

**КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Між Бугом і Дніпром

**Науково-краєзнавчий вісник
Центральної України**

Випуск III

**СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК
«КОБЗАР І КІРОВОГРАДЩИНА»**

**Кіровоград
Центрально-Українське видавництво
2014**

ББК 26.890 (4 УКР – 4 КІР)

УДК 908 (477.65)

М 58

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Державного архіву Кіровоградської області
(протокол № 14 від 15 грудня 2014 року)

Рецензенти:

Н.І.Біденко, кандидат історичних наук, доцент (м.Кіровоград).

Л.С.Тупчієнко, кандидат історичних наук, професор(м.Київ).

М.П.Тупчієнко, кандидат історичних наук, доцент (м.Кіровоград).

**М 58   Між Бугом і Дніпром. Науково-красназнавчий вісник
Центральної України /Випуск III. – Кіровоград:
Центрально-Українське видавництво, 2014. – 119 с.
ISBN 978-966-130-064-3**

Збірник «Кобзар і Кіровоградщина» є спеціальним випуском (випуск III) видання «Між Бугом і Дніпром. Науково-красназнавчий вісник Центральної України», який вміщує матеріали Куценківських читань (Кіровоградський міський літературно-меморіальний музей І.К.Карпенка-Карого, 15 лютого 2014 року) та засідання «Красназнавчих студій» (Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І.Чижевського, 11 грудня 2014 року), на яких були підбиті підсумки роботи, пов'язані з увічненням пам'яті Т.Г.Шевченка в рік його 200-річчя.

У збірнику подані матеріали щодо висвітлення подій та місць пов'язаних із перебуванням Т.Г.Шевченка на Кіровоградщині, проведення заходів з вшанування та увічнення його пам'яті, дослідження шевченкознавчого потенціалу місцевих музеїв, архівів, бібліотек, приватних колекцій, популяризації літературно-мистецької спадщини Кобзаря, питання залучення молоді та педагогічної громади до процесу вивчення, дослідження, збереження творів та пам'ятних місць, пов'язаних з іменем Кобзаря.

ББК 26.890 (4 УКР – 4 КІР)

УДК 908 (477.65)

ISBN 978-966-130-064-3

© Кіровоградська обласна організація НСКУ, ДАКО

© Оригінал-макет: Центрально-Українське видавництво, 2014

**Збірник «Між Бугом і Дніпром.
Науково-краєзнавчий вісник
Центральної України» зареєстровано
Головним управлінням юстиції у
Кіровоградській області як
друкований засіб масової інформації
(Свідоцтво від 02.12.14 серія КГ
№842/418 Р)**

Редакційна рада видання:

Бабенко О.О., директор Державного архіву Кіровоградської області, голова Кіровоградської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (головний редактор видання, голова редакційної ради)

Бабенко О.А., керівник КУ «Кіровоградське обласне відділення Пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України»

Білоус В.Б., к. філолог. н., провідний науковий співробітник Державного архіву Кіровоградської області

Гребінцова В.Т., к. філолог. н., доц., старший науковий співробітник Державного архіву Кіровоградської області (відповідальний секретар)

Козир І.А., к.і.н., доц., проректор з науково-педагогічної роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, заслужений працівник освіти України

Колечкін В.П., к.і.н., провідний науковий співробітник Державного архіву Кіровоградської області

Левченко Л.Л., д.і.н., доц., директор Державного архіву Миколаївської області

Михида С.П., д. філолог. н., проф., зав. кафедрою зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Орлик В.М., д.і.н., проф., зав. кафедрою гуманітарних наук та документознавства Кіровоградського національного технічного університету

Панченко В.Є., д. філолог. н., проф., професор кафедри літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», заслужений діяч науки і техніки України

ЗМІСТ

Бабенко О.О., Салоїд О.М.
Степова Шевченкіана:
Кобзар і Кіровоградщина.....5

Гайда Л.А.
Розробка та реалізація проекту
«Кіровоградщина – Кобзареві» 30

Ткаченко Г.О., Рожанчук І.В.
Ім'я зобов'язує.....33

Долгіх М.В.
Крайова музична Шевченкіана:
постаті, події.....48

Кравченко Т.С.
Шевченко у житті та творчості
І.Тобілевича (Карпенка-Карого) 53

Шевченко С.І.
Микола Новицький –
приятель Тараса Шевченка.....58

Шепель Ф.О.
Сила, що змушувала його
рости (Тарас Шевченко у
творчості Леоніда Куценка) 63

Хосяїнова Л.М.
Шевченкіана письменника
Володимира Гараніна.....68

Дячук І.Ю.
Образ Тараса Шевченка в творах
самодіяльного художника
Віктора Шульги.....75

<p><i>Петренко І.Д., головний спеціаліст Державного архіву Кіровоградської області, заслужений працівник культури України</i></p> <p><i>Резнік В.В., к.політичних н.</i></p> <p><i>Ткаченко Т.О., директор Кіровоградського художнього музею, віце-президент ІКОМ України.</i></p> <p><i>Філоретова Л.М., к.і.н.,доц., декан факультету історії та права роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка</i></p> <p>Редакційна колегія випуску: <i>Бабенко О.О. (голова, головний редактор)</i> <i>Білоус В.Б., к. філолог. н.,</i> <i>Гончарова Т.В., начальник відділу археографії та використання документів ДАКО</i> <i>Гребньова В.Т., к. філолог. н., доц.</i> <i>Колечкін В.П., к.і.н. (відповідальний секретар)</i> <i>Маренець Л.В., заступник директора – головний зберігач фондів ДАКО</i> <i>Митрофаненко Ю.С., к.і.н., ст. викладач обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. В.Сухомлинського</i> <i>Чорний О.В., к.і.н., доц., заст. завідувача кафедри історії України Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка</i></p> <p><i>Янчуков С.М. (відповідальний редактор)</i></p>	<p>Задирака Н.П. Шевченківські музичні урочистості у Кіровограді за останнє півстоліття.....80</p> <p>Сосна І.М. Гілки роду Варфоломія Шевченка у розвідках його нащадків.....88</p> <p>Гончарова О.А. Тарасова кава.....100</p> <p>Гончарова О.А. Коли ми діждемося Вашингтона.....102</p> <p>Ратушна С.О. За мудрістю звертаймося до Тараса Шевченка (200-річний ювілей Великого Кобзаря) .....105</p>
--	---

Олег БАБЕНКО, Ольга САЛОЇД*

СТЕПОВА ШЕВЧЕНКІАНА:

Кобзар і Кіровоградщина

Загальновідомим є те, що історія світової культури – це не тільки процес поступового надбання нових цінностей, а й їхнє збагачення через постійне відшукування та використання тих духовних скарбів, які створені людством у попередні епохи.

Для кожного українця найдорожчим духовним скарбом є геній Тараса Шевченка, засвідчений вже першим виданням «Кобзаря» у 1840 році.

Кіровоградщина не належить до тих кількох в Україні регіонів, у яких за документальним підтвердженням «...прослалась килимами // Земля, яку сховає Тарас // Малими босими ногами, // Земля, яку скропив Тарас // Дрібними росими-сльозами» чи куди Тарас Шевченко планував свої приїзди із далекої північної столиці Росії. У нашій благословенній степовій краї він не писав віршів, не малював – не залишив, на жаль, якихось безпосередніх творчих слідів. Проте події його багатьох творів розгорталися в межах території нинішньої Кіровоградщини. А тому цілком природний інтерес до найдрібніших деталей, що пов'язують ім'я Тараса Шевченка з нашим краєм.

Загальновідомим є факт, що у 1823-1824 роках нашими степами чумакував Григорій Іванович Шевченко, а з ним, імовірно, і малий Тарас.

Восени 1824 року Григорій Шевченко за наказом пана знову поїхав з чумацькою валкою продавати товар. Шлях лежав з Кирилівки на Звенигородку, Умань, через села і міста Єлисаветградщини: Новомиргород, Кам'янку, Каніж, Грузівку, Єлисавет, а далі – на південь. Подробиці цієї подорожі (і як алюзія, і як життєві враження) знаходимо у художній тканині повісті Т.Шевченка «Наймичка». Чумаки проїжджали Гуляйполем (стара назва Златополя – нинішня частина Новомиргорода),

---

***Бабенко Олег Олександрович**, директор Державного архіву Кіровоградської області, голова обласної організації Національної спілки краєзнавців України;

Салод Ольга Миколаївна, старший науковий співробітник Державного архіву Кіровоградської області.

Дев'яту роту (сучасне с.Панчеве Новомиргородського району), Грузівку (с. Грузьке Кіровоградського району).

У повісті «Наймичка» окрім Єлисаветграда (нині – м. Кіровоград) та Грузівки (с. Грузьке) згадуються й деякі інші топоніми сучасної Кіровоградщини, теренами якої пролягав один з чумацьких шляхів, яким подорожував разом із батьком малий Тарас. Географічна карта області підтверджує автохтонність й ідентичність реаліям ще однієї назви, згадуваної у повісті «Наймичка» – Дідова Балка. Так називалась невеличка, завдовжки 10-12 км, майже невидима за кількома ставками річечка у Кіровоградському районі, яка під селом Канежем Новомиргородського району впадає у Велику Вись. Саме тут, імовірно, поблизу сучасних сіл Володимирівки або Могутнього ночували Шевченки. На честь перебування поета поблизу річки Дідова Балка в с. Володимирівці Кіровоградського району встановлено пам'ятний знак.

Кандидат історичних наук Сергій Шевченко, у своїх дослідженнях сповідує гіпотезу про можливий приїзд Тараса Шевченка до містечка Олександрівка (нині – районний центр), де мешкав письменник польсько-української школи Міхал Грабовський. Польський письменник і літературознавець Є.Єджевич у романі «Українські ночі, або родовід генія» описує відвідини містечка над Тясмином у середині 1840-х років Шевченком і Кулішем.

Серед листування ж Пантелеймона Куліша підтверджень відвідин Олександрівки Шевченком не знаходимо. Але в листі за 1844 рік до Шевченка він пише: «...Іду знову на три місяці на Україну...».

Отже, подорож малого Тараса Єлисаветградщиною у середині 20-х і можливий приїзд Шевченка до Олександрівки у середині 40-х років вимагають подальших досліджень й увічнення в пам'яті нащадків.

Чимало на Кіровоградщині пам'ятних місць, пов'язаних з духовними побратимами і нащадками Тараса Шевченка.

Так, у м.Бобринець перебував О.Кониський.

У спогадах «Итоги за 35 лет» Марко Кропивницький згадує, що в 50-х роках XIX століття Бобринець був місцем заслання політичних діячів. Туди був висланий і відомий громадський діяч, письменник, перший біограф, автор книги «Тарас Шевченко – Грушівський Тараса Шевченка Олександр Якович Кониський – автор книги «Тарас Шевченко – Грушевський» та слів духовного гімну українства «Боже великий, єдиний // Нам Україну храни». У Бобринці він відразу став постаттю помітною. Навколо нього гуртувалися школярі. Бував у нього ще зовсім юний тоді Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Познайомився з Кониським і М. Кропивницький, який «учащав до

нього щодня». Здебільшого розмови точилися навколо найпекучіших проблем того часу: кріпаччина, утиски, русифікація, жалогідне становище колишньої шляхти – своєрідної національної еліти до якої належали й родини Кропивницьких, Тобілевичів. Саме Кониський, розповідаючи багато цікавого про літературу, розкрив своїм молодим слухачам чарівний дивосвіт Слова. І про Шевченка молоді бобринчани чи не вперше довідалися від цього мудрого вчителя. А Шевченка О. Кониський любив, як Бога, адже особисто знав Поета й глибоко розумів його душу, тонко відчував хвилюючі переливи його поетичного стилю, і цю любов міг прищепити кожному. Саме завдяки впливу Олександра Кониського Тарас Шевченко органічно ввійшов у життя Марка Кропивницького та Івана Тобілевича, став джерелом творчості й натхнення, мудрим порадиником, взірцем громадянина і митця, прикладом служіння Україні, Правді, Слову.

Тому не дивно, що перша і найулюбленіша вистава у виконанні аматорського гуртка майбутніх корифеїв українського театру (1860-ті роки) на Єлисаветградській сцені – «Назар Стодоля» Т.Шевченка.

Цікаво, що другу частину свого сценічного псевдоніму – «Карий» Іван Тобілевич, який виконував роль Гната Карого взяв у пам'ять про зустріч зі своєю майбутньою дружиною Надією Тарковською, яка в цій виставі грала роль Галі. Своїх дітей – Назара і Галю – він назвав теж іменами з драми Шевченка.

Загалом у п'єсах М.Кропивницького й І.Тобілевича знаходимо чимало алюзій й рецепцій художньо-образної системи творчого генію Т.Шевченка. А його поетичні твори, як, наприклад, поема «Невольник» («Сліпий») отримали сценічне прочитання завдяки М.Кропивницькому.

Відомо, що у 1860-х роках у Єлисаветграді виступав чорношкірий актор-трагік Айра Олдрідж, уродженець США, який у молодості переїхав до Англії. Українець у Петербурзі відвідав гастрольні вистави Олдріджа, де він, зокрема грав у п'єсі Шекспіра, якого дуже цінував Тарас Григорович. Айра Олдріджа й Тараса Шевченка поєднала міцна дружба. Поет намалював і подарував актору його портрет і запросив того відвідати Україну. Але батьківщину свого друга Олдрідж відвідав уже після смерті Шевченка.

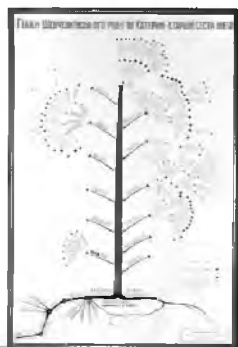
Є підстави вважати, що саме гра Олдріджа пробудила у майбутнього Карпенка-Карого, який з Бобринця «за три десятка верст» йшов пішки засніженим морозним степом до Єлисаветграда аби потрапити на виставу геніального актора, бажання самому вийти на сцену.

З часів Корифеїв для мешканців нашого краю вшанування творчого генію Тараса Шевченка стало справою особливо важливою. **Знайшла вона своє відображення й у музейництві краю.**

Особливо близькою та дорогою шевченківська тема є для мешканців м.Знам'янки. У 90-х роках XIX ст. тут оселились онуки Т. Г. Шевченка по його старшій сестрі Катерині: Єгор Степанович та Параска Якимівна Красицькі, які дали багато поколінь нащадків. У 40-х роках XX ст. у Знам'янці також оселились внучата племінниці Т. Шевченка Катерина Максимівна Красицька та її дочка Антоніна Вереміївна Красицька, які з нагоди 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка заснували **громадський музей «Кобзарева світлиця»**. За тривалий час музей став знаним не лише в області, а й далеко за її межами, адже містить в своїх фондах унікальні матеріали історичного і літературознавчого характеру, а також ґрунтовні матеріали генеалогії Красицьких. У січні 2004 року у Знам'янці був заснований міський краєзнавчий музей, «Кобзарева світлиця» залишилася у його структурі на правах філії. Дотепер – це єдиний шевченківський музей в області, а родовід Т.Г.Шевченка по лінії Катерини досліджений до 10 коліна.

У Кобзаревій світлиці є багато унікальних матеріалів. Надзвичайно цікаве дерево роду Красицьких, серед нащадків якого чимало яскравих особистостей.

Найвідоміший,

мабуть, художник Фотій Красицький, представник школи Мурашка, який свого часу закінчив, як і його славетний родич, Санкт-Петербурзьку академію мистецтв. Добре знаний також Дмитро Красицький, письменник, автор більше десяти книг, він якийсь час був проректором Дніпропетровського університету, потім очолював один з київських музеїв.

Найбільш глибоко досліджена гілка по лінії Степана. Єгор Степанович Красицький мав шестеро дітей. Двоє з них – Володимир і Олімпіада жили у Знам'янці. Олімпіада Георгіївна Красицька вийшла заміж за Петра Федоровича Шкоду. У них народилося четверо дітей: Євген, Костянтин, Юрій і Микола. У Євгена Петровича Шкоди у шлюбі з Ганною Лукінічною Петленко народилося троє синів: В'ячеслав, Володимир і Євген.

В'ячеслав Євгенович Шкода – почесний громадянин міста Знам'янка, відомий краєзнавець, шевченкознавець, лауреат

краєзнавчих премій ім. В.Винниченка, ім. В.Ястребова та ім. Д.Яворницького Національної спілки краєзнавців України, з 1991 р. очолював музей «Кобзарева сітлиця».

Протягом багатьох років В'ячеслав Євгенович працював над генеалогією Красицьких, поповненням фондів музею.

Серед експонатів музею – унікальні матеріали: оригінал фото Т.Г.Шевченка, яке було зроблено у 1858 р. в Санкт-Петербурзі фотографом Здобновим; досі ніде не опубліковані фото Василя Доманицького – першого редактора повного видання «Кобзаря»; півтори сотні його листів; оригінали фото Марії Заньковецької, Миколи Садовського, Панаса Саксаганського, в сценічних образах, Миколи Лисенка.

Грунтовні матеріали, зібрані В'ячеславом Євгеновичем про брата композитора А.В.Лисенка, який більше двадцяти років мешкав у Знам'янці. Донька Наталя, кіноактриса, виїхала до Парижу, звідки у Знам'янку надіслала листи.

У музеї знаходиться перше видання «Гайдамаків» з ілюстраціями Опанаса Сластіона та дарчим написом «Високоповажному Георгію Степановичу Красицькому від Миколи Левицького на добрий спомин» та багато інших унікальних матеріалів.

Надзвичайно різноманітна «географія» відвідувачів музею: його експозицію переглянули гості з далекого та ближнього зарубіжжя (Австралія, Аргентина, Панама, Болгарія, США та інші). Так міс Робін з Вашингтона отримала біографічну довідку про свого прашура М.Вахутінського, який проживав у Знам'янці до 1911 року, а професор Пенсільванського університету, актор і драматург Михаел Берноскі протягом дня знайомився з генеалогією Шевченкових нащадків для своєї драми з життя Шевченка, яку він збирався показати європейському глядачеві.

Близько 400 експонатів основного фонду музею розміщені у трьох відділах: «Тарасові шляхи», «Гілки Шевченкового роду», «У вінок Кобзареві». В експозиції музею представлено: схема подорожей Т.Шевченка по Україні, генеалогічне дерево Шевченкових нащадків по лінії Катерини (понад 250 осіб), ювілейні медалі, листівки, поштові марки, оригінальні портрети з квіток безсмертника піщаного та насіння злакових (робота А.В.Красицької), унікальні дереворити

художника-різьб'яра з Галичини Степана Яковича Батюка, картини (масло) художників Бориса Кузьмича Єгорова та Альбіна Станіславовича Гавдзинського, акварелі Анатолія Михайловича Татарова, полотна Михайла Романовича Гришина, гравюри з власноручними автографами Василя Ілліча Касіяна та Володимира Ілліча Масика, домашні речі Красицьких, бібліотека з Шевченкіани, численні альбоми та грамоти тощо.

У 2011 році Міським краєзнавчим музеєм було ініційовано благодійну акцію по вшануванню нащадків шевченкового роду, які проживали в місті Знам'янка і залишили по собі добрий слід. За результатами акції було урочисто відкрито меморіальну дошку на будинку по вул. Жовтневій, 33 на честь Катерини Максимівни та Антоніни Вереміївни Красицьких. У 2012 році в день перепоховання Т.Г.Шевченка встановлено нові пам'ятники на місці їх поховань. У 2013 році зібрано кошти на виготовлення меморіальної дошки на честь В.Є.Шкоди, відкриття якої заплановано в рамках заходів до 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка.

Щороку **Кіровоградський обласний художній музей** розгортає експозицію до дня перепоховання Т.Г.Шевченка на Чернечій (Тарасовій) горі, представляючи твори із свого фондового зібрання: ліногравюри С.І.Письменного «В останню путь» (1961), В.І. Хвороста «Тарас Шевченко» (2001) та живописна робота С. Ф. Шишка «Весною у парку» (1956), друковані матеріали, передані до фондів музею членом Національної спілки художників України, заслуженим працівником культури України, лауреатом премії Всеукраїнського благодійного науково-культурного фонду імені Т. Г. Шевченка В.І.Хворостом – «Каталог виставки екслібриса «У вінок Кобзареві», альбом-каталог «Екслібриси», альбом вибраних творів графіки та альбом «Шевченкіана в екслібрисі», а також унікальні факсимільні видання автографів, колекцію календарів та бюст Т.Шевченка, надані для експонування головою Кіровоградської обласної організації Національної спілки краєзнавців України О.Бабенком.

В **Олександрівському районному краєзнавчому музеї** діє виставка робіт з образотворчого мистецтва, «Тарас Шевченко-художник», на якій презентовано репродукції картин художника Тараса Шевченка із циклу «Живописна Україна». Серед репродукцій – картина «На пасіці». Існує версія, що це полотно художник створив, перебуваючи у 1843 році на Олександрівщині в гостях у польського письменника української школи Міхала Грабовського.

Еспозиція «Тарас Григорович Шевченко і наш край», створена з нагоди 200-річчя від дня народження народного мислителя, поета,

художника, діє в **музеї історії Долинського району**. Красномовною вона є за кількістю і глибиною представлених матеріалів, а ще – історією ставлення до «шевченківського питання» у новітні часи.

Вивчаючи шлях чумакування десятилітнього Шевченка, краєзнавець І.Проценко дійшов висновку: Долинщина – це також та земля, якою ходив Тарас «своїми босими ногами». Після Єлисаветграда, переконує дослідник, шлях чумаків пролягав через Фірсові могили, Інгульську Кам'янку, а в межах нинішнього Долинського району біля Високої могили, Антонівки, річки Березівки, села П'ятихатки і, далі – на Криворіжжя і Береславську переправу, що на Дніпрі...

Кілька сторінок у шевченківську історію краю написані радянською добою.

У відповідь на радянський декрет, продубльований урядом Радянської України 7 травня 1919 року «Про зняття з площ і вулиць пам'ятників, поставлених на честь царів і їхніх посіпак» місцеві активісти в селі Боковому обезголовили пам'ятний знак російському царю Олександру II, встановлений жителями округи з нагоди 50-річчя відміни кріпосного права.

Не менш рішучі пристрасті вирували і на залізниці. Місцевим революціонерам не давали спокою станція і розташоване біля неї селище, які називались прізвищами землевласників.

Варто віддати належне нашим попередникам. Назву станції Долинська вони зберегли. Багато з них знали, пам'ятали, передавали через покоління, що Ольга Федорівна Долинська, будучи поміщицею середнього достатку, землю під залізницю виділила безоплатно. В її будинку, чи не єдиному серед безмежного і голого степу, знаходили притулок будівельники. Після спорудження залізниці більшість з них повернулася в ці краї розбудовувати станцію, обживати степові простори, найтипівішими краєвидами в яких стали «садки вишневі коло хати».

По-іншому вчинили із назвою селища Кефалине. Михайлу Кефалі – найбільшому землевласнику краю пригадали все: і продаж на кабальних умовах земель під будівництво житла, й непосильно високі відсотки за надану позику, і, навіть, влаштовану тяганину при одержанні й до того ж високої платні за відведену землю на прокладання водогону до станції Долинська.

Селище отримало назву, похідну від прізвища українського пророка – Шевченкове. Проте нова назва населеного пункту приживалась з потугами.

Перший «збій» відбувся в 1923 році під час районування республіки. Стався майже безпрецедентний випадок: новоутворений район одержав назву не від назви власне населеного пункту, а від назви залізничної станції при ньому – станції Долинської. Назва «Шевченкове», як підтверджують дослідження, не виходила за межі Української РСР, і не поширювалась «от Москвы до самых до окраин». Це підтверджують щорічні московські довідники «Адміністративно-територіальний поділ Союзу РСР і перелік найважливіших населених пунктів», які готувались комісаріатом внутрішніх справ СРСР. У переліку районних центрів Криворізького округу селище Шевченкове не подавали. Як приклад один із таких «Довідників» за 1929 рік, де на сторінці 184 читаємо: «Долинська, с(елище), р(ай) ц(ентр), УРСР, Криворізький округ, 2425 жителів».

У той же час немовлятам у Шевченковому видавались метричні документи...

Атестат зрілості Клавдії Чумак про закінчення Шевченківської десятирічки зберігається в Київському державному музеї Тараса Шевченка, а сама Клавдія Василівна була серед організаторів закладу й більше 50 років працювала головним зберігачем його фондів.

Край подвійному підходу до обліку населених пунктів поклав Указ Президії Верховної Ради Української РСР 15 серпня 1944 року. Один із її пунктів передбачав: «селище Шевченкове у відповідності з найменуванням району іменувати селище Долинське».

Переименовання районного центру відбулось без широкого розголосу. Замовчала урядове повідомлення районна газета «На соціалістичних ланах». Відслідкувати подію вдалось за тою ж районною газетою. З номера 28 за 31 серпня 1944 року вона почала виходити не в містечку Шевченкове як це було раніше, а по вулиці Кірова селища Долинська Кіровоградської області.

Але не тільки назвою у 1919-1944 роках районний центр був пов'язаний з іменем Великого Кобзаря. У матеріалах про збитки, нанесені Долинському району фашистським господарюванням містяться рядки із підсумкового звіту: «За роки окупації були зруйновані повністю або частково 35 клубів, 16 дитсадків, пам'ятники, в тому числі Т. Шевченку».

А в голодному 1921 році в селі Олександрівка на залишках володінь найбільшого землевласника краю виникла сільськогосподарська комуна. Їй дали ім'я Тараса Шевченка.

Долаючи злидні, не завжди зводячи кінці з кінцями, комунари намагались чимось бути схожими на свого попередника (Кефала в селі мав найкращі в Олександрійському повіті племінну вівцеферму,

кінний завод, паровий млин, олійницю, сад). Його наступники – руїни і залишки кефалівської величі, бажання робити добрі і корисні справи.

Їхнє прагнення обірвала колективізація. Колективне господарство з іменем Шевченка стало кращим серед колгоспних злидарів лише в кінці 30-х. За досягнуті успіхи в сільськогосподарському виробництві його занесли на Дошку пошани Всесоюзної виставки досягнень народного господарства в Москві. Потім була війна і не менш трагічні післявоєнні роки. У 70-х колгосп віднесли до спеціалізованих господарств. У процесі його укрупнення – з'явилась проблема неперспективних сіл, доцільності спеціалізації. Господарство не тільки не стало економічно сильнішим, а й втратило ім'я Шевченка. Іменем Великого Кобзаря назвали колективне господарство в селі Василівка біля витоків Боковеньки.

У 1981 році нові керівники, на той час колгоспу імені Фрунзе, намагаючись підняти престиж сільськогосподарського підприємства, звернулись до його історії.

За короткий час їм вдалося повернути колгоспу ім'я Шевченка, відкрити музейну кімнату, отримати дозвіл на встановлення пам'ятного знаку першим комунарам, провести ювілейний вечір, де кожному поколінню шевченківців знайшли теплі й зворушливі слова. Учаснику вечора, сину колгоспного бригадира з сусіднього села Андрію Німенку, як нікому іншому виявились близькими і зрозумілими прагнення олександрівців.

До мистецьких вершин у скульптурі – пам'ятників Лесі Українки у Луцьку, Давиду Гурамишвілі у Миргороді на Полтавщині А.Німенко йшов через колгоспні університети.

Як однодумця сприйняли олександрівці бажання скульптора долучитись до відродження села, з потаємною гордістю і надією прийняли від нього скульптурне погруддя Тараса Шевченка.

Місцем для встановлення пам'ятника обрали подвір'я перед загальноосвітньою школою.

А. Німенко активно сприяв реалізації задумів: перевтілювали погруддя в граніт знані українські камінотеси з бригади Тимофієва, яка в приміщенні, ще не відчиненого філіалу Всесоюзного музею Леніна в Києві, виготовляла семиметрову, з білого мармуру постать пролетарського вождя, а відомий український архітектор, один із авторів поставленого в Москві у ювілейному 1964 році пам'ятника Т. Шевченку Анатолій Сніцарєв, розробив проект встановлення погруддя Кобзаря в Олександрівці.

17 червня 1982 року, виконаний із граніту Тарас та документація на його встановлення, дісталися села. Мабуть, в недобрий час пам'ятник прибув до Долинського району.

У господарстві розпочалось упорядкування кадрів. Секретар парткому Анатолій Кулик (стрижень шевченківських перетворень в селі) повернувся до Гурівки. Музейну експозицію з клубу перенесли до школи, з часом – розібрали. Про дозвіл на виготовлення пам'ятного знаку комунарам – забули. Довго розраховувались із архітектором А. Сніцаревим (мова йшла про 300 карбованців). Минуло небагато часу, як розроблену документацію втратили. Привезений скульптурний бюст поета надовго (двадцять років) знайшов притулок у складських приміщеннях господарства.

Чи міг подумати Великий Кобзар, що скульптура, кинута в олександрівські застінки, вдвічі перевершить його заслання в Кос-Аральські степи?..

У кінці 90-х були ліквідовані колгоспи. Не встановленому пам'ятнику виникла загроза перейти в перелік основних засобів, що потрапляли під розпаювання. Щоб не допустити непередбачуваних ситуацій, на сполох вдарили небайдужі долинчани: Ігор Євдокименко, приватний підприємець, сім'я журналістів Федорових, кореспондент-організатор районного радіомовлення Олександр Дога...

Віднайдене погруддя поета знову викликало сплеск емоцій в олександрівців. Виникла ситуація, коли всі розуміли, що господарству-банкруту не до пам'ятника, але й передати його до Долинської ніхто не наважувався.

Врешті погруддя Т. Шевченка в нащадків комунарів викупили. Почався долинський період пошанування пам'ятника: клуб залізничників, районний будинок культури, молодіжний центр дозвілля і відпочинку «Червона калина», районний дозвіллекультурний центр... До свят і ювілеїв його іноді виставляли на загальний огляд. Потім знову на довгі місяці або й роки прибирали. Аж до 2006 року.

***

Є власна шевченкіана і в фондах **Державного архіву Кіровоградської області**. Цікавими для дослідників є рукописи К.Г.Красицької із спогадами онуки старшої сестри Т.Г.Шевченка про родину Красицьких. Матеріали надійшли на державне зберігання у 1982 році. Витяги зі спогадів вперше було опубліковано в газеті «Літературна Україна» від 11 березня 1966 року.

Інші архівні документи:

– елісаветградська газета «Трудовая жизнь» за 1918 рік, у якій йдеться про те, настільки важливим у той час було вшанування пам'яті видатного художника, поета Тараса Шевченка;

– постанова Народного комісаріату освіти від 7 березня 1919 року про вшанування пам'яті Тараса Шевченка, що міститься у збірнику «Законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР». У ній говориться, що день одинадцятого березня повинен бути присвячений пам'яті великого народного поета Тараса Шевченка. По всіх школах і позашкільних закладах замість занять у цей день повинні бути влаштовані лекції, доповіді, присвячені пам'яті поета. Для робітників і селян повинні бути проведені концерти-мітинги, що всебічно висвітлюють значення великого народного поета, як першого борця за кращу долю людей;

– газета «Честь хлібороба» за 1966 рік, у якій йдеться про створення в Бобринецькій школі-інтернат кімнати-музею великого сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка, яка має чотири експозиційні розділи: «Славний син свого народу», «Рукописи поета», «Шевченко – художник», «Шевченко в документах», де представлені й цінні музейні предмети: автографи онуки і правнучки поета, їхні фотографії, подарунки музею, біографічний нарис «Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах». В експозиції музею було виставлено фотокопію позацензурного видання «Кобзаря» та макети «Хата, де народився Тарас Шевченко», «Шевченко у засланні».

***

Топонімічне обличчя сучасної Кіровоградщини немислиме сьогодні без імені українського Генія.

Його ім'ям названо ряд населених пунктів, таких як: с. Шевченка Дружелюбівської сільської ради Добровеличківського району, с.Новошевченкове Олександрівської сільської ради Долинського району, с.Шевченкове Пантазіївської сільської ради Знам'янського району, с.Шевченкове Миколаївської сільської ради Кіровоградського району, с.Шевченкове Плетеноташицької сільської ради Маловисківського району, с. Шевченка Копенкуватської сільської ради Новоархангельського району, с. Тарасово-Шевченкове Улянівської сільської ради Олександрійського району, с.Шевченка Павлиської селищної ради Онуфріївського району, с. Шевченка Данилово-Балківської сільської ради Ульяновського району.

Розкішні парки культури і відпочинку імені Тараса Шевченка приваблюють гостей та мешканців міст Світловодськ та Новоукраїнка, на його честь названо вулиці в містах і багатьох селах області.

***

Виявом глибокої шани й поваги до Кобзаря є й найменування на його честь загальноосвітніх навчальних закладів.

У Кіровоградській області ім'я Тараса Григоровича Шевченка носять: Березовобалківська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів Вільшанської районної ради; Знам'янська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів № 1 Знам'янської міської ради. Підвисоцька загальноосвітня школа І-ІІ ступенів Новоархангельської районної ради. З його іменем в назвах – Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І ступеня «Гармонія» – гімназія імені Тараса Шевченка – центр позашкільного виховання «Контакт» Кіровоградської міської ради; Навчально-виховне об'єднання «Олександрійська гімназія ім. Т. Г. Шевченка – загальноосвітній навчальний заклад І-ІІ ступеня – школа мистецтв» Олександрійської міської ради; Навчально-виховний комплекс «Голованівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Т.Г.Шевченка – гімназія» Голованівської районної ради.

***

Окрасою населених пунктів Кіровоградщини, сакралізованим символом державності, національної самосвідомості українського народу є пам'ятники Великому Кобзареві, а майдани і сквери поблизу них – місцем проведення урочистостей й відзначення пам'ятних дат в історії новітньої України та з нагоди життя й творчої діяльності Тараса Григоровича Шевченка. І кожен пам'ятник, кожне пам'ятне місце має свою історію.

У 1959 році у Кіровограді було встановлено пам'ятник Т.Шевченку в однойменному сквері біля обласної дитячої бібліотеки ім.А.Гайдара. Ця скульптура була виготовлена із нетривкого матеріалу – залізобетону, і тому з часом, почала руйнуватися. Сам пам'ятник не відзначався художньою довершеністю, тому його було знято. У 1967 року була зроблена реставрація п'єдесталу.

Про перший пам'ятник та часи його реконструкції свідчать фото з колекції Юрія Тютюшкіна.

У 1982 року в центрі Кіровограда було встановлено новий пам'ятник Тарасу Шевченку.

Пам'ятник являє собою бронзову повнофігурну скульптуру Тараса Шевченка заввишки 2,8 м, встановлену на гранітному прямокутному постаменті (розміри 2,4 x 1,1 м), доповненому стилобатом. Його автори – відомі київські скульптори Макар Вронський і Анатолій Гончар та місцевий кіровоградський архітектор Анатолій Губенко.

У 1964 році в селі Попельнастому Олександрійського району був створений пам'ятник Т.Шевченку за проектом скульпторів Юрія Сунгурова і Леоніда Раченка. Розташовано його на штучному насипному кургані-могілі.

У 1987 році у м. Голованіськ було збудовано пам'ятник Шевченку на замовлення і кошти місцевого колгоспу.

У 1994 року було відкрито пам'ятник Т. Шевченку в Знам'янці. Автором проекту пам'ятника виступив кіровоградський скульптор А.Ю.Мацієвський. Цей пам'ятник був виготовлений із залізобетону з використанням міді та полірованих гранітних плит. Бюст залізобетонний, обкований міддю, заввишки 1,5 метри. Постамент погруддя також із залізобетону, обкладений полірованою гранітною плитою, заввишки 1,2 метри. На тілі постаменту рельєфними літерами з пластичного матеріалу були нанесені

віршовані слова поета: «Свою Україну любіть. //Любіть її у время люте. // В любовю тяжкую минуту // За неї Господа моліть».

Цей пам'ятник проіснував у центрі міста до березня 2008 року, але порушення технології приготування бетонного розчину призвело до руйнації мідної обшивки погруддя. Старий пам'ятник було демонтовано, а новий 9 березня 2008 року, у день 194-ї річниці від

дня народження поета, було відкрито вже у центрі Знам'янки. На відстані пам'ятник Т. Шевченку нагадує воїна в традиційному кавказькому одязі, або ж орла, який осідлав гірську вершину, склавши крила.

9 березня 2006 року в м.Долинська було відкрито погруддя Т.Шевченка.

Пам'ять про Великого Кобзаря увічнено в бронзі й в м.Ульянівці. Погруддя Тараса Григоровича Шевченка, замовлене у м.Запоріжжі, на освяченому місці було встановлено 10 березня 2008 року при вході у міський парк.

У травні 2010 року встановлено пам'ятник українському Пророкові у Новомиргороді. Ідея встановлення пам'ятника з'явилась у середовищі місцевої інтелігенції в 1960-ті роки. Ініціатором став відомий дисидент та громадський діяч Степан Кожум'яка, який клопотав щодо встановлення у місті пам'ятника Шевченку, демонтованого в 1964 році у м.Шполі. Колишній шполянський пам'ятник авторства Каленика-Терещенка пропонувалося встановити в центральному парку Новомиргорода, де залишився пагорб від знесеного в 1917 році пам'ятника Олександрю II. Це стало б символічним, оскільки саме імператор не дозволив Шевченку виїжджати із заслання. Планувалось встановити підмурок з відповідним карнизом та колону в іонічному ордері, на якій мала розміщуватись постать поета. Однак погодження

про встановлення пам'ятника не було надано ані райкомом КПУ, ні Міністерством культури, адже він «ідеологічно не витриманий».

Лише на початку ХХІ ст. з ініціативи районного об'єднання «Просвіти» на чолі з Миколою Суржком за підтримки місцевої газети «Новомиргородщина» розгорнулась широка громадська кампанія по зібранню коштів для встановлення пам'ятника, в якій взяли участь 2023 жителі Новомиргородщини. Пам'ятник Шевченку

було вирішено встановити у Златополі, через який колись проїжджав Шевченко.

25 червня 2010 року, у день 270-річчя Новомиргорода, відбулося відкриття та освячення пам'ятника. Дещо пізніше поблизу нього було закладено сквер і дитячий майданчик.

У Новгородці пам'ятник генію України являє собою погруддя Т.Г.Шевченка з гіпсу обтягнутого бронзою, яке стикається з призматичною колоною, обкладеною полірованою гранітною плитою, яка виконує функцію постаменту.

Також встановлено пам'ятники Тарасу Шевченку у таких містах

та селах області: у 1961 р. в с. Костомарівка Бобринецького району біля адміністративного будинку сільської ради, у 1963 р. в с. Кропивницьке Новоукраїнського району біля сільської ради, у 1964 р. в с.Підвисоке Новархангельського району, у 1976 р. у с.Долинівка Гайворонського району біля сільського Будинку культури, у 1990 р. в м.Олександрії на вулиці 20-річчя Жовтня; у 1978 р. у м.Світловодську біля центрального входу до парку культури і відпочинку імені Т.Г.Шевченка, у 2004 р. у м. Гайворон біля районного Будинку

культури, у 2008 р. у с. Несваткове Олександрійського району на території школи, у 2013 р. в селищі Вільшанка на вулиці Леніна, у 1990 р. у с. Володимирівці Кіровоградського району при в'їзді до села.

Унікальні творчі обдарування Тараса Шевченка, його подвижницьке життя в ім'я України зробили його постать одним із найпотужніших, найпривабливіших і найвідоміших символів неперехресності й духовного розвитку українського народу. Елементом культу Шевченка в сьогоденні стали щорічні відзначення не тільки дня його народження – 9 березня, а й меморіальні заходи з нагоди до дня його смерті – 10 березня та дня перепоховання – 22 травня. Тож найвельлюдніше біля пам'ятників національному Генію і Пророку саме в ці дні.

***

Кіровоградщина багата талановитими людьми: скульпторами, художниками, акторами, архітекторами, літераторами, композиторами, які щороку беруть участь у конкурсі на здобуття Національної Шевченківської премії.

За вагомий внесок у розвиток культури та мистецтва Національною премією України імені Тараса Шевченка (Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка) було відзначено 15 земляків – уродженців степового краю. Лауреатами Шевченківської премії стали: Анатолій Тимофійович Авдієвський – український хоровий диригент, композитор, педагог, нині – народний артист України, академік Академії педагогічних наук та Академії мистецтв України, Герой України – у 1968 році, спільно з Григорієм Верьовкою, за створення високохудожніх концертних програм заслуженого українського народного хору імені Григорія Верьовки; Костянтин Йосипович Параконьєв – радянський український актор, народний артист УРСР – у 1970 році за виконання головної ролі у виставі «Ярослав Мудрий»; Василь Павлович Козаченко – класик української радянської літератури – у 1971 році за цикл повістей «Листи з патрона»; Євдокія Василівна Колесник – українська співачка, народна артистка УРСР – у 1976 році за партію Катерини Ізмайлової в однойменній опері Д.Шостаковича у постановці Київського театру опери та балету; Георгій Антонович Усатій – архітектор – у 1979 році, разом з В. Г. Гнєздиловим (архітектором і скульптором), Є. Д. Смирновою (інженером), за комплекс ландшафтного парку в м. Черкасах; Федір Кузьмич Сарана – український бібліограф, літературознавець та шевченкознавець – у 1980 році, разом із Євгеном Кирилюком, Василем Бородіним, Петром Журом, Юрієм Івакіним, за «Шевченківський словник» у двох томах; Валентин Григорович Штолько – український художник-архітектор, доктор архітектури, народний архітектор України – у 1984 році за готельний комплекс «Градецький» у Чернігові; Ніла Валеріївна Крюкова – українська актриса, народна артистка України, Герой України – у 1989 році; Юлій Сергійович Мейтус – український радянський композитор, народний артист України – у 1991 році; Григорій Никонович Логвин – український мистецтвознавець, архітектор – у 1993 році; Володимир Олександрович Базилевський – український поет, літературний критик, перекладач – у 1996 році; Григорій Джамалович Гусейнов – український письменник, журналіст – у 2006 році; Дмитро Йосипович Іванов – український поет, заслужений журналіст України – у 2010 році; Лідія Леонідівна Забіляста – народна артистка України, оперна співачка – 2011 році; Кость Тихонович Лавро – художник – у 2010 році за ілюстрації до творів класиків вітчизняної літератури та монументальні розписи у Державному академічному театрі ляльок у Києві.

Відомості про цих видатних людей, лауреатів Шевченківської премії, зібрано у Кіровоградському літературно-меморіальному музеї

І. К. Карпенка-Карого. За матеріалами фондів музею проводяться тематичні виставки.

***

Свій внесок у вивчення творчого генію українського поета й мислителя й створення літературної шевченкіани зроблено й земляками – вченими-літературознавцями й літераторами.

У міському **літературно-меморіальному музеї І.К. Карпенка-Карого** діє виставка «Письменники – уродженці Єлисаветграда, Зінов'євська, Кіровограда», матеріали якої розповідають про літераторів-земляків: поетів, прозаїків, драматургів, літературознавців, перекладачів, публіцистів, які складають гордість вітчизняної літератури та літератур братніх слов'янських народів.

Матеріали одного з експозиційних комплексів розповідають про життєвий і творчий шлях Ієремії Яковича Айзенштока – відомого українського і російського вченого-філолога, який народився в Єлисаветграді, знавця українського письменства, який підняв нову хвилю українського літературного відродження на ниві літературознавства.

Головним напрямком творчого пошуку літературознавця стало вивчення життєвого і творчого шляху Т.Г.Шевченка. Ще у 1922 році він виступив зі статтями, в яких піднімає питання про необхідність нового, більш глибокого вивчення ролі та значення Кобзаря для української та світової культури. Пізніше ці статті були видані у вигляді окремої брошури під назвою «Шевченкознавство – сучасна проблема».

Молодого вченого-джерелознавця і текстолога помітили у вищих наукових колах: наприкінці 1924 року його включають до складу організаторів Науково-дослідного інституту Тараса Шевченка, а з березня 1926 року він стає вченим секретарем цієї новоствореної інституції. Завдяки активній збиральницькій діяльності І.Я. Айзеншток зробив великий внесок у комплектування фондів відділу рукописів інституту Тараса Шевченка. Вів активні пошуки джерел поповнення фондів інституту літератури в архівах, бібліотеках, музеях, у приватних осіб в Україні та за її межами.

Перебуваючи у відрядженнях, у Москві та Ленінграді, І. Айзеншток зумів розшукати і організувати передачу в Україну автографів, малюнків та офортів Т.Г. Шевченка. Власна колекція автографів Т. Шевченка, П. Куліша, І. Манжури, Я. Щоголіва та інших українських письменників теж була подарована інституту.

Ієремія Якович підготував перше коментоване видання «Щоденника» Т.Г. Шевченка (1925 р.) та коментарі до дванадцятитомного зібрання творів Кобзаря (1925-1931 рр.).

Все більше заглиблюючись у творчу лабораторію великого поета, І.Я.Айзеншток простежує історію створення його творів, використання фольклорного та історичного матеріалу, особливості побудови сюжету, характер та об'єм читацьких інтересів Шевченка. Результатом такого аналізу стає монографія «Як працював Шевченко», яка вийшла в Києві у 1940 році.

У фондах літературно-меморіального музею І.К.Карпенка-Карого представлена й Шевченкіана Володимира Михайловича Граніна.

Шевченкіана Володимира Граніна складається з поезій, мовознавчих робіт і малярських творів.

У 2004 році вийшла друком збірка творів поетів Одещини різних поколінь, присвячених Тарасу Григоровичу Шевченку. Вона має назву «Думи мої, думи мої...», упорядкована Володимиром Гранінім. На титульній сторінці автограф автора: «Кіровоградському музею – це одна з найдорожчих для мене праць, яку я зробив».

Сім віршів Володимира Михайловича увійшли до цієї збірки. Шевченкове слово органічно вплітається в поетичну тканину вірша «Яка би доля не була», Шевченкові слова про любов до коханої так само органічно входять у вірш «Були ми разом...». Наснажується автор і Шевченковою ідеєю безсмертя рідного слова як символу безсмертя України.

У збірці «Віщий голос», виданої 2006 року з нагоди проведення в Одесі та Одеській області Міжнародного літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій», В.Гранін представлений віршем «Яка би доля не була». Емоційно-змістовим камертоном до його поезії править епіграф з Кобзаря.

2006 року В.Гранін упорядкував книгу поезій Тараса Шевченка.

2009 року побачила світ нова книга В.Граніна «Рече та стогне Дніпр широкий: екскурс по сторінках «Кобзаря», в якій розглядаються твори Шевченка з позицій сьогодення. У ній містяться пояснення багатьох Шевченкових ідей на основі тих відомостей, що стали доступними у наш час, розшифровка, роз'яснення Шевченкового мислення у нерозривному зв'язку з народними традиціями, віруваннями, пояснення словосполучень, окремих слів, які використовував Шевченко і, які формують багатющий підтекстовий простір. «Це книга, якій я віддав дуже багато сил і енергії, вона для мене чи не найдорожча», – написав у одному з листів до музею автор.

З нагоди проведення Міжнародного Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій» на Кіровоградщині у 2005 році побачила світ антологія «Шевченкіана степова» (Шевченкіана степова. Антологія. – Кіровоград: ПВД «Мавік», 2005. – 224 с.).

До антології ввійшли твори на шевченківську тематику письменників і художників, які народились, жили та живуть у степовому межиріччі Дніпра та Південного Бугу: статті та розвідки Володимира Панченка «Десять заповідей поета», Володимира Винниченка «Філософія і етика Шевченка», Дмитра Чижевського «До світогляду Шевченка», Леоніда Куценка «Полетимо ночувати в Чуту...», історична драма Ю.Яновського «Молода воля», розвідки Євгена Маланюка «Ранній Шевченко», «Три літа», «До справжнього Шевченка», «Шевченко – живий», «Репліка», «До Шевченкових роковин», а також його поезії «Молитва», «Ні, не покрита Катерина...», «Шевченко», «Невичерпальність», поезії Леоніда Чернова (Малошийченка) «...Ти робиш нині сам свою історію...», Терена Масенка «Мені Кіпала говорив», Івана Хоменка «Заспів Кобзаря», Петра Біби «На вулиці Шевченка у Черкасах...», Олени Журливої «Тарасу Шевченку», Андрія Німенка «Сторожа», Яра Славутича «Прийшов Шекспір до нашого Тараса...», Віктора Коржа «Правосуддя Тарасової гори», Володимира Бровченка «Матері, пересилаючи нове видання Кобзаря» та ін., Володимира Базилевського «Що думав Тарас Григорович...», Станіслава Стриженюка «Оренбурзька пошта», Віктора Терена «І день іде», «Тарасова шапка», Валерія Гончаренка «Медитація при світлі слова Кобзаря», В'ячеслава Сокуренька «Сім крапель валер'янки для себе», Анатолія Кримського «Богданова молитва», Борис Чичибабина «Поэты», Анатолія Загравенка «Шевченко», Петра Куценка «Шевченко «Гайдамаків» дописав», Дмитра Іванова «Черевики», Петра Селецького «День останній», Антоніни Корінь «А Україна-спить», Тамари Журби «Навчи любити», Галини Шпудейко «Пора вже звикнуть, що життя – не мед...», Ірини Кримської «Тарас Шевченко», Інни Немирової «Киргизький степ», поема Бориса Нечерди «Шевченко», образок Миколи Понеділка «У день народження», розповіді Віктора Соколова «Шевченків гаман» Володимира Могилюка «П'ятке тепло Тарасового слова» та Василя Бондаря «І печальним, і сонячним голосом», а також роздум Віктора Погрібного «Шевченко-геній, а хто ми?».

Упорядник «Степової Шевченкіани» В.Бондар зізнається, що неможливо було помістити усі твори, які мають стосунок до степової Шевченкіани. Треба було б видавати не один том. Якби лиш назвати

п'єси Марка Кропивницького, написані за мотивами Шевченкових поем, надбання Ієремії Айзенштока, фундаментальні праці прикладного шевченкознавства сучасного доктора філології Григорія Клочека – то й стало б на кілька книг.

Слід відзначити особистий внесок у дослідження творчості Шевченка-поета доктора філологічних наук, професора Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка Григорія Клочека. Його особиста шевченкіана – десятки статей у фахових виданнях, навчальний посібник «Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація» (1998), монографія «Поетика візуальності Тараса Шевченка» (2013), які відразу після виходу в світ стали настільними книгами учителів-словесників.

У посібнику із застосуванням новітніх методів аналізу художнього тексту ґрунтовно досліджені основні поетичні твори Тараса Шевченка. Кобзар постає і як жива людина, і як Пророк українського народу, для якого національна ідея була провідною. Ця книжка по-сучасному тлумачить хрестоматійні Шевченкові поезії, пропонує ефективні методи вивчення їх у школі.

На думку професора Клочека, нове у розумінні поета з'являється не тільки тому, що вчимось сприймати його без ідеологічного диктату, а й тому, що Шевченко, як і кожен геній, є невичерпний. Творчість поета наділена винятковою здатністю виховувати державне мислення. Вона дає розуміння й відчуття національної ідентичності, формує правдивий погляд на українську історію, виявляє національні хвороби, насажує вірою у краще майбутнє нашого народу. А головне – виховує національну свідомість як надзвичайно важливий системотвірний чинник державного мислення.

«Це справжнє щастя для нації – мати такого поета, як Шевченко, – стверджує професор, – І справжнє щастя для вчителя – бути посередником між ним і юним поколінням громадян України».

Монографія Г.Клочека стала новим словом у осмисленні творчого генію Тараса Шевченка. У ній автор проаналізував мистецтво живописання словом Т.Шевченка як потужне джерело енергії художнього впливу його поезії. Для розкриття притаманних їй засобів візуалізації використовується потенціал рецептивної поетики, головний методологічний принцип якої полягає в моделюванні за допомогою психологічного інструментарію процесу сприймання

художніх текстів. Застосований при цьому «кінематографічний» код відкрив феномен «кіномови» Т.Шевченка, сприяв розпізнаванню чинників естетичного впливу його лірики. Інноваційні дослідницькі технології, монографічний аналіз у режимі «прочитання під мікроскопом», застосовані Г.Клочек, дозволяють побачити художню досконалість поезії Т.Шевченка, здійснити новітню інтерпретацію смислів, якими вона наснажена.

Як зауважує професор Клочек, розуміння художньої досконалості Шевченкового живописання, довершеність його поетичного мистецтва відкривається кожному в моменти наближення до архіскладних таємниць його геніальної простоти.

***

Серед засобів популяризації геніальної постаті Тараса Шевченка й вшанування пам'яті Великого Кобзаря є тематичні туристичні маршрути, за якими здійснюються відповідні екскурсійні подорожі:

«Шевченковими слідами»: м.Новомиргород – с.Кам'янка – с.Каніж – с.Володимирівка – с.Грузьке – м.Кіровоград. Об'єкти показу: реалії, наведені у повісті «Наймичка»: історична частина м.Кіровоград, с.Грузьке Кіровоградського району, р.Дідова Балка (с.Володимирівка Кіровоградського району);

«Ім'я Кобзаря на теренах Новоукраїнщини»: м.Новоукраїнка – с.Рівне – с.Кропивницьке – м.Новоукраїнка. Об'єкти показу: м.Новоукраїнка та населені пункти району, де наявні назви вулиць, площ, скверів пов'язані з ім'ям Т.Г.Шевченка;

«Т.Г.Шевченко і наш край»: м.Знамянка, вул. Жовтнева – вул. Глібка, 28-в. Об'єкти показу: пам'ятник Т.Г.Шевченку; Знам'янський міський краєзнавчий музей та його філія «Кобзарева світлиця»;

«Кіровоград літературний»: історична частина м.Кіровограда. Об'єкти показу: Кіровоградський літературно-меморіальний музей І.К.Карпенка-Карого (вул. Тобілевича, 16); пам'ятник Марку Кропивницькому (вул. Дворцова, 4); меморіальний музей М.Л.Кропивницького (вул. Кропивницького, 172); пам'ятник Тарасу Шевченку (вул. Шевченка, 5/22); пам'ятник Олександру Пушкіну (вул. Шевченка, 1); пам'ятник Володимиру Винниченку (між корпусами Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка);

«Женьшеньовий кущ» українського народу». Маршрут: історична частина м.Кіровограда. Об'єкти показу: Кіровоградський літературно-меморіальний музей І.К.Карпенка-Карого

(вул. Тобілевича, 16); Державний музей-заповідник І. Карпенка-Карого (Тобілевича) «Хутір Надія» (Кіровоградська область, Кіровоградський район, с.Миколаївка);

«Оглядова екскурсія по м.Гайворон»: м.Гайворон – с.Долинівка – м.Гайворон. Об'єкти показу: технічний знак ЗІС, млин, паровоз МТ-202, пам'ятник Шевченку Т.Г., Районний краєзнавчий музей, сквер Перемоги, воїнське кладовище, Братські могили радянських воїнів, залізничний вокзал, привокзальна площа, вузькоколійка, гідроелектростанція.

***

Твочу постать Тараса Шевченка і Шевченка-людину, його Геній і месіанську роль у відродженні української нації в різні часи й на різних історичних зрізах усвідомлювали доволі неоднаково. Тож і Степова Шевченкіана творилась за різних ідеологічних станів суспільства, у різних куточках не лише України, а й нашої планети. Проте вона стала не лише гідною квіткою у віночку пошанування світлого образу НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОРОКА, а й частиною підсвідомого багатьох земляків, що дало поштовх усвідомленню кожним мешканцем сучасної Кіровоградщини власної причетності до рідної землі, виховує залюбленість у рідний край. Бо Шевченко – поруч!

Література та джерела:

1. Бабенко Оксана, Бабенко Олег. Провідна зоря Корифеїв: Т.Г.Шевченко у житті та творчості корифеїв українського професійного театру: Кіровоградська обласна організація УТОПІК. / Відп. редактор Олег Бабенко. Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2000. – 40 с.
2. Гарін В. Рече та стогне Дніпр широкий: Екскурс по сторінкам «Кобзаря». – Одеса. – 2009.
3. Гаранін В., Проісовський Є. Думи мої, думи мої... Поезії, присвячені Великому Кобзареві. – Одеса, 2004. – 144 с.
4. Зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. – 1963. – 771 С.

5. Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка: монографія. – К.: Академвидав, 2013. – 256 с.
6. Хроніка // Трудовая жизнь. – 1918. – 18 жовтня. – № 39. – С. 4.
7. Шевченко О. Кімната-музей Кобзаря // Честь хлібороба. – 1966. – 01 травня. – № 52. – С. 4.
8. Шевченкіана степова. Антологія. – Кіровоград: ПВД «Мавік», 2005. – 224 с.
9. Шевченко С. Кобзар і наш край: пропозиція пошуку // Народне слово. – 2003. – 20 травня. – № 52. – С. 3.

Лариса ГАЙДА *

РОЗРОБКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ «КІРОВОГРАДЩИНА – КОБЗАРЕВІ»

У контексті відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка широкі можливості з вшанування його пам'яті відкриваються не тільки на загальнодержавному, а й на місцевих рівнях.

Регіонально-культурологічний проект «Кіровоградщина – Кобзареві» реалізується з метою привернення уваги педагогів, учнівської та студентської молоді, широких кіл громадськості краю до постаті Тараса Шевченка, осмислення й усвідомлення його ролі і місця у процесі самовизначення українців, надає можливість наблизити шевченківську тему до кожного мешканця краю, особливо важливо – до молодих людей.

Термін реалізації проекту 2013-2014 роки, його учасники – учнівська й студентська молодь, шкільні наукові товариства, музеї та краєзнавчі гуртки, педагогічна громадськість Кіровоградщини, а партнери – науковці, працівники державних та відомчих музеїв, бібліотек, журналісти і члени творчих спілок.

Завдання: вивчення форм увічнення пам'яті Тараса Шевченка на Кіровоградщині; дослідження шевченкознавчого потенціалу місцевих музеїв, бібліотек, приватних колекцій; популяризація літературно-мистецької спадщини Кобзаря; залучення молоді та педагогічної громади до процесу вивчення, дослідження, збереження і популяризації творів та пам'яток, пов'язаних з іменем Кобзаря.

Складові проекту:

І. Ювілейні заходи, присвячені до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка (тематичні конференції, конкурси, виставки, концерти, регіонально-культурологічні проекти, читання, громадські

---

* Гайда Лариса Анатоліївна, методист комунального закладу «Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського».

* Веб-сайт науково-методичної лабораторії виховної роботи і формування культури здоров'я [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://koippo414.at.ua/>.

акції, вікторини, зустрічі з людьми творчих професій, участь у теле(радіо)передачах, літературні вечори, вистави, створення шкільних тематичних куточків та музейних кімнат тощо).

II. Навчальні заклади Кіровоградщини, які носять ім'я Тараса Шевченка: історія, творчий портрет і досвід роботи з увічнення пам'яті Кобзаря.

III. Пам'ятники Тарасу Шевченку, їх на Кіровоградщині – 19. Учасникам проекту пропонується дослідити історію місцевих пам'ятників Тарасу Шевченку, творчість авторів (скульптор та архітектор), встановити дату виготовлення та відкриття, імена земляків, які були ініціаторами встановлення. Важливо дізнатись як пам'ятник використовується у суспільному житті громади. Слід відзначити, що вказаний напрям проекту нами досліджується і оприлюднюється вперше в історії краю.

IV. Шевченкіана на карті Кіровоградщини. Краєзнавчі тематичні проекти «Ім'я Тараса Шевченка у топонімах» та «Історія сіл та вулиць його імені» включають вивчення історії назв вулиць, парків, скверів, сіл, підприємств; пошуки ініціаторів увічнення пам'яті Кобзаря, розробка екскурсій та мандрівок з краєзнавчими завданнями, створення виставок, презентацій, відеофільмів.

V. Лауреати Шевченківської премії – наші земляки. Кіровоградська область має 14 лауреатів Шевченківської премії: А. Т. Авдієвський, В. О. Базилівський, Г. Д. Гусейнов, Л. Л. Забіляста, Д. Й. Іванов, В. П. Козаченко, Є. В. Колесник, Н. В. Крюкова, Г. А. Урсатій, Ф. К. Сараня, Ю. С. Мейтус, Г. Н. Логвин, К. Й. Параконьев та В. Г. Штолько. Рекомендуємо ознайомитись з їх життям і діяльністю, створити презентації, меморіальні куточки та музеї у навчальних закладах. Варто поцікавитись і творами, які номінувались на здобуття премії. У літературно-меморіальному музеї І. К. Карпенка-Карого зібрано відомості про лауреатів Шевченківської премії наших земляків та проводяться тематичні виставки.

VI. Шевченківські місця на території краю. У цьому розділі презентується інформаційно-культурологічний ресурс Кобзареві світлиці при Знам'янському міському краєзнавчому музеї, зокрема, відомості про гілку Шевченкового роду – діяльність родини Красицьких-Шкод на Кіровоградщині, також про експозиції та виставки у державних музеях області і музейних кімнатах Т. Шевченка у місцевих навчальних закладах.

VII. Музеї Тараса Шевченка в Україні і світі. Цікавим напрямком залучення учнівської молоді до вивчення життя та діяльності Тараса Шевченка є ознайомлення з потенціалом шевченківських музеїв

України та світу у містах – Алма-Ати, Київ, Львів, Оренбург, Орськ, Переяслав-Хмельницький, Санкт-Петербург, Торонто, у форті Шевченко та на Черкащині (м. Черкаси, м. Канів, с. Моринці). Мандрівки можна здійснити як у віртуальному середовищі, так і під час туристичних подорожей.

VIII. Тарас Шевченко у творчості та професійній діяльності наших земляків – художників, письменників, поетів, літературознавців, краєзнавців, драматургів, музикантів, скульпторів, вчених, журналістів, музейників, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.

Враховуючи той факт, що тема вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Кіровоградщині мало досліджена, проект «Кіровоградщина – Кобзареві» має широкі можливості для популяризації його ресурсів у мережі Інтернет, а також для використання у діяльності шкільних наукових товариств, представників краєзнавчих гуртків та музеїв, при підготовці та проведенні ювілейних заходів. Шевченківська тема широко висвітлюється також засобами масової інформації.

---

*

Шевченкіана степова. Антологія. – Кіровоград: ПВЦ «Мавік», 2005. – 224 с.

Галина ТКАЧЕНКО, Інна РОЖАНЧУК*

ІМ'Я ЗОБОВ'ЯЗУЄ...

Гімназія імені Тараса Шевченка... Назва нашого навчального закладу зобов'язує до найвищого рівня освітніх досягнень, до постійного професійного творчого пошуку, до гідного представлення традицій НВО, пов'язаних з Кобзарем – генієм національного духу. Працювати й навчатися в цьому закладі – це стиль життя, який спонукає в усьому, що стосується знань про Великого Тараса бути першим і кращим. Шевченко для нас – джерело натхнення й пізнання, дослідження й глибокого творчого осмислення.

Робота НВО з шевченкознавства має різнобічну структуру, що об'єднує зусилля всіх суб'єктів навчально-виховної взаємодії – учителів, керівників гуртків, гімназистів та батьків – і є цілісною системою, спрямованою на надрезультат. Важливою складовою цієї структури стали напрацювання вчителів-філологів під час підготовки до уроків, індивідуальної роботи з обдарованими дітьми, у ході організації колективних проектів та проведення позакласних заходів. Звичайно, базовим етапом у роботі з творчою спадщиною Т.Шевченка є формування бібліотеки науково-аналітичної, біографічної, критичної, мистецтвознавчої літератури, особливо статей сучасних дослідників; зібрання ілюстративних матеріалів; створення фонотеки (виконання Кобзаревих поезій видатними акторами); забезпечення ІКТ-супроводу, що дає можливість перегляду навчальних, науково-популярних фільмів. Саме такий підхід сприяє поглибленому вивченню творчості Тараса Шевченка на уроках української літератури, починаючи від цікавих сторінок біографії Кобзаря, художніх книг про дитинство малого Тараса в початкових та середніх класах до ґрунтового

---

* **Ткаченко Галина Олександрівна**, заступник директора, вчитель української мови та літератури «Навчально-виховного об'єднання «Спеціалізованого загальноосвітнього навчального закладу І ступеня «Гармонія» – гімназії імені Тараса Шевченка – центру позашкільного виховання «Контакт»;

Рожанчук Інна Валентинівна, вчитель української мови та літератури «Навчально-виховного об'єднання «Спеціалізованого загальноосвітнього навчального закладу І ступеня «Гармонія» – гімназії імені Тараса Шевченка – центру позашкільного виховання «Контакт».

дослідження життєвого шляху через вивчення авторизованих біографій, спогадів, музейних документів у старшій школі. Учителі-філологи, урізноманітнюючи форми роботи на уроках, пропонують дітям створювати есе, нариси, ліричні замальовки, твори-враження, фанфіки до поезій, що сприяє розвитку самостійного критичного мислення й уміння переконливо висловлювати думки; розробляють вікторини, кросворди, ребуси, тестові завдання, забезпечуючи високий рівень запам'ятовування фактичного матеріалу та вміння швидко орієнтуватися у змісті творів та біографічних даних; заохочують учнів до вивчення поезій напам'ять та участі в конкурсах виразного читання. Оригінальною формою роботи стало створення гімназистами-старшокласниками словників Шевченкових афоризмів, карт подорожей шевченківськими місцями, пізнавальних проєктів «Пам'ятники Шевченкові в Україні й у світі», «Заклади, що носять ім'я Тараса Шевченка», галереї «Шевченко-художник», виготовлення інформаційних стендів.

Традиційною в НВО стала творча та науково-дослідницька робота учнів. Можливість опрацьовувати науково-критичну літературу сприяє створенню творчих робіт на базі гімназійного Наукового товариства старшокласників. А також спонукає учнів під керівництвом учителя-словесника докладно аналізувати Шевченкові твори, оригінально їх інтерпретувати у власних роботах. Така підготовка дозволяє гімназістам брати участь у різноманітних мовно-літературних конкурсах, присвячених Кобзарю, й упевнено здобувати перемоги на різних етапах: від шкільного до всеукраїнського. Уже багато років поспіль наші діти активні учасники таких інтелектуальних змагань: Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та юнацької молоді, присвячений Шевченківським дням та Міжнародний конкурс учнівської творчості, присвячений соборності України, творчості Тараса Шевченка. Навчальний заклад пишається своїми учнями, чії дослідницькі й творчі роботи стали кращими: «Пророцтво давнє й нове (за «Давидовими псалмами» Тараса Шевченка)» Артюх Анастасії, «Взаємозалежність образів родини та держави в поетичних творах Тараса Шевченка (дослідження)», «Фатум (поняття особистої національної долі в поетичній творчості Тараса Шевченка)» Сподинюк Анастасії, «Містерії нев'янучого крину (з історії написання поеми «Марія»)» Чернецької Аліни, «Букет Кобзарю» Кропліс Вікторії. Їхні автори нагороджені цінними подарунками, дипломами на Чернечій горі.

Результатом творчості обдарованих гімназистів став учнівський літературний альманах «Доростаємо до Шевченка», присвячений

200-й річниці з дня народження Кобзаря. У рубриці «Ну що б, здавалося, слова...» вміщено літературно-критичні дослідження, твори-алюзії на теми про Шевченкове життя, зіставний аналіз творчості поета з віршами тих, хто захоплювався творчою спадщиною національного генія, інша рубрика «Натхнені Кобзарем» містить ліричні доробки юних дарунів.

Вивчення творчості Шевченка не обмежується сферою літератури. Традиційним для НВО стало створення шевченківського контенту для уроків мови: добір тематичних текстів чи окремих речень з метою аналізу мовних явищ, написання диктантів та переказів, зміст яких пов'язано із життям та творчістю Кобзаря, використання живописних полотен митця для творів-описів, а також цитатного матеріалу для творів-роздумів під час уроків розвитку зв'язного мовлення.

У позаурочний час учні разом з учителями української літератури заглиблюються у світ Шевченка, готуючи презентації, виступи-повідомлення, конференції, заочні екскурсії, інсценування творів, ігри, конкурси, літературно-музичні композиції.

Ще одним надрезультатом роботи спрямованої на дослідження творчості Тараса Шевченка в гімназії, стало створення кабінету шевченкознавства, можливості якого здатні забезпечити інтелектуальні та творчі запити учнів.

У кабінеті представлено репродукції найвідоміших картин Шевченка-художника «Катерина», «Циганка-ворожка», «Селянська сім'я», «Пейзаж з річкою», «Батьківська хата», «Хутір в Україні», «Чумаки серед могил»; розроблено оригінальний стенд «Автопортрети Тараса Шевченка» різних років з коментарями та цитатами сучасників поета; композицію доповнює триптих асоціативних колажів за творами Т.Г.Шевченка останніх років «Доля», «Муза», «Слава», виконаний випускницею нашого навчального закладу. На трьох інформаційних стендах представлено біографічні відомості про життєвий шлях Тараса, відображено основні віхи творчості Кобзаря, його здобутки у сфері живопису. На центральному місці експозиції – портрет Національного Генія та його пророчий «Заповіт».

Вікна теж використано з пізнавальною метою: на одних розміщено штори-пейзажі із Шевченкової серії «Живописна Україна», на інших – цитати з найвідоміших поезій.

На демонстраційних столах представлено макет-панораму «Шевченківське село», виготовлений членами гуртка «Сувенір», колекцію «Кобзарів» різних років видання, «Щоденник» Шевченка, у якому відтворено почерк поета, біографічні, літературно-критичні

матеріали, книги спогадів. Творчі здобутки наших учнів презентовано літературними альманахами старшокласників, серед яких на особливу увагу заслуговує останній – «Дорости до Шевченка» та збірки учнівської творчості всеукраїнського рівня конкурсу, присвяченого соборності України, творчості Тараса Шевченка, творчі роботи та проекти. Українськими філологами започатковано проект «Символи Шевченкової слави», результатом якого стане представлення найяскравіших образів із поезій Кобзаря: Перебенді та української родини («Садок вишневий коло хати») на 3D-малюнках, композиції «Лілея» за однойменним твором, статуетки сови як часто вживаного образу поета та інших образів-символів, які сприяють розвитку асоціативної уяви учнів. У рослинних композиціях представлено квіти, що найчастіше зустрічаються у віршах Т.Шевченка: калина, хміль, вишневий цвіт, рожа, лілея, мак...

Технічне забезпечення кабінету – сучасний багатофункціональний широкоформатний телевізор – дає можливість заочно подорожувати всіма музеями Тараса Шевченка не лише в Україні, а й у світі, переглядати найновіші фільми-дослідження про Тараса Григоровича, шукати необхідні матеріали в Інтернеті, створювати повідомлення, презентації, проекти.

Учні-старшокласники підготували матеріали екскурсії по кабінету й успішно презентують його гімназістам середніх та старших класів, батькам, громадськості, гостям навчального закладу.

Упевнені, що створення такого єдиного шевченківського простору, пов'язаного із життєвим і творчим шляхом Великого Кобзаря, є новітнім досвідом у баченні цілісного вивчення спадщини національного поета, художника, виразника українського світогляду.

Із творчого доробку гімназистів

Букет Кобзарю

Квітка до квітки, гілка до гілки – збираю букет Кобзарю. Іду крізь осінь, повз зиму, назустріч весні в гості до літа... Іду крізь реальність та ірреальність, одержима мрією принести найкращий цвіт рідної землі найвеличнішому Українцю.

Осінь. Стежка веде мене долиною до річки, повитої туманом. Над водою свіжий вітер «гне з вербою червону калину, на калині одиноке гніздечко гойдає...» Тягну руку до важкого червоного кетяга, кожна ягідка якого блищить-переливається, як намисто Наталки Полтавки. Від кладки, що над мілководдям, підходить до

калини дівчина, либонь-таки, Наталка, дарує мені усмішку й пишну калинову гілку. Дивно, вже осінь, а десь близько защебетав соловей – певне, душа Котляревського обізувалася...

Знову тягнеться шлях неозорим степом, вітер дужчає, жене хвилею жита-пшениці, «край дороги гне тополю до самого долу. Стан високий, лист широкий марне зеленіє...» Здалеку світлотіні грають так, що ніби не тополя, а струнка дівчина то хилиться до землі, то знову простягає до неба руки в розпачливому благанні. Самотня тополя-сирота зронила мені гілку, беру її й відчуваю дрібне тремтіння-розповідь про фатальну метаморфозу...

Раптом нивами закружляв велетенський чорний вихор – і я вже на полі битви. Дико іржуть поранені коні, блискавки шабель урізаються в тіла, руда кров поїть спраглу березневу землю. Схилив старий січовик голову над убитим побратимом у гіркій задумі: «За що ж боролись ми з ляхами? За що ми різались з ордами? За що скородили списками московській ребра? Засівали й рудою поливали... Що ж на ниві уродилось?!» З іржавої плями пробивається їдко-зелений пагін, його гострі списи-листки різко вистрілюють, пнеться стебло, вибухають квіти-язички червоним полум'ям – «Уродила рута... рута... волі нашої отрута». Зриваю квітку – ніздрі забиває терпкий дух, над силу додаю до букета. Уявляю, наскільки рутвяно-гіркою для Шевченка була наша історія, наскільки безпросвітною: «заснула Вкраїна, бур'яном укрилась, цвітлю зацвіла». А на могилах безбатченків, отих «дядьків отечества чужого», розрослись будяки й кропива. Ні, для букета ця підступна зелень не годиться! Навіть не підходжу, щоб не пожалитись.

Мрію разом з Кобзарем: «Може... може... а меж тими меж ножами рута і барвінок розів'ється – і слово забуде». Недарма для великого Тараса й думи, і слова є квітами-дітьми. А тим часом уплітається до букета витке стебло з вічнозеленим, невмирущим листом і блакитнооким цвітом – хрещатий барвіночок. «І барвінком, і рутою, і рястом квітчає весна землю, мов дівчину в зеленому гаї...»

Спадає синій вечір на придніпровську долину, на тихі води, сходить вечірня зоря. Я, утомлена віртуальною подорожжю, лягаю в сріблясту траву й між волохато-сизим листячком знаходжу зірочку сон-трави, згадую Шевченкову Княжну – знівечений безсоромним паном цвіт. Гладжу теплу шерсть пелюсток – оживає букет, сповнюється асоціацій, символів.

Уява переносить мене до панського саду, у дивні пахоші липневого різнотрав'я.

Літо. Серед саду – велично-ніжна, цнотлива лілея білі пелюстки нахилила до барвистого горошку, ніби щось шепоче. Обережно, навшипиньках підходжу й чую розмову: «За що мене, як росла я, люде не любили? За що мене, як виросла, молодую вбили? За що вони тепер мене в палатах вітають, царівною називають, очей не спускають з мого цвіту? Дивуються, не знають, де діти! Скажи мені, мій братику, королевий Цвіте!» – «Я не знаю, моя сестро». І Цвіт королевий схилив свою головоньку червоно-рожеву до білого пониклого личенька Лілеї». Вражена, не смію поворухнутися. Знову образ зрадженої, одуреної, дівчини, покинутої всіма напризволяще, що замерзає під чийось тином, раниць мою свідомість. А чарівні квіти в тихому місячному світлі самі злітають-підіймаються до букета – і його осяває тихий сум Кобзареві любові.

Іду вдосвіта, зриваю ромен край козацького битого шляху, оксамитовий мак, як у стрічках маленької Мар'яни... Ой! Поколола ногу: на стежку чорною гадючкою виповзла тернова гілка, либонь, хоче, щоб і ці дороги заросли тернами. Нахилився за підступним тереном, додаю його в букет як символ тернистого шляху Тарасової долі.

«Минають дні, минають ночі, минає літо...». Стою на шорсткій житній стерні. Букет горить яскравими барвами, увібравши в себе райську красу української землі. Хіба чогось не вистачає? З краю поля, де ще жнуть, до мене наближається жінка з немовлям. У її натруджених руках – колосок. Приймаю найважливіший дар натрудженої селянки-кріпачки, може, матері Тараса, чи сестри, чи тої безіменної зі «Сну» – і відчуваю: місію виконано.

Часовий вир повертає мене в сучасність, у Канів. Тихою ходою підіймаюся на Чернечу гору, несучи квіти Кобзарю, мої квіти... Ні! Квіти, які сам Шевченко, наш рідний український геній, викохав у щедрому, сповненому любов'ю серці й подарував Вітчизні.

Кроплиць Вікторія

Взаємозалежність образів родини та держави в поетичних творах Тараса Шевченка (Дослідження)

Постать титана... А в серці й досі болять пошук справедливості. Вогонь запалав якогось випадково, несподівано. Просто камінчик горя вдарився об стіну страждань – і ясна іскорка майнула кудись у нескошене жито. Хто знав, що оте хлоп'я, яке билосся з бур'янами, – майбутній Пророк; що оте лопушине латаття – знамено свободи,

символ вічної віри. З іншого боку, Кобзар з'явився в часи найбільшої скрути, народного занепаду, став жертвою долі, що покликана була своїм стражданням підняти народ. Історія просто вираховувала час, коли мав з'явитися обраний.

Нехай його тепер звеличують, наслідують його ідею, підтримують переконання, хтось навіть критикує. Головне – не втрапити в замкнуте коло, бо тоді його заповіт буде втрачено назавжди. За його віру, любов, що воскрешає, народ повинен берегти його думку, його надію, тільки не перетворюючи його на ідола. Звичайно, це підносить обрану людину, але й знищує пам'ять про неї.

Життя Кобзаря – то духовний поштовх, аж занадто сильний для битої долею нації; то відправна точка, з якої мають народжуватися нові ідеї, нові прагнення. Чіпляючись за минулі досягнення, ми самі заводимо себе в глухий куток, бо зараз інший час, і дивно, що після здобуття незалежності питання боротьби, протистояння несправедливості чомусь втрачає актуальність у свідомості народу, довгими роками гніту й репресій, здавалося б, привченого до бунтарства. Образ Шевченка слід сприймати як образ постійних змін, постійного переродження; боротьба не припиняється ніколи, і не можна зупинитися на досягнутому. Він не зупинявся.

Болісно і якось пригнічено звучить у всіх творах великого Кобзаря наївна й чиста хлоп'яча мрія. Мрія про спокій і затишок, велику й щасливу родину. Від неї дзеркальним променем відображається мрія про соборність, єдність України, що стала колись і навіки залишається сім'єю письменника.

Усе життя Тарас Шевченко прагнув повернутися додому, на рідну землю, створити власний родинний вогник, дихати вільним повітрям. Його твори пройняті думами про віру, вірність, любов, єдність, підтримку – про те, чого сам він майже не мав; про зраду, гноблення, репресії, страждання – про те, що пізнав на собі. Сатирично звучить його ставлення до панів, влади, самодержавства. І тим чіткіше на цьому тлі вимальовуються картини родового затишку й тихого подружнього щастя, тому досить легко у творах Кобзаря простежити взаємозв'язок понять родини й держави, причини проведення паралелі між ними.

Почнемо з найпростішого й найнеобхіднішого – з родини.

Безумовно, кожному відомий вірш Тараса Григоровича «Садок вишневий коло хати...». Стисла, але надзвичайно яскрава картина мирного селянського побуту – ніби спомин душі поета (адже твір належить до циклу «В казематі»), давня картина його коротенького дитинства. Перебуваючи далеко від рідної землі, автор хоче вірити, що й досі є той куточок щастя, що ще не все втрачено, загублено, що

неправедна влада ще не зруйнувала той осередок краси, гармонійного поєднання природи й особистості. Узагалі цікава особливість творів Пророка полягає в тому, що постійним образом у них є природа. Вона може зливатися з настроєм, станом ліричних героїв, протиставлятися психологічному аспектові, але ніколи не залишатися байдужою, відстороненою. Дуже схожий на «Садок вишневий коло хати» інший твір, написаний у засланні, – «І досить сниться: під горою...», який передає сум автора за минулим, за колишнім щастям, відчутним тепер лише вві сні.

Першим твором Кобзаря була Балада «Причина», у якій автор використав поетичні образи, фольклорний сюжет, елементи фантастики, народну символіку (усе це загалом характерне для раннього періоду творчості митця). Саме відчуття дитинства схвилювало поетичну душу хлопця в такий важливий період життя, коли він відчував наближення жаданої волі: тривали приготування до викупу його з кріпацтва. У цьому творі образ збожеволілої через розлуку з коханим дівчини звучить як наслідок і осуд втручання суспільства в особисте життя людей, які є частиною цього ж суспільства й тому не можуть йому протистояти, що призводить до краху надій, сподівань. Як бачимо, ще на початку власної творчості Тарас Шевченко усвідомлював усю силу впливу суспільних умовностей на формування особистості, її життя й долю. До «Причинної» близький за темою твір «Тополя», у якому змальовано втрату дівчиною коханого й перетворення її на струнку деревину край дороги, що, здається, і досі виглядає милого.

Загалом у творчості Кобзаря побутують сумні мотиви людського нещастя. Залишившись змалку сиротою, Тарас болісно сприймав нехай навіть чужі родинні негаразди, і згодом, пишучи на цю тему вірші, уже зрілий поет шукав шляхи подолання кризових ситуацій.

Розглянемо твори, у яких так чи інакше зображується держава. Їх усі можна поділити на дві тематичні групи: до першої належать ті, у яких Тарас Григорович описує тогочасну Україну (це, переважно, автобіографічні вірші), до другої – твори із пошуком виходу із скрути й закликами до боротьби за визволення землі-неньки.

Поезія «І виріс я на чужині...» сповнена авторським болем, жалем за сплюндрованою Україною, зруйнованим селом. Навіть природу лиха година не минула, вона страждає разом із людьми: стави поросли бур'яном, сади повсихали. У всьому, що сталося, автор звинувачує панів-гнобителів, але й не приймає народної позиції: сумирно йти на панщину й вести за собою власних дітей. Знову з'являється образ родини, але родини зламаної, кинутої долею на розпутьті, у лабіринті панських інтриг, знущань. Ще один

автобіографічний твір «Мені однаково, чи буду...» пройнятий зреченнями самого себе, зреченням заради високої мети. Авторів нічого втрачати, окрім власної землі, і він передбачає, що дуже скоро вона залишиться геть окраденою й зруйнованою. Неперевершена майстерність пейзажної лірики Шевченка втілюється у вірші «Сон» («Гори мої високі»), у якому спогад про чудову красу переяславських краєвидів переплітається з болем через соціальну несправедливість і невимовним смутком за Батьківщиною.

Народившись у центрі, де колись розгорталася Коліївщина, і ще в дитинстві наслухавшись дідових оповідок, Тарас Григорович, який завжди цінував і безмірно поважав історію, пише поему «Гайдамаки», найвагоміший твір раннього періоду творчості. Як писав сам автор, у ньому оспівано недовго козацького краю, але, крім того, ще й шляхи порятунку – повстанням. І тут сюжетні образи родини й держави переплітаються. Яремі, щоб поєднатися з коханою, необхідно було пройти нелегкий шлях боротьби й силою визволити Оксану, можна сказати, – Україну. Тільки після цього він одружується, але гайдамацької справи не кидає, бо усвідомлює: треба остаточно звільнити землю, на якій збирається звити родинне гніздечко. Паралельно до цього наводиться приклад іншої сім'ї – сім'ї Гонти. Убивство ним власних синів символізує деградацію суспільства, у якому не ідеї зароджуються в ім'я поліпшення життя людей, а люди приносяться в жертву ідеям. З іншого боку, це можна розглядати як символічний результат єднання України з Польщею (адже дружина Гонти – ляхка); через пригноблення нації нерозумною шляхтою страждають не лише «хлопські» діти. Отже, автор закликає до боротьби за збереження родини й, відповідно, держави.

Найвищої точки протистояння поет, на мою думку, сягає поеми «Кавказ», коли відкрито виступає проти «темного царства», «тюрми народів» від імені нею поневолених. Тепер Шевченко звертається не лише до українців, а до всіх, хто страждає й гине під гнітом самодержавства, виказуючи єдиний вихід – зберегти останнє, що залишилося (у творі – сині гори), і, знаючи, що втрачати нічого, повставати. Відвертий і категоричний заклик (ніби остання межа вже позаду) – вставати, порвати кайдани, і «вражою злою кров'ю» окропити землю – звучить у чи не найвідомішій поезії Тараса Григоровича під назвою «Заповіт». Рядки твору наповнені моторошним пафосом, і майже забобонний страх, змішаний із захватом, охоплює читача. Заповіт – це те, що обов'язково повинно здійснитися, бо, за народним звичаєм, знаменує останню волю людини. У цьому творі Кобзаря поєдналось усе: жаль і захоплення, жага, ідея та її втілення. І якщо люди прислухаються до його ради

(повстануть єдиним народом, єдиною сім'єю), відродитися Україна, і вільна, нова родина повік згадуватиме Пророка «незлим тихим словом».

У творчості Тараса Шевченка образ держави нерозривно пов'язаний з образом родини: держава – то така собі велика сім'я, і коли ця сім'я зневажає, втрачає поняття справжніх цінностей або ж перестає їх захищати, руйнується все суспільство.

Сучасна молодь добровільно не читає Шевченка, бо його твори, хай навіть сповнені революційними, бунтарськими настроями, – про недолю, страждання, про те, з чим важко боротися, від чого хочеться втікати. Головне – нікого не можна засуджувати за цей страх, бо людям властиво боятися болю, тому образ великого Кобзаря завжди викликає німий захват у свідомих людей. Можливо, він не перший, хто піднявся з колін, але він єдиний, хто, почавши нізвідки, дійшов до кінця у своїй боротьбі. І тепер, через сто п'ятдесят років, серця мільйонів, можливо, не здогадуючись про це, живуть ідеями Пророка; нащадки втілюють його мрії в реальність.

Фатум

*(поняття особистої національної долі в поетичній творчості
Тараса Шевченка)*

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люде на світі –
Сріблом-злотом сяють,
Здається, панують,
А долі не знають, –
Ні долі, ні волі!

Т. Шевченко

Вічний – як народ... І так само нещасний.

Дивна, хоча, можливо, цілком виправдана закономірність: якась фатальна неминучість: невідступно слідувала чи не за всіма українськими особистостями. І що величніша постать, тим жорстокіша доля.

Він жив Україною, ставши водночас її долею й сумлінням.

Узагалі, образ долі та її пошуку є одним із ключових у творчості Тараса Шевченка. Так, в одному з найперших своїх віршів «Думка» («Тече вода в синє море...», 1838) автор змальовує пошуки козаком

долі на чужині (підкреслено-патріотичний твір: будь-яке щастя на чужині заперечується). Уже тоді поетові довелося зазнати нелегких хлібів вигнання (подорожі з паном Енгельгардтом). Для нього, звиклого до природи українського краю, до життя на селі, серцем прикипілого до рідних просторів, поняття чужини стало синонімом страждання, недолі. І знову парадокс: справдилося те, чого він найбільше боявся. Часто опинятиметься він на чужині, та ще й у самотині...

Протягом життя поета образ долі в його творчості еволюціонує: спершу він подається сукупно через нарікання і страждання; пізніше автор упевнюється, що шлях до світла, до майбутнього все-таки є, до нього необхідно прагнути; і, нарешті, автор підбиває підсумки, визначає свою долю і приймає її.

У творах Тараса Григоровича його власна доля завжди тісно перепліталася з долею Батьківщини, козацькою вдачею українського народу. Так, гімном січової слави стала поезія «Тарасова ніч» (1838), у якій простежуються болісні переживання автором загибелі козацтва («Козачество гине, // Гине слава, батьківщина»).

Отже, у Батьківщини долі немає, то хіба ж може вона бути у вірного сина? На це відповідає сам Шевченко рядками, сповненими глибокою печаллю й приреченістю: «Журбою // Не накличу собі долі, // Коли так не маю» («Думи мої, думи мої...», 1839).

Жакливу трагедію материнського серця, зламаного життя змальовує поет у творі «Сова» (1844). Викохуючи сина, матір доходить висновку: головне – зростити його гарним та не самотнім, «а долю роздобуде». Але автор одразу ж спростовує висловлене твердження: він не впевнений, «чи є ж таки на цім світі слухняная доля», зате «зле безталання зустріється всюди – і на шляху, і без шляху, усюди, де люди». Мати дочекалася своєї долі – «зросту того сина», але щастя розбилося об жорстокість і несправедливість московського ярма. Її хлопця постригли в москалі, а діти панів відкупилися, бо ж їм «доля – мати». І де ж на чужині син, можливо, здобув долю, а може, загинув, мати ж змушена все життя поневіритися, страждати.

Така доля України: бути функціональним додатком до «тюрми народів»... Скільки родин злавав режим, скільки страдниць матерів осиротіли. Тарас Шевченко завжди боляче переживав і чуже горе (а надто вже лихо материнське, бо ж немає на землі святішого від матері), яке не раз бачив на власні очі; сприймав його як горе загальнонаціональне. Доля, забувши про убогих (до яких відносив себе й Кобзар), повернулася до підлих, нищих, жорстоких, але багатих. Та, незважаючи на це, де ж між рядків його поезій з'явилась і почала

стрімко рости надія, що колись і для простого сільського люду запалає нова, вільна зоря.

Сатирично звучить ідея вибору долі на початку поезії «Сон» («У всякого своя доля...», 1844). Так, «у всякого своя доля і свій шлях широкий», кожен обирає те, що до вподоби, що дається найлегше: загарбання, братовбивство, лицемірство, гультьяйство (виходить, жити праведно або хоча б пристойно надзвичайно важко чи й узагалі неможливо). І все, крім, фактично, останнього, є для автора неприпустимим, бо ж гультьяй страчує тільки власне життя, п'є власну кров, «а не кров людськую». Отже, долю можна й треба обирати, хоча б намагатися керувати нею, але в жодному разі не шкодити іншим.

Оскільки автор уже дійшов висновку, що долю можна обрати, то тепер він шукає причини її відсутності (відсутності неповної: доля є, але має вигляд і свідомість обідраної покритки) в українського народу. І знаходить («Гоголю», 1844). Проблема полягає в менталітеті: «Не заріже батько сина, // Своєї дитини, // за честь, за славу, за братерство, // за волю України. // Не заріже: викохає // Та й продасть в різницю // Москалеві.» Невже знедолений народ так звик до ярма, що й дітей власних не жаліє? Глибоко іронічна байдужість проймає останні рядки поезії: «Нехай, брате. А ми будем // Сміятися та плакати».

Культ козацької волі бачимо й у поезії «Не женися на багатій...» (1845). Незважаючи на всю підступність долі, Тарас Григорович підносить її над усіма іншими жіночими образами, адже дух сина степів гине в неволі або ж за найменшої спроби будь-кого на цю волю досягнути. Якою б жорстокою не була доля (а для справжнього українця долею, попри все, є свобода), ставши єдиною супутницею, вона полегшує страждання.

Т. Шевченко спробував осмислити долю народу й через призму його історії (містерія «Великий льох»). У трьох логічно послідовних частинах він розглянув занепад національної свідомості («доля заховалась», а «воленьку люде добрі // І не торговали, // А без торгу закинули // В далеку неволю...»). Долю Великий Кобзар, подорожуючи білим світом, граючи на кобзі й співаючи пісень рідних просторів, може б, і знайшов, навіть напевне знайшов би. Але навіщо? Людям доля не потрібна, адже волі вони вже зреклися (зреклися б долі, якби вона не сховалася). Складається враження, ніби стражденню поневоленому народові, власне кажучи, й так непогано, а всі його поневіряння зачіпають за живе винятково обраних. У Шевченкових словах дедалі загострюється поетична нотка невичерпної самотності.

Мотиви самопожертви, самозречення особливо яскраво звучать у поезії «Мені однаково, чи буду...» (цикл «В казематі», 1847). Автор змиряється з власною долею, він уже звик до страждань, і немає

значення, скільки їх ще буде, немає значення, що він помре «неоплаканий своїми, // В неволі, плачучи». Приймаючи свою долю, він, проте, не здатний прийняти долю України. Поет передчуває, що «Україну злії люде // Присплять, лукаві, і в огні // Її, окраденую, збудять», тому і терпить усі особистісні незгоди, які навіки єднають дві долі: його і народу. І невідомо, де беруться в нього, самотнього Пророка, сили стати на сторожі майбутнього. Але найголовніше: його самозречення стало беззаперечним доказом того, що долю таки можна здобути, привернути до себе. Крім того, підсвідомо він, можливо, передчуває, що сам житиме доти, доки житиме його народ, доки матері співатимуть дітям прадідівських пісень, доки його власна пісня, пісня волі, не покине степ широкий, «лани широкополі, і Дніпро, і кручі». І він стає українським месією:

Воскресну нині! Ради їх.
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу,
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.

«Подражаніє 11 псалму»

Поет перебирає на себе всі прокляття народу, відкриваючи йому (та і долі його) очі на реалії життя («Великий льох», «Сон»), формуючи історичну свідомість («Гайдамаки»), навчаючи («І мертвим, і живим...»), указуючи світлий шлях до мети («Я не нездужаю, нівроку...», «Заповіт»).

Сплеском почуття самотності позначено вірш «Заросли шляхи тернами...» (1849). Поезія пройнята невимовною тугою за «убитим», але рідним народом, за Батьківщиною. Приречений на вигнання й самотність, поет нарікає на Бога, що той так і не дав йому долі, не дав молодого щастя, радості, не дав навіть кохання. І тепер сталося жахливе: ліричний герой має «серце широкее – // Ні з ким поділити»... Йому ні з ким говорити, і нікому читати його думи, нікому розділити його печаль і болісну любов до своїх «дітей нерозумних».

А діти такі нерозумні, і про це з болем та обуренням говорить сам Шевченко: «Либонь, уже десяте літо, // Як дав я людям «Кобзаря», // А їм неначе рот зашито» («Хіба самому написать...», 1849). Як же довго Пророк намагався пояснити власному народові, що ніхто за нього його долі не шукатиме и не будитиме... І зовсім природно звучить неприхований сарказм з приводу ігнорування поетових творів безпосередньо народом, заради якого він, фактично, зрікся самого себе, власного життя. І так само природною є поява в Шевченка

бажання, «щоб хто-небудь мені сказав, //...для кого я пишу? для чого? // За що я Україну люблю? // Чи варт вона огня святого?». Адже складається враження, ніби митець творить сам для себе (може, «доля так оце зробила?»). Відповіді на власні запитання автор так і не знаходить, зате вже вкотре набуває впевненості в тому, що «а все-таки її люблю, // Мою Україну широко, // Хоч я по їй і одинокий // ...аж до погибелі дійшов».

Але хвилинний настрій обурення швидко змінювався в Тараса Григоровича на співчуття до своєї рідної стражденної землі. Йому не жаль було власної долі, зате було жаль долі кожного, хто мав нещастя жити під гнітом («І золотої й дорогої...», 1849). Шевченко чудово знав свій народ і небезпідставно переживав за його майбутнє, за те майбутнє, поборником якого був сам.

Щойно звільнившись із заслання, Тарас Григорович створює триптих «Доля», «Муза», «Слава» (1858), у якому, ніби підсумовуючи пройдений життєвий і творчий шлях, проголошує кредо власної долі й покликання: «Ми не лукавили з тобою, // Ми просто йшли, у нас нема // Зерна неправди за собою». Доля сама обрала пророка і «в школу хлопця одвела // До п'яного дяка в науку», ніби змалку готуючи його до майбутніх страждань. І долю він просить вести його далі, у майбутнє, до слави, бо, на відміну від нього самого, слава його житиме вічно й вічно вказуватиме шлях його народові («а слава – заповідь моя»).

Муза поетова «пречистая, святая», «золотокрила», «моя порадонько святая», «моя ти доле молодая», і до неї він звертається з проханням-наказом: «учи неложними устами // Сказати правду». Муза врятувала поета («мені ти всюди помагала, // Мене ти всюди доглядала, // В степу, безлюдному степу, // В далекій неволі»), а отже, врятувала й народ.

«Моєю долею» Шевченко називає й славу. Він кличе її до себе, бо знає, що врешті-решт заслуговує на неї. Але складається враження, ніби цю іпостась власної долі він не поважає, хоча й прагне до неї (називає її шинкаркою, задрипанкою, царською запроданкою; як бачимо, образ слави-задрипанки є типовим для творчості Кобзаря). Проте таке ставлення поета є цілком логічним з огляду на постійне протистояння царизму й спроб досягнення Україною самостійності: слава завжди на боці імператора, а не на боці синів поневоленого народу. І в цьому трагізм творчості Тараса Григоровича.

Знову особливо яскраво мотив самотності виявляється в поезіях останніх років життя Тараса Григоровича. У вірші «Якби з ким сісти хліба з'їсти...» (1960) автор скаржиться на те, що «людей чимало на землі... // А доведеться одиноким» загинути. Тут простежується ще

одна несправедливість долі: Шевченкові так і не дозволили одружитися («треба одружитись, // Хоча б на чортовій сестрі!»). Така доля обраних: нікому до них дорівнятись, ніхто не здатен розділити їхній талан, полегшити тягар невизнання (а тогочасна влада робила все, щоб ніхто цього й не захотів).

Він зазнав усього, чого остерігався, з чим намагався боротися, від чого тікав: неволі, відлучення від рідного народу, від коханої України, самотності й розчарувань. Мабуть, тому він так любив життя («Боже милий! // Як хочеться жити, // І любити твою правду, // І весь світ обняти!» («Ми восени таки похожі...»)), тому що не мав нічого, крім надії. Трагедія Тараса Шевченка в тому, що він, ставши поборником ідеї національного визволення, до скону залишався людиною. Людиною з недоліками й примхами, потребами, з талантом, що час від часу перетворювався на непідйомний хрест, і прагненням до звичайного життя, яке він сам поклав на олтар загальнонаціональної свободи.

Був рок, був фатум. Як пафосно звучить і як не в'яжеться цей пафос з усім життям Кобзаря, складним життям простого й незвичайного водночас українця. Але був рок, був фатум. І був шлях із полум'я в огонь, із кріпацтва в московську залежність, а звідти – у заслання. А пафосу не було. Тільки сльози жалю до Батьківщини, тільки пекучий біль духовних ран, страшніший за фізичний. І тільки страшенна воля до боротьби, любові, державотворення – первісна сила, розсіяна між людьми, розчинена у віках.

Як істинний геній рідної країни, він підсвідомо відчував, осмислював усі вже перенесені його народом страждання й бачив, провіщав усю долю, що чигає в просторах майбуття. Але в тих самих просторах він бачив також і світло омріяного ідеалу.

Месії власної долі не мають. Так і Тарас Григорович. Його доля – доля України, його слава – слава нації, адже, як казав М.Добролюбов, він «вийшов з народу, жив з народом і не лише думкою, а й обставинами життя був з ним міцно й кровно зв'язаний».

Сподинюк Анастасія

Марина ДОЛГІХ*

КРАЙОВА МУЗИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА: ПОСТАТІ, ПОДІЇ

У контексті вивчення крайової музичної шевченкіани XIX – початку XX ст. доцільно розмежувати три рівнобіжні струмені, кожен з яких заслуговує на окреме вагоме дослідження. Перший напрямок – *музично-театральний* – демонструє типову для місцевої спільноти зацікавленість здобутками Т.Г.Шевченка в галузі театральної драматургії, реалізованими на сценічних майданчиках повітових міст Єлисаветграда і Олександрії. Другий – *концертний* – пов'язаний із втіленням національної ідеї крізь призму вшанування пам'яті славетного Кобзаря у вигляді вечорів-концертів. Міцною платформою для формування тематики, репертуарної політики і програм вищезначених суспільних заходів стали своєрідні *камерні зібрання* – відкриті музично-літературні вітальні у помешканнях представників національно свідомої інтелігенції.

Об'єднувальною ланкою всіх напрямків слугували постаті як відомих музикантів, так і меломанів-аматорів, захоплених народолюбними ідеями. Завдяки зусиллям представників української еліти краю у тогочасних концертах виконувалася українська музика, звучали рідні пісні, читалися віршовані рядки.

Із 1875 р. (з перервою на 1876-1882 рр. – період заборони української мови) на елисаветградській сцені активно ставиться шевченківська п'єса «Назар Стодоля» зі вставною музичною картиною «Вечорниці» (музика П. Ніщинського). Виплекана у атмосфері «Старої Громади» і сфокусована навколо родини Тобілевичів, М. Кропивницького та відомого народно-пісенними уподобаннями Єлисаветградського ремісничо-грамотного училища, сама вистава і її музичне доповнення стало доказом готовності елисаветградського слухача прийняти україномовний твір, зрозуміти його ідейну сутність. Відтоді «Назар Стодоля» впевнено посів одне з першочергових місць в репертуарі трупи М. Кропивницького (відомі постановки в Єлисаветграді в квітні 1889 р. і жовтні 1892 р.). За свідченням місцевої

---

* Долгіх Марина Василівна, кандидат мистецтвознавства, викладач-методист Кіровоградського музичного училища.

преси, другий акт «Назара Стодоли» з «Вечорницями» періодично виставлявся товариствами українських артистів під керівництвом С. Максимовича (Єлисаветград, квітень 1906 р.), В. Грицяя (там само, квітень 1907 р.).

Водночас музичний матеріал «Вечорниць» наводить на думку, що постановка враховувала майбутні типові риси українського оперного театру, а саме: акцентуацію сольних і ансамблевих епізодів у загальному хоровому контексті, підкреслення музичальності мізансцен, відмову від статичності на користь хору – активного учасника музичного дійства, реалістичності в переданні побутових картин, опертя на фольклорно-етнографічну основу як у музиці, так і в костюмі, сценографії тощо. Справедливо зауважував Ю. Станішевський, що «сценічну інтерпретацію «Вечорниць» до драми Шевченка «Назар Стодоля» можна вважати чи не першим кроком до формування своєрідної української оперної режисури».

Подальші постановки «Вечорниць» у контексті музичного життя краю дозволили змінити визначення твору як вставного номеру п'єси і перевести його до розряду самостійної вокально-хорової сцени. Музично-театральна практика початку ХХ ст. свідчить про його окреме існування під визначенням «музична мозаїка» в репертуарі україномовних пересувних труп Б. Оршанова і В. Данченка (Олександрія, червень 1909 р., березень 1911 р.), О. Суслова (Єлисаветград, лютий 1913 р.), Т. Колесніченка (там само, квітень 1915 р.), І. Мар'яненка (там само, листопад 1916 р.).

Таким чином, «Вечорниці» П. І. Ніщинського вплинули на подальший розвиток музично-театральної справи Єлисаветградщини початку ХХ ст. і були однією з найулюбленіших вистав місцевого українофільського товариства.

Серед розмаїття українського репертуару на елисаветградській сцені вагоме місце займала опера «Катерина» М. Аркаса на сюжет однойменної поеми Т. Шевченка. У дописах місцевих кореспондентів особливо виокремилася постановка силами трупи О. Суслова 23 лютого 1913 р.: «Художественная и чуждая грубых эфффектов, опера эта слушалась с удовольствием». Головні ролі вдало виконали Є. Зарницька – Катря, Л. Манько – батько, Н. Корсакова – мати, Немчинов – Андрій.

Від другої половини ХІХ ст. музичальність поезій Т. Г. Шевченка, вокальна природа висловлювання, ідейно-філософська змістовність сприяли появі на світ авторських композицій Г. Гладкого, М. Лисенка, К. Стеценка, що також періодично звучали на місцевих концертах у виконанні гастролуючих співаків. Значний внесок в ознайомлення

слухацької аудиторії з українським солоспівом пера основоположника української музики внесла перша дружина композитора О. Лисенко-О'Коннор. З-поміж програми 1880 р. найбільше захоплення публіки викликали авторські солоспіві М. В. Лисенка на вірші Т. Шевченка «Якби мені, мамо, намисто», «Садок вишневий коло хати».

В умовах русифікованого загалу вокально-поетичному доробку Т. Шевченка приходилося пробиватися до концертних виступів крізь офіційні дозволи поліцейських чинів і цензурних комітетів. Особливо нетерпимо відносилася влада до масових імпрез, що мали вшанувати «круглі» дати життєпису Великого Кобзаря. Вшанування пам'яті Т. Шевченка для єлисаветградців ставали видатними подіями культурного життя.

Надзвичайно урочисто відбувалося святкування шевченківських днів 1910 р. в зимовому театрі, прикрашеному численними ткацькими й гончарними виробами, виписаними з постійно функціонуючої виставки Полтавського губернського земства. На початку концерту нотаріус В. Нікітін ознайомив аудиторію з життєвим і творчим шляхом поета, надалі всі присутні – робітники, інтелігенція, учні, актори української трупи – проспівали «Заповіт» Г. Гладкого. Спеціально для участі в знаменній події до міста приїздив М. Кропивницький, декламував «Думи мої», поему «Чернець». Музичну частину вечора склали виступи артистів київської опери і драми Н. Дорошенка, С. Лозинської, Д. Фурдецького, місцевих музикантів – співака П. Журавленка та мішаного хору заводу Ельворті під керівництвом К. Островського.

Цінність означеного заходу полягає і в тому, що на українському вечорі дебютувала майбутня визначна камерна співачка Радянської України, а на той час вихованка Єлисаветградської жіночої гімназії М. Шекун-Коломийченко. За кілька років дівчина закінчить початкову освіту, навчатиметься співу в Московській консерваторії по класу У. Мазетті й досягне надзвичайних успіхів як послідовниця театральнo-художніх ідей М. Заньковецької в оперній галузі. Але основна частина життя М. Шекун-Коломийченко-Куценко була пов'язана з виконанням солоспівів українських композиторів, в т.ч. «Плавай, плавай, лебедонько» К. Стеценка, «Три шляхи» Я. Степового на тексти Т. Шевченка.

Наступного 1911 р. до святкування пам'ятних шевченківських днів долучилася Олександрія. На початку вечора звучав багатоголосний «Заповіт», а в дивертисменті співачка Гринчевська виконувала українські романси.

Грандіозне відзначення 50-річчя від дня смерті поета, що через заборону царської влади було перенесено організаторами –

композитором М. Лисенком і його однодумцями – з Києва до Москви, не оминуло єлисаветградських шанувальників творчості генія української поезії. Згуртувавшись навколо українського товариства «Кобзар», до святкування у Великій залі консерваторії долучилися актори трупи М. Садовського і солістка Великого театру, наша землячка Л. Балановська. За сталою традицією на початку ювілейного вечора хором у 200 осіб було виконано «Заповіт» на музику Г. Гладкого, за яким слідувала п'єса «Назар Стодоля» з «Вечорнищами» П. Ніщинського (Балановська – Хазяйка) і кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка.

Урочисто відзначалися 56-і роковини смерті Т. Шевченка в Єлисаветграді 1917 р. за участю акторів української трупи І. Мар'яненка і М. Петлішенка. Святкування поєднало складові частини творчої спадщини Кобзаря – театральний (постановка п'єси «Назар Стодоля»), музично-поетичний (читання віршів, виконання Ф. Лопатинською романсу М. Лисенка «Ой одна я, одна») напрямки та кульмінаційне виконання присутніми «Заповіту».

Від початку ХХ ст. в українофільському середовищі Єлисаветграда виникають острівці зацікавленості здобутками української творчості, що мали вигляд відкритих вечірків («журфіксів») для демократично налаштованих прошарків населення – представників інтелігенції, студентства, фабрично-заводських робітників. Середовище національно свідомих музикантів-аматорів гуртувалося навколо родини нотаріуса В. Нікітіна. «Бажаючи надати посильну допомогу відродженню української культури і разом з тим, щоб владі не давати привід до причіпок і заборони культурних починань, він улаштував у своїй квартирі щочетверга літературно-музичні вечірки», – описував його син, вказуючи, що на зустрічах поєднувалися літературні читання, прослуховування музичних композицій та інтелектуальні бесіди політичного характеру. Серед учасників «нікітінських» вечорів – діячі проукраїнського руху кооператор М. В. Левицький; викладачі комерційного училища А. Шафонський (читання), К. Шило (спів) і його дружина Г. Лисенко-Шило (вокал, фортепіано); чоловічої гімназії – С. Маклецов (віолончель). Відвідували журфікси й гастролюючі у Єлисаветграді актори українських труп, зокрема М. Кропивницький, М. Заньковецька, П. Саксаганський, Л. Ліницька, І. Мар'яненко, О. Суслов та ін. При нагоді до літературно-музичної вітальні запрошувались відомі вокалісти – співаки П. Цесевич, П. Журавленко. Зрозуміло, що ні літературна, ні музична сторони подібного творчого

спілкування не обходилася без звучання шевченківських поезій чи солоспівів на його тексти.

Таким чином, постать Т. Шевченка, його творчість завжди знаходилися в центрі уваги прогресивних діячів українського музичного руху. На Єлисаветградщині акумулювалася потужна сила, що у часи національно-культурного відродження активно проявиться в діяльності товариства «Просвіта» (від 1918 р.) і філії товариства імені М. Леонтовича (1920-і рр.).

Література та джерела:

1. В – кий Б. Спектакль в память 56 годовщины смерти Т.Г. Шевченко // Голось Юга. – 1917. – 28 февраля.
2. Гастроли украинцев // Голось Юга. – 1913. – 24 февраля.
3. Никитин Ф. В. Мои воспоминания о бывшем Елисаветграде. – Черновцы: машинопись, 1975 г. // Кіровоградський обласний краєзнавчий музей, інв. № 14833, АИ 6564.
4. [Отчет] // Голось Юга. – 1910. – 5 июня.
5. Паливода В. Спектакль памяти Т.Г. Шевченко // Александрійський театральний листок. – № 2. – С. 3.
6. Смоленчук М. К. Марко Кропивницький і його рідний край. – К.: Мистецтво, 1971. – 76 с.
7. Станішевський Ю. О. Режисура в українському радянському оперному театрі. – К.: Наукова думка, 1973. – 277 с.

Тетяна КРАВЧЕНКО*

ШЕВЧЕНКО У ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ І.ТОБІЛЕВИЧА (КАРПЕНКА-КАРОГО)

Для кожного українця одним із найдорожчих духовних скарбів є геній Тараса Шевченка, засвідчений вже першим виданням «Кобзаря» у 1840 році.

«Важко оцінити той вплив, який гнівна муза Шевченка робила на різні верстви громадянства шестидесятих років (XIX ст.), починаючи від бідної хатини кріпака аж до затишного кабінету міського інтелігента, ученого-народолюбця», – зазначала Софія Тобілевич. В усі часи творчість Тараса Григоровича Шевченка надихала, спонукала до дії, вела вперед краших синів України. Недаремно боровся і страждав поет: його натхненні, пророчі слова, його літературна спадщина, життя, повне муки, і передчасна смерть – будили свідомість народних мас, закликали до боротьби проти деспотизму і разом з творами та життєвим прикладом інших геніальних поетів і письменників, імена яких дорогі серцю нашому, ростили і виховували сміливих лицарів, відважних борців за правду.

Величні поеми і думи Шевченка дали натхнення українським композиторам. М.В.Лисенко скомпонував багато музичних творів, серед яких кантата «Б'ють пороги», сумний спів «Як умру, то поховайте» та багато інших, що являють собою справжні шедеври музичної творчості. Аркас, давши музичне і сценічне оформлення поемі «Катерина», створив драму, яка робила незабутні враження і довгі роки не сходила зі сцени театру Садовського і Саксаганського. Твори Шевченка, декламовані зі сцени артистами українського театру, знайомили широкі маси міської робітничої людності з безсмертними думками і закликами геніального поета і тим самим спричинились до поширення його високих ідеалів по всій Україні і поза її межі. Під впливом благородних стремлень, під впливом творів великого Кобзаря вибрав свій життєвий шлях і М. Л. Кропивницький, який залишив усе для непевної і хиткої кар'єри українського артиста. Цим шляхом пішли і брати Тобілевичі – Микола Садовський і Панас Саксаганський. Хто

---

* **Кравченко Тетяна Степанівна, екскурсовод заповідника-музею І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) Хутір Надія.**

виконає з таким вогненным почуттям музичне соло з кантати, написаної на слова Шевченка «Б'ють пороги», як це робив артист Саксаганський?! Хто в драмі «Невольник» зіграє так роль сліпого Степана, як це робив артист Садовський? Хто заспіває так Степанову «Думу»?

Продовжував шевченківські традиції і вважав себе учнем безсмертного автора «Кобзаря» й Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Його життя склалося так, що могутнє шевченківське слово він почув ще малою дитиною. Батько майбутнього драматурга Карпо Адамович Тобілевич сам любив вірші Шевченка, багато їх знав напам'ять і прищепив любов до «Кобзаря» своїм дітям. Бувало, в неділю або свято посадить дітей біля себе і читає їм «Катерину», «Гайдамаки», «Наймичку». Не раз плакали діти над долею дівчини, над безталанням «братів незрячих, гречкосіїв», що «німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть». Згадуючи ті часи П.Саксаганський говорив, що «пісні, оповідання, вірші Шевченка – це все був той головний ґрунт, на якому росла й розвивалась наша цікавість до сцени, прищеплена нашою матір'ю ще з перших років нашого свідомого життя».

Коли діти почали вчитись у школі, то найбільшою радістю для мами було слухати, як сини читали або декламували твори Шевченка. У своїй книзі «Корифеї українського театру» Софія Тобілевич пише: «У дитинстві зародилась у Івана Тобілевича палка любов до геніальної Шевченківської поезії. Його батько й мати знали напам'ять багато віршів і пісень на слова Т.Шевченка. Вони були першими вчителями своїх дітей, прищепивши молодим серцям гарячу любов до поета». Ті читання лишили глибокий слід в душі й свідомості Івана Карповича. «Кобзар» став його першою улюбленою книгою, першим університетом, щирим порадиником і надійним супутником у житті. Можна привести багато фактів, які доведуть гарячу любов і щиру пошану Карпенка-Карого до Шевченка. Звернемо увагу тільки на деякі з них.

Працюючи в Єлисаветграді і піклуючись про увічнення пам'яті Поета, Іван Карпович 26 червня 1878 року у листі до редакції «Єлисаветградського вестника» пропонує організувати збір коштів серед населення на побудову школи імені Тараса Шевченка. Тоді ж він силами аматорів ставить на сцені «Назара Стодолю» і сам грає головну роль. Ця п'єса стала знаковою в житті Івана Карповича. Саме під час постановки цієї п'єси відбулося знайомство Івана Тобілевича з Надією Карлівною Тарковською – майбутньою дружиною драматурга. Молодим людям прийшлося здолати ті ж перешкоди на шляху до свого кохання, що і героям п'єси. Доречно вказати той факт, що, як

доказ любові Івана Карповича до пам'яті великого поета, дітям своїм він дав імена героїв п'єси: Назар і Галя, а другу свою дочку назвав Іриною – іменем героїні з поеми «Невольник». Прізвище Гната з «Назара Стодоли» – Карий – стало псевдонімом драматурга і актора Івана Тобілевича, роль якого після Кропивницького він виконував з великим піднесенням і щирістю.

А коли Іван Карпович, відбувши п'ятирічне заслання за участь у національно-визвольному русі, знову повернувся на сцену, він разом з товаришами щороку влаштовував вистави і концертні вечори на відзнаку Шевченківських роковин. У ті часи це мало виняткове політичне значення. «Порайвшись, – пише він у листі до сина Назара 25 лютого 1897 року, – ми визначили на масляну п'ятницю спектакль по случаю 26-ти літньої годовщини з дня смерті поета Тараса Шевченка: «Назар Стодоля» і кантата М. Лисенка «Б'ють пороги».

Сорокову річницю з дня смерті геніального поета Карпенко-Карий відзначав у Москві в дружньому колі російських письменників і акторів шанувальників таланту українського поета. Про це І. Тобілевич повідомив свого сина в листі від 2 березня 1901 року. Про обставини цієї події захоплено розповідає у своїй книзі «Мої стежки та зустрічі» Софія Тобілевич: «Цікаво, що всі присутні були росіяни, крім Іван Карповича. Цей факт дуже схвилював його. Виходить, росіяни теж шанують українського генія. Певно, недурно запросили на це святкування українського письменника і актора. Захотілося, мабуть, виявити їм свою солідарність з українцями, свої до них братерські почуття».

Серед паперів Івана Карповича збереглася його телеграма Миколі Садовському, в якій він умовляв брата з'єднати свою трупу з трупою Панаса Саксаганського. Телеграма закінчується словами Тараса Шевченка: «Нехай мати усміхнеться, заплакана мати». Ці й багато аналогічних прикладів красномовно свідчать про те, що думки, образи, ідеї, окремі висловлювання Шевченка увійшли у свідомість, у побут, у щоденне буття драматурга.

Не дивно, що й у п'єсах Карпенка-Карого український народний поет з його думками й багатющим образним світом живе серед героїв драматурга, як «Кобзар» живе серед народу.

В одній із своїх п'єс І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) «Безталанна» в останній, четвертій дії, монолог Софії закінчується словами Шевченківського вірша:

«Ой, одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені бог

Ані щастя, ні долі!..
Тільки дав мені бог
Красу – карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,
Ні сестрички не мала,
Меж чужими зросла,
Та вже й в'янути стала.
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема, я сама.
А дружини й не буде!
Не буде дружини, відцуралась мене моя
дружина».

Вводячи цілий вірш Шевченка у текст драматичного твору, органічно поєднуючи його з почуттями героїні Іван Карпович вважав, що саме цим віршем можна найкраще, найглибше виразити горе і муки скривдженої жінки, бо це ж про таких, як нещасна Софія писав Тарас Григорович Шевченко. Крім цього, драматург показав, що Шевченківське слово – це одночасно і слово народу, воно завжди на устах у народу і звучить в них цілком природно.

Безмірна любов і повага І.Тобілевича до Т.Г.Шевченка були підтримані особистим знайомством з родичами великого поета. Так, він особисто знав небожа Т.Шевченка – Йосипа Варфоломійовича, відомого під літературним псевдонімом «І.Гріненко», який до 1874 року навчався у Єлисаветградському кавалерійському юнкерському училищі. Відносини ці переросли у щиру дружбу і навіть побратимство. Йосип Шевченко був членом Єлисаветградського літературного гуртка І. Тобілевича, часто гостював у будинку по вулиці Знам'янській, у якому зараз міститься літературно-меморіальний музей І.Карпенка-Карого.

У меморіальному музеї заповідника-музею І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) «Хутір Надія» розміщено єдиний намальований з натури портрет Карпенка-Карого роботи Фотія Красицького – небожа Т.Г.Шевченка по сестрі Катерині. Саме повага до роду Великого Кобзаря змусила погодитись на позування скромного по своїй природі І.Карпенка-Карого.

І.К.Тобілевич (Карпенко-Карий) помер 15 вересня 1907 року. Поховано корифея театру за його заповітом неподалік від «Хутора Надії», на Карлюгівському цвинтарі, між простим, бідним людом. На

могили драматурга лежить пам'ятна дошка з викарбуваними словами, що написав Микола Садовський за мотивами Т.Шевченка: «Люди вмирають – ідеї вічні. Серце твоє, налите правдою і любов'ю до рідного, темного люду лягло поміж ним, а дух величний твій витатиме над ним вовіки. Коли ж незрячі тепер прозріють – тебе в сім'ї вільній новий спом'януть»

Росте на території заповідника-музею І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) дуб «Кобзар», посаджений до 150-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка.

В експозиції меморіального музею займає своє законне місце погруддя Т.Г.Шевченка, вирізьблене з дерева (верби), діє виставка, присвячена Т.Г.Шевченку. Знайомлячись з експонатами музею, відвідувачі обов'язково затримують свій погляд на кирсетці, в якій грала роль Галі Н.К.Тарковська, на фото І.Тобілевича в ролі Назара та Н. Тарковської в ролі Галі в постановці шевченківського «Назара Стодолі», не оминуть увагою і фото учасників «Вечорниць».

Співробітники музею неодноразово створювали виставки, присвячені Т.Г.Шевченку, проводили бесіди про Великого Кобзаря та родину Тобілевичів. Не оминає Хутір Надію і «Шевченківська хода». Цього, ювілейного, року до 200-річчя від дня народження Кобзаря створюється виставка «Т.Г. Шевченко та його «Назар Стодоля», готується тематичний захід. Будемо раді вас бачити у заповіднику-музеї І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) Хутір Надія, разом ще раз віддамо шану генію української культури.

Література та джерела:

1. Бабенко Оксана, Бабенко Олег Провідна зоря корифеїв». – Кіровоград, 2001.
2. Карпенко-Карий І. Твори: У 3 т. – К., 1985.
3. Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий): листи, п'єси. // Упорядкування і вступна стаття С.Бронза. – Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2010. – 508 с.
4. Саксаганський П. Думки про театр. – К., 1955.
5. Тобілевич С. Корифеї українського театру. – К.: вид. «Мистецтво», 1957.
6. Тобілевич С. «Мої стежки і зустрічі». – К., 1957.
7. Тобілевич В. Скарб Карпа Тобілевича // Народне слово. – 2005.

Сергій ШЕВЧЕНКО*

МИКОЛА НОВИЦЬКИЙ – ПРИЯТЕЛЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Артилерист, учасник російсько-турецької війни, кавалер трьох бойових орденів М. Новицький (24.01.1833 – 01.03.1906 рр.) під час навчання в академії Генштабу заприятелював з Т. Шевченком, який повернувся із заслання до Петербурга. «Із Тарасом Григоровичем ... я був уже добре знайомий. Заходив він до мене, заходив і я до нього, на його тісну-тісну квартирку в Академії мистецтв, зустрічались ми і в товаристві... І про що б, і з ким би у нас не йшла мова, щоразу врешті-решт Тарас Григорович зводив, бувало, розмову на майбутню мою поїздку на Україну, а при прощанні, міцно тиснувши мені руку, говорив: «Голубчику, постарайся ж, поклопочися за цих нещасних!», – згадував Микола Дементійович. Мова йшла про місію випускника академії, яку той мав здійснити влітку 1860 р. по дорозі до місця направлення – Єлисаветградського офіцерського училища. Вона полягала в переговорах із жаботинським поміщиком Фліорковським щодо визволення з кріпащини братів Тараса Шевченка Микити, Йосипа, сестри Ярини та племінника Савелія із сім'ями в с. Кирилівці.

19 березня комітет того року «Товариства для допомоги нужденним літераторам і науковцям» (створений восени 1858 р., до числа його членів-засновників за пропозицією М. Чернишевського увійшов Т. Шевченко) звернувся до В. Фліорковського з проханням звільнити із кріпацтва братів і сестру Кобзаря. Лист підписали голова комітету географ, письменник, дипломат, уродженець України Є. Ковалевський, секретар комітету, російський літературознавець, педагог О. Галахов, П. Анненков, К. Кавелін, А. Краєвський, І. Тургенєв, М. Чернишевський, інші члени комітету.

16 травня Новицький писав Шевченку, що йому вдалося виклопотати довірчого листа до Фліорковського від імені голови згаданого комітету Ковалевського з дорученням вступити у вирішальні перемовини з поміщиком. Наступного дня секретар комітету Галахов, знайомий Шевченка з 20.04.1858 р., вручив довірчого листа

---

* **Шевченко Сергій Іванович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Новицькому. Наведемо його зміст, у якому згадується місто на Інгулі, котре, таким чином, дотично увійшло до історії звільнення родичів Кобзаря:

«Люб'язний пане Миколо Дементійовичу!

Комітет, дізнавшись, що Ви відправляєтесь на службу до м. Єлисаветграда і що дорогою можете заїхати до п. Фліорковського, звертається до Вас із наступним уклінним проханням:

1. Члени Комітету, листом до п. Фліорковського, просили його повідомити, чи згодиться він відпустити на волю рідних п. Шевченка, і якщо згодиться, то на яких умовах? До цих пір відповіді на цього листа не отримано; тому Комітет просить Вас, люб'язний добродію, дізнатися від п. Фліорковського: чи може він виконати бажання Комітету і, якщо може, **то на яких умовах думає він надати волю рідним п. Шевченка: якщо з винагородою, то яку ціну хоче за викуп кожної душі?**

2. Нарешті, при очікуваному викупі, в якій кількості, на тягло або душу, наділить він землею звільнених?

3. Чи не можете побачитися із самою ріднею Шевченка і взагалі вияснити в них, чи бажають вони бути приписані до землі, виділеної п. Фліорковським, і взагалі, які пропозиції мають відносно вирішення своєї долі?

Прохаючи Вас уклінно сповістити мене про наслідки перемовин ваших з п. Фліорковським, я разом з тим прошу Вас прийняти завірення [в повазі] та ін.».

На згаданий лист комітету від 19 березня поміщик п. Фліорковський відповів через два місяці, висловивши готовність надати родичам Шевченка волю без землі. Втім, 6 червня він сповістив, що вони від звільнення без землі відмовилися.

У згаданому листі до Шевченка Новицький повідомив про планований виїзд не пізніше 24-26 травня, адже викладачем Єлисаветградського кавучилища його призначили з 10 червня. Але незалежні від нього причини затримали подорож, що дало можливість Миколі Дементійовичу, за його спогадом, часто бачитися з Тарасом Григоровичем, відвідувати один одного. Напередодні від'їзду М. Новицький пробув у майстерні (яка водночас слугувала житлом художнику) Т. Шевченка з третьої години дня до півночі. Господар показав гостеві свої гравюри, малюнки, автопортрет, водив того академічними залами, говорив про мистецтво майстрів пензля, зокрема, Іванова і Брюллова перед їх картинами, читав деякі із своїх поетичних творів, над якими працював. Тексти окремих із них знаходилися навіть на стінах квартирки-келії, де робив терміново

записи господар, коли рими приходили під час малювання. Розповідав поет про давньоминуле, службу, переживання тих часів, коли був позбавлений права писати і малювати. На завершення він ще раз попросив поклопотати за братів і сестру і зі словами: «О Ярино, Ярино!» гірко заплакав. Це була остання зустріч приятелів.

Тож у липні 1860 р. М. Новицький добрався в Корсунь до В. Шевченка. Тарас Григорович порадив спочатку заїхати офіцеру саме до нього, якому довіряв, як троюрідному брату, людині чесній, розумній і практичній. Варфоломій Григорович заочно знав Миколу Дементійовича з листів Тараса Григоровича. (Зауважимо, що поет згадував офіцера у листах до брата 15 травня і 29 червня, в останньому з яких назвав Фліорковського дурнем з приводу справи про звільнення з кріпацтва). Новицький майже через 40 років писатиме у спогадах, що наступного дня після Корсуня прибув до Кирилівки. У листі ж із Єлисаветграда до Кобзаря, який наведемо нижче, повідомлятиме, що з Корсуня їхав до Фліорковського в Жаботин, залишивши Кирилівку в стороні.

Кріпосник підтвердив намір відпустити на волю родичів Шевченка, але без землі. Попри неодноразові застереження Кобзаря, його брати Микита і Йосип 10 липня підписали угоду з поміщиком на цих умовах. То ж письменник 27 липня звернувся до кріпосника з листом, у якому містилося прохання продати його близьким земельні наділи. Тексти угоди і листи поміщика та свій Шевченко оприлюднив у журналі «Народне читання», продовжуючи нерівну боротьбу за можливість отримати родичами землю (тривала вона і після його смерті: у квітні 1861 р. у залі столичного Дворянського зібрання згадуване вище товариство організувало великий концерт для збору грошей на купівлю Шевченкам землі, оскільки Фліорковський перешкоджав їх бажанню стати її господарями і після відміни кріпосного права).

Між тим, Новицький прибув до Єлисаветграда. Про хід і наслідки своїх липневих клопотів та причини затримки з відповіддю 7 вересня він пише Шевченку листа, якого наведемо повністю:

«Люб'язний і вельмишановний Тарасе Григоровичу!

Був я [у] Фліорковського. Погано. Він згоджується дати особисту волю сім'ям твоїх братів і сестри без викупу, поступається за гроші садибами, але ні за що не згоджується поступитись землями під оренду: «Цього, говорить, я зробити не можу, не збурюючи інших селян».

Що ж накажете робити з такою бестією?.. А бестія ж цей Фліорковський, та ще яка бестія, – наймодніша!

У що він оцінює садиби – цього я не знаю, так він говорить, що для цього йому необхідні деякі міркування, котрих при мені він зробити не міг. Про все він обіцяв написати Ковалевському.

Чому я не написав до тебе одразу після приїзду до Єлисаветграда, так це відбулося від того, що я тут зустрів людину, котра обіцяла мені подіяти на Фліорковського з іншого боку. Я чекав результату цих клопотів, і чекав результату доброго, про що тобі сюрпризом і хотів оголосити; не вийшло, втім, нічого!

Не сердься за зволікання і вір ширій відданості душевно люблячого тебе Миколи Новицького.

P.S. У Варфоломія я був і на його конях відправився до Фліорковського, залишивши Кирилівку верстах в 40 збоку. Із Жаботина, де живе Фліорковський, я не міг пробратися до своїх братів через цілковиту неможливість дістати коней у робочу пору.

Ось про всякий випадок моя адреса: в Єлисаветград, Миколі Деметрійовичу Новицькому, генерального штабу штабс-капітану, при кавалерійському училищі».

Дослідник А. Шумков пише, що 12.01.1861 р. М. Новицький «переводиться в Генеральний штаб із залишенням на викладацькій посаді; 19 травня 1863 р. нагороджений орденом Св. Станіслава 2-го ступеню з Імператорською Коронаю; 30 серпня 1864 р. присвоєно звання підполковника Генерального штабу; 21 травня 1866 р. призначений начальником штабу 2-ї кавалерійської дивізії; 2 грудня 1866 р. за викладацьку роботу нагороджений орденом Св. Анни 2-го ступеню з мечами; 4 грудня 1866 р. за видання «Лекцій про малу війну» отримав Височайше благовоління і зняття боргу у 800 карбованців Єлисаветградському училищу, взятих на цю публікацію». Офіцер одружився на доньці відставного капітан-лейтенанта, згодом – Олександрійського повітового предводителя дворянства і дійсн. стат. радн. Буцького Ганні, з якою 17.06.1865 р. прижили сина Миколу, котрий дослужиться до генерал-лейтенанта. На главу молодій сім'ї чекала блискуча кар'єра. Він командував 5-м уланським Литовським полком, Волинським козачим загonom та 12-м артилерійським корпусом, служив начальником штабів 4-го армійського корпусу (з яким брав участь у російсько-турецькій війні), Туркестанського військового округу та 9-ї дивізії, інспектором кавалерії, членом Військової Ради. Пройшов шлях до генерал-лейтенанта, генерала від інфантерії. З 1869 по 1905 рр. нагороджений орденами св. Анни 2 і 1 (двічі) ст., Залізної Корони, св. Володимира 4-3 ст., Леопольда Франца-Йосифа, св. Станіслава 1 ст. (двічі), Білого Орла, Золотої Зірки 1 ст., св. Олександра Невського Росії, Австрії,

Бухари та Румунії. За повідомленням преси 10-12 червня 1880 р. генерал-майор Новицький із Петербурга здійснив огляд елісаветградських юнкерів.

У примітках до збірника статей «Спогади про Тараса Шевченка» вказується, що Новицький входив до таємного товариства «Земля і воля». У його душі назавжди залишилася пам'ять про Т. Шевченка, спогади про якого надасть для публікації 1889 р. у «Київській Старовині» та «Зорі». 1931 р. вони вийдуть окремим виданням. Серед них були й записані ним 1883 р. (а потім літературно оброблені) дорогою з Ташкента до Оренбурга в м. Казалинську спогади колишнього ротного командира Т. Шевченка. 4 березня 1900 р. М. Новицький сидів у першому ряду переповненого залу на Шевченківському вечорі в Петербурзі, який закінчився етнографічно-вокально-музичними сценами невмирущих «Вечорниць». Серед його публікацій – «Лекції малої війни, читані в Єлісаветградському офіцерському кавалерійському училищі» (Одеса, 1865), «Настанови для виїздки ремонтного кавалерійського коня» (СПб., 1870), переклад австро-угорських військових статутів, спогади про Чернишевського, Сераковського тощо. На рубежі 1905-1906 рр. генерал був відзначений діамантовими знаками до ордена св. О. Невського. Володів придбаними незадовго до цього Тодорівкою і Якимівкою Дашевської волості Липовецького повіту Київської губернії та помістям у Мінській губернії, які закладав у земельному банку. Помер у Санкт-Петербурзі, похований на цвинтарі Новодівичого монастиря (дружина – 1909 р. на Лук'янівському цвинтарі в Києві).

Микола Новицький уособлює вагому сторінку Шевченкіани в регіональній історії. Стіни кавалерійського училища збагатилися енергетикою близького знайомого Кобзаря. Тут він передавав офіцерам знання, набуті в столичній академії. Але, на жаль, про його будні і свята елісаветградського періоду практично нічого не досліджено і не оприлюднено.

Федір ШЕПЕЛЬ*

СИЛА, ЩО ЗМУШУВАЛА ЙОГО РОСТИ
(Тарас Шевченко у творчості Леоніда Куценка)

Він жив за Шевченком. І не на словах. Володимир Панченко якось сказав з цього приводу: «Оце, мабуть, і є найголовніший підсумок життя цієї людини, яка створила сама себе: він чесно йшов; у нього – за **Шевченком** – не було «зерна неправди за собою». І це знають сотні його студентів та друзів у нашому Єлизаветі і далеко за його межами...».

Він був учасником численних культурологічних акцій біля пам'ятника **Кобзареві** в Кіровограді. Він очолював обласну організацію Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені **Тараса Шевченка**.

Як викладач вищої школи, він охоче цитував **«Кобзаря»** своїм студентам. Як фатовий літературознавець-мандрівник, він шукав і знаходив стежини, які пов'язували великого **Тараса** з особистостями, що були суб'єктами його наукових зацікавлень. Шевченко постійно був у сфері наукових зацікавлень Леоніда Куценка.

Наприклад, у посмертно надрукованому нарисі *«Стежками хутора «Надія»* (2007), Леонідом Куценком звертається увага на ту обставину, що Івана Карповича Тобілевича та Надію Карлівну Тарковську «доля поєднала на репетиціях нової вистави – **Шевченкової** драми «Назар Стодоля». Так із переживань сценічних пристрастей героїв Т. Шевченка народилося кохання...».

А досліджуючи традицію висаджування іменних дубів на Хуторі, зауважує, що в 1964 році, коли відбувалося святкування 150-річчя від дня народження **Тараса Шевченка**, посаджено дубок на ймення «Кобзар», що «став призвідцем нової алеї».

У багатому на відкриття біографічному нарисі про поета-уродження Єлизаветграда та учасника національно-визвольних змагань доби УНР Юрія Дарагана (*«Юрій Дараган. Срібні сурми. Поезії.»* (2003), Леонід Куценко звертає увагу на вірш «Лист (І.Ю.Куликові)», в якому актуалізується **Шевченкова** думка з містерії «Великий льох» про потребу народження нового Гонти і Палія. А інша

---

* Шепель Федір Олександрович, краєзнавець.

поезія Юрія Дарагана «Променіють перламутно білі хмари...», написана в Каліш-таборі 1922 року, мимоволі пробудила в Леоніда Васильовича асоціацію з **Шевченковим** «Садком вишневим коло хати...», теж написаним на чужині.

Розповідаючи про останні дні життя призабутого письменника з Олександрії Леоніда Чернова («Репресований після смерті» (1995), у його вірші «Третій лист до **Тараса Шевченка**» Куценко знаходить «моменти підсумковості» та трагічні пророцтва щодо долі літераторів в Україні радянській.

У дослідженні «Наталя Лівницька-Холодна» (2004) Леонід Куценко не міг обминути факту, як «на потребу українських шкіл у США поетеса підготувала нарис «Шлях велетня. Ілюстрована біографічна розповідь про **Т. Шевченка**», який вийшов у світ 1955 року. У підзаголовку книги скромно зазначивши: «переказала Наталя Лівницька-Холодна».

Втім, зрозуміло, найбільше Леонід Куценко писав про **Маланюкового Шевченка**. І це – не дивно. Євген Филімонович був його найбільшим відкриттям. Відкриттям, яким бажав поділитися з усім світом. Насамперед – українським.

Ще в «*Бояні степової Еллади*» (1993) розповідав про те, як у сім'ї Маланюків «панував дух **Шевченкового слова**, а «Кобзар» був настільною книгою матері. З нею, як згадує поет у драматичному за змістом вірші «Липень», мати й померла:

На столику лежав «Кобзар» розкритий
Де саме «шелестить пожовкле листя»...

А в «*Князі духу*» (2003) Куценко з даного приводу цитує безпосередньо Маланюка: «Шевченко: перша моя лектура, яку, розуміється, не читав ще, але вже слухав з 3-4 літ, коли вголос читала мама».

До речі, Шевченко є в списку письменників, які найбільше вплинули на Маланюка до 14 років. Твори Кобзаря були і в Єлисаветградській громадській бібліотеці, якою користувався Євген Филімонович в роки навчання в Єлисаветградському реальному училищі. І це теж було маленьким відкриттям кіровоградського науковця.

«Маланюк був одним з кращих **шевченкознавців**, – цитує спогади сучасників Леонід Куценко. – Мав подиву гідну пам'ять, часто в пам'яті цитував «Кобзаря», мабуть, знав усього».

Саме ця тема ретельно розглядалася в окремих дослідженнях (Є. Маланюк: *загадка двох геніїв: **Т.Шевченко** і **М.Гоголь*** (2001). А

принагідно – чи не в кожній праці, присвяченій Маланюкові («Крицєве слово. Євген Маланюк (Урок літератури)» (2003) тощо.

Куценко неодноразово звертав увагу, як заповзятю поет аналізував вірш Шевченка «Бували війни і військові свари ...». Мовляв, саме цим твором Маланюк щиро захоплювався, вважаючи його найвизначнішим у доробку поета («Князь духу» (2003); «І спомину непроминуча кара...». Євген Маланюк: подорожі Україною 1926-1943») (2006).

У своїй центральній праці «*Dominus Маланюк: тло і постать*» (2001) Куценко, коментуючи Маланюкове обґрунтування ідеї українського месіанізму, пояснює, що в даному разі останній спирався на традиції «духовного Мойсея нашої нації» **Тараса Шевченка**. Зокрема, про його апостольську місію йдеться у вірші «Шевченко».

Нерідко Леонід Куценко, вивчаючи біографічне та творче мереживо Євгена Маланюка, «беззастережно» й обґрунтовано адресує сказане останнім, наприклад, стосовно Шевченка та Франка, самому Маланюку: «Історична доля нації, що породила обидвох, тяжко заважила на їх особистій долі – за життя, як і по смерті». На думку дослідника, «активна націєтворча літературна діяльність письменника, його будительство, стали найпотужнішим джерелом самоти. Цей шлях уже пройшов **Тарас Шевченко**».

На думку Леоніда Куценка, Євген Маланюк розвінчував усталені стереотипи сприйняття Шевченка суспільною свідомістю. Він подає власне бачення місця і ролі митця в житті українства. «Маланюк писав, спираючись на **Шевченкову** традицію «правди-мсти», що лише гірка правда про себе самих веде до самоочищення, пробудження і спокути» («Прозріння»). Втім, тема Шевченка в Маланюкових пошуках не покидала Куценка і в інших працях, зокрема, книзі «*Ні, вже ніколи не покаюся...*» (Євген Маланюк: історія ісходу)» (1997). Тут він зауважує, що «у поезіях Маланюка є сподіванка на майбутнє обудження краю. У творі «Ой у полі жито – копитами збито» виринає **Шевченкова** мрія про «огонь новий з Холодного Яру».

Звісно, у Куценка був свій Маланюк. Відмінний від, скажімо, Маланюка Юрія Шевельова (Шереха). Наприклад, у праці «*Євген Маланюк: Дорогами втрат і сподівань*» (2002) Леонід Куценко не погоджується з Шерехом щодо нібито «гри Маланюка в Шевченка». Мовляв, для «автора другого «Послання» характерний не фарс, а справжні почуття: відчай, розчарування, зневіра, біль... Тож слідом за Шевельовим, котрий особисто знав Маланюка, Леонід Куценко, спираючись на величезну дослідницьку роботу, здобув право сміливо говорити «*мій Маланюк*».

А тому Леоніду Куценку особливо боліла неувaga новітньої Української держави до творчого спадку Євгена Маланюка. «А що ж у нас виходить сьогодні? – риторично запитував він в ході інтерв'ю Світлани Орел для однієї з київських газет. – А те, що в наступний проект шкільної програми Маланюк не потрапив. Не потрапив! Як можна уявити італійську літературу без постаті Джакомо Леопарді, який був ідеологом повстання карбонаріїв? Як можна уявити німецьку націю без Гейне? Польщу без ідеолога польського повстання 1830-го року Міцкевича? ...Кожна нація вважає, що поет, який підняв на щит ідею національного визволення, – це її прапор. Ми маємо першу особистість такого плану. Я не перекреслюю цим **Шевченка**, Франка, Лесю, я кажу про нову якість: у Маланюка єдиного був досвід тривання цієї держави і він був свідком її краху. Він осмислював всі наші болючі проблеми через призму того досвіду».

У наші дні тема Тараса Шевченка сама собою робить актуальною усю творчість Леоніда Куценка. У тому числі й тоді, коли в історико-полемічному нарисі «*Народу самотійні діти...*». Українська доля «*Дикого поля*» (2005) ним цитується Шевченків лист, у якому поет дав точну характеристику наслідків російської експансії на українській землі, цілеспрямованої політики імперії на винищення та витіснення української провідної верстви та заміни її представниками титульної нації імперії...

Очима краєзнавця Леонід Куценко дивився на, здавалося б, давно відомі твори **Тараса**, знаходячи в них те нове, що лишалося непоміченим досі в історії Малої Батьківщини. Так, у статті «*Полетимо ночувати в Чуту*» (1995) аналізує рядки поета з містерії «Великий льох», де згадується Чутівський ліс, що на Кіровоградщині.

Смеркається. Полетимо

Ночувати в Чуту...

Втім, він не лише акцентує увагу на виявленому краєзнавчому аспекті, але й ділиться власним прочитанням «Великого льоху».

У «*Літературному словнику Кіровоградщини*» (1995) згадує про подорож малого **Тараса** (описана в повісті «Наймичка») з батьком по селах і містах Єлисаветградщини. Не забуває й про існуючу гіпотезу щодо гостювання Шевченка у польського письменника Міхала Грабовського в Олександрівці. Нарешті вміщує окрему статтю про небожа поета Йосипа Варфоломійовича Шевченка, котрий навчався в Єлисаветградському юнкерському кавалерійському училищі.

У згаданий вже вище книзі «*Народу самотійні діти...*» йдеться про участь цього незвичного юнкера – **Йосипа Шевченка** – в

постановці «Вечорниць» П.Ніщинського в Єлисаветі 1875 року та історію появи його книги поезій та перекладів під псевдо І.Гріненко.

Факт звітування Миколи Новицького до Тараса Шевченка (листом з Єлисаветгада) про успішне влаштування Йосипа на навчання, викликає у Леоніда Куценка потік і досі злободенних думок. Зокрема, науковець цитує лист Івана Тобілевича (Карпенка-Каровго) до «Єлисаветградского вестника» (1878): «Когда умер поэт **Т.Г.Шевченко**, обещали тогда памятник поставитъ и школу имени Тараса Григорьевича учредить, и много, много обещали. Кто забыл эту скорбь, и плач, и обещания, кто не жил в это время, тому советую прочесть надгробные речи, сказанные на свежей тогда могиле поэта... Но протекли года и всё забыто». А чи не стосується це, зокрема, й помертної долі самого Куценка?

Не забув Леонід Васильович і про «першого українського діяча м. Єлисавету» Миколу Федоровського, котрий в кінці 60 – початку 70 років XIX століття в школярах намагався будити національну свідомість і любов до України; у стилі народної традиції створив разом з ними «один з перших пам'ятників **Тарасу Шевченкові** в Україні» (курган у шкільному саду).

Його увагу привертали й документи царської охоранки з приводу того, як «Єлисаветградське українофільське злочинне співтовариство» (1886) намагалось розмножити «**Кобзарик** для дітей».

Не забув Куценко й про маловідомого нині етнографа і фольклориста Михайла Васильєва, який записував народні пісні, перекази та легенди про **Тараса Шевченка** («Народна пісня про Шевченка»(1898), «Тарас Шевченко в легенді»(1900).

У статті про Дмитра Чижевського (книга «Благословенні ви, сліди...» (1995) він знаходить ім'я **Тараса** не лише в Олександрійській бібліотеці. Але й у спогадах сестри про святкування **Шевченкового** дня народження 1913 року в Олександрії, коли Гнат Юра декламував поему Шевченка «Чернець»...

P.S. Втім, тема «Тарас Шевченко і Леонід Куценко» значно ширша й глибша, щоб висвітлити її за один присіст. Свідомий цього, автор обмежився переглядом переважно тих видань власної книгозбірні, на яких стоять живі автографи-побажання Леоніда Васильовича. Його життя підтвердило сказане Євгеном Маланюком: «Шевченко завжди буде силою, що змушуватиме рости».

Лариса ХОСЯІНОВА*

ШЕВЧЕНКІАНА ПИСЬМЕННИКА ВОЛОДИМИРА ГАРАНІНА

Далекого 1927 року, розмірковуючи над феноменом творчості Шевченка, Євген Маланюк зазначив у статті «Репліка»: «Процес матеріалізації Шевченкової поезії потужно триває і тільки, коли він закінчиться власною державою, ми зможемо сказати, що сучасність доросла до Шевченка. До того часу Шевченко завжди буде силою, що змушуватиме рости».

Історія дещо корегує Маланюка: чи доросла сучасність до Шевченка попри власну державу? Безперечно одне: він завжди буде силою, що змушує рости.

Чимало видатних земляків впродовж свого життя зверталися до творчості Шевченка: його світогляд, філософію, творчість намагалися осягнути Володимир Винниченко, Дмитро Чижевський, Євген Маланюк; драматичні твори присвятили Кобзареві Юрій Яновський, Сава Голованівський, поезії – Яр Славутич, Володимир Бровченко, Дмитро Іванов, Олена Журлива, Борис Чичибабін, Валерій Гончаренко, наукові дослідження – Ієремія Айзеншток, Федір Сарана. Шевченкіана – у творчому доробку літературознавців Леоніда Стеценка, Миколи Равлюка, Володимира Базилевського, Володимира Панченка, Григорія Клочака, Леоніда Куценка.

Своя Шевченкіана й у Володимира Михайловича Гараніна, який побачив світ 80 років тому у селі Троянка на Голованівщині. Пізніше згадував: «Багато дечого, що допомогло мені збагнути глибинну суть, красу, лексичне й семантичне багатство української мови, її величавість, гармонійність і витончену Вселенську світобудову, подарувала мені рідна Троянка, школа, мати. І це не випадково, адже теперішня Кіровоградщина разом з іншими центральними областями України – це той ареал, де формувалася наша мова». Не випадково вищу освіту Володимир Гаранін здобував на філфаці Одеського

---

* **Хосіянова Лариса Махмудівна**, головний зберігач фондів Кіровоградського міського літературно-меморіального музею І.К. Карпенка-Карого.

університету ім. Мечникова, хоч більше двадцяти років подальшого життя було пов'язано зі службою в органах МВС.

Володимир Гаранін – поет, прозаїк, перекладач, мовознавець, член Національної спілки письменників та Національної спілки журналістів України, двічі обирався депутатом Одеської міської ради, делегат другого, третього, четвертого, п'ятого з'їздів та конференції НСПУ, обирався членом ради НСПУ, членом ради та відповідальним секретарем Одеської обласної організації НСПУ, очолював часопис «Літературна Одеса», один з організаторів проведення щорічних літературно-мистецьких заходів, присвячених пам'яті визначного поета-сатирика Степана Олійника, лауреат однойменної літературної премії, дипломант Всеукраїнського конкурсу «Байка-2001», лауреат конкурсу «Українська мова – мова єднання» (2003, 2004, 2005, 2006), має урядові нагороди, почесні відзнаки НСПУ – ось такий він, наш земляк.

Від середини 1970-х і дотепер у творчому доробку Володимира Михайловича близько двадцяти книг поезії і прози («Доброзичливий Горобець», «Червоні світанки», «Притчі про козака Мамая», «Голубі серпанки», «Осінні мелодії», «Звична справа», «Дума про Сірка» та ін.), з півсотні публікацій у збірках, близько п'яти сотень – у періодиці.

Шевченкіана Володимира Гараніна складається з поезій, мовознавчих робіт і малярських творів.

У 2004 році вийшла друком збірка творів поетів Одещини різних поколінь, присвячених Тарасу Григоровичу Шевченку. Вона має назву «Думи мої, думи мої...». Упорядкована вона Володимиром Гараніним. На титульній сторінці він зазначив: «Кіровоградському музею – це одна з найдорожчих для мене праць, яку я зробив».

Сім віршів Володимира Михайловича увійшли до збірки. Шевченкове слово органічно влітається в поетичну тканину вірша «Яка би доля не була», Шевченкові слова про любов до коханої так само органічно входять у вірш «Були ми разом...». Наснажується автор і Шевченковою ідеєю безсмертя рідного слова як символу безсмертя України.

До збірки «Віщий голос», виданої 2006 року з нагоди проведення в Одесі та Одеській області Міжнародного літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій», увійшли твори переважно українських поетів, що жили і працювали чи сформувалися в ХХ столітті, а також низка віршів поетів різних народів. Всіх їх об'єднує шевченківська тема. Володимир Гаранін представлений віршем «Яка би доля не була». Ім'я Шевченка у вірші відсутнє, але його духом насичений твір.

До того ж емоційно-змістовим камертоном до поезії править епіграф з Кобзаря.

Свою Україну любіть.
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Т. Шевченко

Яка би доля не була —
Хай править човника хисткого.
Ген серед виру навісного
Хизується розпука зла.
Чи добра, чи пекельна мить —
Свою Україну любіть.
Нехай вона під тином спить,
Чи серед степу шкандибає,
Чи в горі мучиться безкраїм,
Чи в прірву, стогнучи, летить,
Чи йде нещасна на спокуту —
Любіть її... Во время люте...
Якщо ж у розпачі колись
Блукатиме, як вітер в полі,
А чи спіткнеться на роздоллі,
Де діти грішні розійшлися —
Любіть, щоб пекло обминуть,
В останню тяжкую минуту.
Не забувайте, що не раз,
Вона кигикала, мов чайка,
А їй услід летіла лайка,
Що слав зухвало свинопас...
Не тра за неї сльози лить, —
За неї Господа моліть.

Того ж таки 2006 року Володимир Гаранін упорядкував книгу поезій Тараса Шевченка, додавши до поеми «Кавказ» передмову Івана Дзюби «Ніби породжений нинішнім станом людства» з рядками: «Такий Шевченків «Кавказ» на тлі непроминального минулого... А що це минуле не минуло, і не тільки озивається нині, а й триває й доповнюється, – це разюче видно кожному з нас...», а до поеми «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...» – передмову Євгена Прісовського «Національний сором», національна свідомість і загальнолюдські ідеали», в якій автор ділиться з читачем думкою:

«Шевченко переоцінює історію України, про яку з захопленням писали псевдопатріоти – українофіли, й дивиться на неї тверезим, суворо реалістичним поглядом. Він гостро пародіює ці розчулені оцінки минулого, в якому, мовляв «воля виростала, Дніпром умивалась!», і подає свою концепцію того минулого, і героїчного, але ж і кривавого, й ганебного, коли в цій кривавиці повстань кращі сини України, гинучи за її волю, виявились зрадженими, окраденими псевдовождями, які продавали батьківщину тому, хто більше заплатить їм».

2007 року за невтомну подвижницьку громадську діяльність на терені захисту незалежності, територіальної цілісності, національно-патріотичного виховання молоді, впровадження української мови в усі сфери громадського і культурного життя України і зокрема Одещини, Володимир Михайлович Гаранін став лауреатом премії «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля» Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Тараса Шевченка.

Президентом фонду є правнучка Тараса Шевченка по сестрі Катерині поетеса Людмила Красицька. До 200-літнього ювілею Тараса Шевченка Фондом було видано Шевченківський краєзнавчий альманах з численими краєзнавчими і літературознавчими розвідками, присвяченими Кобзарю. Серед авторів поетичної Шевченкіани в альманасі представлений Володимир Гаранін. Дарчий напис для музею Карпенка-Карого на примірнику цього видання він зробив у селі Стайки на Київщині, в гостинній хаті праправнучки Тараса Шевченка Людмили Олександрівни Красицької.

В останні роки Володимир Гаранін рідко звертається до улюбленого ним жанру поезії. Його непокоїть, що рідна мова, за висловом Михайла Коцюбинського, «загнана під стріху». Він вирішив всіма доступними методами боротися за відродження української мови, впровадження її у всі сфери життя; усним і друкованим словом доводити її унікальне значення серед найрозвиненіших мов світу; її космічну гармонію; її незрівнянну з жодною мовою світу мелодійність, її глибоке коріння».

Мовознавчі книжки Володимира Гараніна «Як парость виноградної лози: роздуми про рідну мову» та «Еней був парубок моторний: лексична енциклопедія «Енеїди» в 2007 році були відзначені премією імені Івана Огієнка.

2009 року побачила світ нова книга Володимира Гараніна «Реве та стогне Дніпр широкий: екскурс по сторінках «Кобзаря», в якій розглядаються твори Шевченка з позицій сьогодення. Але це не критичні статті, присвячені окремим творам, а пояснення багатьох Шевченкових ідей на основі тих відомостей, що стали доступними у

наш час, розшифровка, роз'яснення Шевченкового мислення у нерозривному зв'язку з народними традиціями, віруваннями, пояснення словосполучень, окремих слів, які використовував Шевченко і які формують багатющий підтекстовий простір. «Це книга, якій я віддав дуже багато сил і енергії, вона для мене чи не найдорожча», – написав у одному з листів до музею автор.

У передмові до книги «Реве та стогне Дніпр широкий» Володимир Гаранін наголошує, що важко переоцінити те значення, яке має Шевченківський «Кобзар» для українського народу, бо жоден вітчизняний мислитель не зумів з такою силою, з такою глибиною висловити його душу, його сподівання, воскресити майже мертву національну свідомість, прадавні, покриті сивиною тисячоліть історичні корені, як це вдалося Шевченку. Автор зауважує, що не ставив перед собою завдання по-новому прочитати Шевченка, а лише висловив свою думку стосовно окремих поезій, окреслив лексику, фразеологічні звороти, які використовував Шевченко, тобто намагався разом з читачем перегорнути сторінки книги, яку давно називають книгою буття українського народу. На погляд Гараніна, проблема прочитання Шевченка полягає ще й у тому, що про нього написано багато і значна частина сьогоденного нашого суспільства знаходиться в полоні старих ідеологічних догм, зруйнувати які не так просто.

Кожний твір, що розглядається автором, є окремою главою книги. Вона стане у пригоді вчителям, студентам, учням старших класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Нарешті слід сказати ще про одну складову Шевченкіани Володимира Гараніна – його малярські роботи (до речі, як художник він працює близько 40 років).

Після персональної виставки нашого земляка в одеському Будинку письменників у 2008 році письменник і академік Богдан Сушинський зазначив: «Поет і в живописі залишається поетом: асоціативність сприйняття навколишнього світу, експресія кольору і світла, селянська давнина України – все це в етюдах Володимира Гараніна, воно працює на макрообраз, навіяний започаткованою серією робіт Шевченка «Мальовнича Україна». Декотрі з етюдів настільки дихають поезією, що так і просять додати до них по кілька суто поетичних рядків».

Одна з робіт, представлених на виставці (і, на думку журналіста Романа Кракалія, чи не найкраща) – портрет Тараса Шевченка: вражає могутній лоб, вираз гніву на обличчі. За сприйняттям поета Станіслава Конака «це образ розгніваного пророка», «протестної особистості».

Наш земляк, поет Валентин Мороз вважав, що побачив зовсім іншого Тараса Шевченка, не схожого на відомі портрети, де він дуже сердитий. У Гараніна Шевченко-мудрець і філософ.

Сам автор сказав так: «Написати Шевченка було моєю мрією. Маю вдома кілька незакінчених портретів. Я хотів написати мудреця, показати його як трагічну особистість».

Шевченкова поезія давно стала найважливішим і нетлінним складником духовного єства українського народу. Адже Шевченко – це не тільки те, що вивчають, а й те, чим живуть.

У формуванні світогляду, духовних цінностей, творчих замислів Володимира Михайловича Гараніна Тарас Григорович Шевченко відіграв величезну роль. Про це – в рядках поезій Гараніна:

Всім добрим людям завжди буде,
Мов та провісниця-зоря –
Світить,
Палать,
Бентежить груди
Могутнє Слово Кобзаря!

Література та джерела:

1. Балада про вербу; «Яка би доля не була»; «Були ми разом – пам'ятаєш?»; «Всім добрим людям завжди буде...»; Шевченко на порозі вічності; Співачка; Рідне слово // Думи мої, думи: Поезії, присвячені Великому Кобзареві / Упоряд. В. Гаранін. – Одеса: Астропринт, 2004. – С.34-43.

2. «Всім добрим людям завжди буде...»; «Яка би доля не була»; «Були ми разом – пам'ятаєш?» // Шевченківський краєзнавчий альманах. – К.: Альвія, 2007. – С.74.

3. Гаранін В. Рече та стогне Дніпр широкий: Екскурс по сторінках «Кобзаря». – Одеса: Астропринт, 2009.

4. Гаранін Володимир Михайлович: Бібліографічний покажчик. – Серія «Письменники Одеси». Вип. 26. / Упоряд. О. Нуньєс. – Одеса: ОДНБ ім. М. Горького, 2008.

5. Дубров Б. Языковая энциклопедия Владимира Гаранина // Вечерняя Одесса. – 2010. – 5 июня. – С.3.

6. Кіровоградський міський літературно-меморіальний музей І.К. Карпенка-Карого. Лист В.М. Гараніна до Л.М. Хосяїнової. 19.09.2008 р. (КМЛМ кн-7404).

7. Кракалія Р. Землі своїй віддячить за талант // Море. – 2008. – № 3 (16). – С.3, обкл.

8. Шевченко Т. Поезії / Упоряд. В. Гаранін. – Одеса: Екологія, 2006.

9. Яка би доля не була // Віщий голос: Вірші про Т.Г. Шевченка. – Одеса: Екологія, 2006. – С.100.

Ірина ДЯЧУК *

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ТВОРАХ САМОДІЯЛЬНОГО ХУДОЖНИКА ВІКТОРА ШУЛЬГИ

Тарас Григорович Шевченко увійшов у мистецький світ як визначний поет і художник. Його творча спадщина та новаторство у багатьох художніх галузях вплинули на подальший розвиток національного мистецтва. Непересічна особистість митця завжди хвилювала художників. Чи не кожен з них у своєму доробку має серію або окремі роботи, пов'язані з темою Тараса Шевченка.

Серед кіровоградських художників над його образом працювали та створили портрети Великого Кобзаря: Володимир Федоров (1920-1986), Микола Добролежа (1925-2009), заслужений художник України Емілія Руденко, члени Національної Спілки художників України Фелікс Полонський, Анатолій Дворський, Ігор Смичек та інші. Виконані в різних техніках, вони неодноразово експонувалися на численних тематичних та персональних художніх виставках. А такі відомі митці, як: заслужені художники України Борис Вінтенко (1927-2002), Сергій Шаповалов, Андрій Надеждин, члени Національної Спілки художників України Юрій Вінтенко та Юрій Гончаренко зустрілися з темою українського генія, перебуваючи на художніх пленерах по шевченківських місцях, зокрема, в Седнів на Чернігівщині та Каневі на Черкащині. Натхненні красою мальовничих українських куточків, де в свій час неодноразово перебував поет, кожний із них створив чималу серію етюдів, присвячених цим історичним місцям, які згодом презентувалися на багатьох мистецьких вернісажах.

Образотворчі твори шевченківської тематики прикрашають колекції різних музеїв. У фондовому зібранні художньо-меморіального музею О.О.Осмьоркіна шевченкіана представлена колекцією робіт самодіяльного художника Віктора Андрійовича Шулги (1923-2000) – члена Національної Спілки журналістів України, ветерана війни та праці, учасника багатьох виставок самодіяльного мистецтва.

---

* Дячук Ірина Юхимівна, головний зберігач фондів Художньо-меморіального музею О.О.Осмьоркіна.

Народившись в м. Новомиргороді Кіровоградської області, в селянській родині, Віктор Андрійович, з дитинства мріяв стати художником. Пройшовши дорогами Великої Вітчизняної війни, він вступив до Одеського художнього училища. Але невдовзі, волею долі, змушений був покинути навчання та повернутися до рідного міста. Малюванням продовжував займатися самостійно. Одночасно захопився журналістикою і більшу частину свого життя пропрацював в районній газеті «Червона зірка». Людина різнобічних інтересів – він малює, пише статті і поезії, друкується в періодичних виданнях та популярних на той час журналах «Кур'єр Кривбасу», «Дніпро», «Жовтень». Чимало його віршів присвячені Великому Кобзареві. «...До кожного з нас Тарас Шевченко приходить, по-своєму. До когось – через книгу, до іншого – через твори про нього. У моє життя Тарас Шевченко увійшов ще з дитячих літ, коли слухав як мої дядьки Іван Карпович та Василь Карпович задушевно співали пісні на його слова. Або, коли мати читала напам'ять поетові вірші. Була вона жінкою неписьменною, але мала добру пам'ять, тож і запам'ятовувала те, що читала їй з Кобзаря моя сестра. У такі хвилини у мене перехоплювало подих і я ледь стримувався, щоб не заплакати. А плакати собі не дозволяв, бо щоб то з мене тоді за козак виріс», – згадував Віктор Андрійович.

Перша зустріч Віктора Шульги як художника з шевченківськими місцями відбулася на Черкащині в середині 1960-х років. Побувавши на батьківщині поета, в Кирилівці та Моринцях, відвідавши музей Т.Г.Шевченка, Віктор Андрійович робить багато замальовок пам'ятних місць, ескізів майбутніх акварелей – «За думою дума роєм вилітає...», «Думи мої», «Село Шевченкове», «Могила Григорія Івановича Шевченка», «Внук Тараса Шевченка – Терентій Трохимович». До речі, зустріч саме з внуком та з іншими мешканцями села Моринці справила незабутнє враження на все життя Віктора Андрійовича. А портрет Терентія Трохимовича та вище названі акварелі ввійшли до колекції художньо-меморіального музею О.О.Осмьоркіна.

У 1971 році доля подарувала Віктору Андрійовичу другу зустріч з шевченківськими місцями, коли за путівкою Спілки художників України він поїхав у Будинок творчості, що знаходиться в Седнівті Чернігівської області. Працював він там з особливим піднесенням, адже куди б не пішов, всюди натрапляв на місця, пов'язані з поетом – саме в Седнівті Т.Г.Шевченко написав свою поему «Сова» і багато малював. Там і досі зберігся маєток братів Лизогубів, з якими він перебував у тісній дружбі, особливо з відомим громадським діячем,

меценатом Андрієм Лизогубом. Коли поет потрапив у заслання, той всіляко допомагав йому, висилав фарби, папір, пензлі.

Збереглася у Седневі й пам'ятка архітектури XVII ст. – дерев'яна церква ім. Св. Георгія, зведена без єдиного цвяха, яку також малював Т.Г.Шевченко для альбому «Живописна Україна». Протягом декількох століть церква зазнавала значних пошкоджень та руйнацій внаслідок історичних подій та природних факторів, але кожного разу її відновлювали, завдячуючи шевченківським офортам, адже крім реалістичного зображення архітектурної пам'ятки Тарас Григорович намагався дати історичний зріз її буття, оповиваючи його романтичним серпанком генетичної пам'яті. Таким чином, ми знаємо справжній вигляд багатьох пам'яток козацького бароко, в тому числі і першої із них Богданової церкви в Суботіві, яка, незважаючи на мініатюрність, подана майстром як монументальний свідок гетьманської слави.

Невеличке місто Седнів над тихоплинним Сновом стало для Віктора Андрійовича Шульги дуже плідним місцем. За невеликий період ним була створена серія акварельних творів «По Шевченківських місцях». Це – майже півсотні робіт, значна частина яких в тому ж 1971 році експонувалася на персональній виставці в Будинку письменника у Києві як відгук на Тиждень красного письменства, що проходив на Кіровоградщині у 1970 році. Першими відвідувачами її були Микола Вінграновський, Віталій Петльований і Григорій Тютюник, які залишили записи своїх вражень від виставки у книзі відгуків та яку художник любив частенько переглядати, поринаючи у вир спогадів.

Крім творів із серії «По шевченківським місцях», музейна колекція налічує композиційні роботи, присвячені долі Тараса Шевченка та знаковим подіям в його житті, а саме: «Шевченко в Академії художеств», «В гостях у сестри», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Шевченко в Петербурзі» та ін. Особливо чуттєво Віктор Андрійович підходить до періоду заслання поета і хвилююче розкриває його творами: «Караюсь, мучусь, але не каюсь», «Шевченко на березі Аральського моря», «В одній незатишній тюрмі, в степу безкраїм за Уралом...», «Мов на позорище ведуть...», «Шевченко солдат» та ін. У творах відчувається не тільки своя мистецька мова та світовідчуття Віктора Шульги, а й бачення ним Українського Генія через призму часу.

Шульга В.А. багато прожив, чимало пережив, мав свої усталені погляди на ті чи інші речі, та, якщо ставало незатишно і тяжко на душі, завжди звертався до Кобзаря: «...Щоб я не планував зробити, з того,

що називається роботою серця й розуму, обов'язково подумки раджуся з Тарасом. І це не фанатичне обожнювання, не культ, створений у власній душі, це звичайна потреба, народжена ще в дитинстві. Очевидно, тому, що дух його постійно витав в нашій хаті, що постать ця за своїми масштабами дійсно така, без якої ми позбавляємося чогось справжнього і великого...»

У 2000 році Віктор Андрійович Шульга, вважаючи, що мистецтво повинно працювати на естетичне виховання молоді, вирішив передати частину своїх творів навчальним закладам м. Новомиргорода. Тоді ж до фондів художньо-меморіального музею О.О.Осмьоркіна, за сприяння відомої громадської діячки Євгенії Михайлівни Чабаненко, В.А.Шульга подарував 46 живописних та графічних творів 1960-1999 років, що ілюструють життєвий і творчий шлях великого поета, талановитого художника і активного громадського діяча Тараса Григоровича Шевченка.

Цей мистецький дар став останнім в житті самодіяльного художника з Новомиргорода, який в тому ж році залишив земне буття. Але ім'я Віктора Андрійовича Шульги продовжується в його віршах, картинах, малюнках, значна частина яких присвячена Світочу української культури Тарасу Григоровичу Шевченку.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ:

1. Фото. Шульга В.А. під час передачі власних картин шевченківської тематики в художньо-меморіальному музеї О.О.Осмьоркіна. 6 квітня 2000 р.
2. Шульга В.А. Портрет Т.Г.Шевченка. Із серії «Життєвий шлях Тараса».1989. Папір, туш, перо. 41х30.
3. Шульга В.А. «За думою дума роєм вилітає...» Із серії «Життєвий шлях Тараса».1963. Папір, акварель. 41х30.
4. Шульга В.А. Т.Г.Шевченко в Академії художеств. Із серії «Життєвий шлях Тараса».1963. Папір, акварель. 41х30.
5. Шульга В.А. «Мов на позорище ведуть...» Із серії «Життєвий шлях Тараса».1989. Папір, туш, перо. 29х34.
6. Шульга В.А. Т.Г.Шевченка везуть на заслання. Із серії «Життєвий шлях Тараса».1964. Папір, акварель. 30х41.
7. Шульга В.А. Перехід через Кара-Богаз. Із серії «Життєвий шлях Тараса».1964. Папір, акварель. 20х30.
8. Шульга В.А. Т.Г.Шевченко в солдатах. Із серії «Життєвий шлях Тараса».1963. Папір, акварель. 41х33.

9. Шульга В.А. Т.Г.Шевченко в гостях у сестри Ярини. Із серії «Життєвий шлях Тараса».1963. Папір, акварель. 30х41.
10. Шульга В.А. Т.Г.Шевченко в Петербурзі. Із серії «Життєвий шлях Тараса».1964. Папір, акварель. 41х30.
11. Шульга В.А. Село Шевченкове. Із серії «По Шевченківських місцях». 1964. Папір, акварель.29х35.
12. Шульга В.А. Внук Т.Г.Шевченка – Терентій Трохимович. Із серії «По Шевченківських місцях». 1989. Папір, акварель. 41х30.
13. Шульга В.А. Музей Т.Г. Шевченка в селі Шевченкове. Із серії «По Шевченківських місцях». 1963. Папір, акварель.29х24.
14. Шульга В.А. Пам'ятник Т.Г.Шевченку в селі Шевченкове. Із серії «По Шевченківських місцях». 1963. Папір, акварель. 41х30.
15. Шульга В.А. Маєток Івана Лизогуба в Седніві. Із серії «По Шевченківських місцях». 1972. Папір, акварель. 36х50.

Наталія ЗАДИРАКА*

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МУЗИЧНІ УРОЧИСТОСТІ У КІРОВОГРАДІ ЗА ОСТАННЄ ПІВСТОЛІТТЯ

Шевченківські урочистості, починаючи від похорону поета і до сьогодні, є явищем, насамперед, політичним та ідеологічним. Достатньо згадати репресії проти Гната Юри за участь у підпільному святкуванні в Олександрії 100-річчя від дня народження Кобзаря або події 9 березня 2001 року, про які одна з лідерів української політики написала: «Від пам'ятника Тараса Шевченка розпочалася велика демократична акція, яка в результаті закінчилася Помаранчевою революцією... І це було не востаннє. Кобзар – це донор, що дає народові України кров оновлення».

І дійсно, лише кілька тижнів тому, всесвітньо відомий київський композитор Валентин Сильвестров створив диптих «...І вам слава, сині гори» та «Со святими упокой» для голосу і фортепіано пам'яті загиблого 22 січня 2014 року Сергія Нігояна. У першому з цих творів використано саме той фрагмент з поеми «Кавказ», який Сергій читав на київському Майдані.

Водночас, шевченківські урочистості мають й інші аспекти, зокрема, культурно-просвітницький та мистецький: літературний, художній, театральний, музичний. Відомо, наскільки Т. Шевченко любив музичне мистецтво. У повісті «Музика» він писав: «Якби я був двічі рабом, за віолончель я б продав себе у рабство втретє».

У свою чергу, шевченкове слово надихнуло на яскраві композиції десятки видатних композиторів: від класиків Миколи Лисенка і Модеста Мусоргського до наших сучасників Левка Колодуба** та Євгена Станковича***, не кажучи вже про незліченну кількість авторів-

---

*Задірака Наталія Пилипівна, науковий співробітник Кіровоградського музею музичної культури ім. К. Шимановського.

**Прем'єра опери Л. Колодуба «Поет» (Шевченко) пройшла у Харкові та Києві (2003-2004).

***Прем'єра «Страстей за Тарасом» Євгена Станковича для солістів, хору та симфонічного оркестру, написаних до 200-річчя від дня народження Шевченка, відбулась 10.03.2013. Див.: Ольга Голинська. Послання нащадкам // День. – 2013. – 12 березня.

аматорів та навіть рок-музикантів (з гуртів «Фата Моргана», «Кому Вниз» та ін.)

18 січня цього року на Кіровоградщині відбулась непересічна подія, пов'язана з 200-річчям від дня народження Кобзаря. Камерний хор «Київ» під керівництвом Миколи Гобдича під час виступу на сцені обласної філармонії в рамках фестивалю «Різдвяні передзвони» вперше виконав щойно написаний хоровий твір В. Сильвестрова на вірші Т. Шевченка, офіційна світова прем'єра якого запланована пізніше в Києві. Очікуємо цьогоріч і на багато інших резонансних музичних акцій.

Натомість, аналізуючи минуле, бачимо, що Шевченківські урочистості протягом останнього півстоліття зіграли чималу роль у розвитку музичної культури нашого регіону.

У 1955 році напередодні 95-річчя від дня смерті Т. Шевченка головний режисер музично-драматичного театру імені М. Кропивницького Михайло Олександрович Донець, поставив оперу Миколи Аркаса «Катерина», яка, до речі, вперше була поставлена трупою Марка Кропивницького в Москві 12 лютого 1899 року. Вітаючи колектив театру з новим досягненням, рецензент Антон Хмара підкреслив: «заслугою колективу нашого театру є те, що він першим на Україні здійснив постановку цієї опери на радянській сцені після трьох десятиліть забуття».

Молода артистка З. Німенко, яка виконала головну роль, на думку рецензента, не лише володіла чистим і приємного тембру голосом, але й глибоко розуміла свою героїню і в хвилини дівочого щастя, і у страшному горі покритки. Творчим успіхом назвав рецензент образ Андрія, який втілював на сцені молодий артист-співак Ю. Перев'язко, а «свіжі, дзвінкі голоси обох акторів склали прекрасний дуєтний ансамбль». К. Параконьєв (в ролі батька Катерини), характеризується А. Хмарою як вдумливий драматичний актор, наділений хорошим голосом; а володар приємного баритону С. Варгачов (у ролі офіцера Івана) як артист, що не випадав із ансамблю. У виконанні партії матері артисткою Ф. Чечень підкреслено велику ширість акторки.

А. Хмара, звернув увагу і на певні недоліки окремих виконавців, а особливо, на не досить злагоджене звучання великого театального хору. Віддаючи належне диригентові Сергію Чумаченку, який уміло вів виставу, маючи в своєму розпорядженні оркестровий колектив з вельми обмеженими можливостями, він висловив побажання збільшити скромний склад оркестру та підсилити вокальні кадри.

Забігаючи наперед, скажемо, що за 9 років, при повторній постановці «Катерини» М. Аркаса в Кіровограді, ці побажання були реалізовані.

Рік відзначення 100-річчя від дня смерті Шевченка – 1961-й – прийшовся на період «хрущовської відлиги». Ювілейні урочистості співпали з піднесенням національної свідомості та демократичних сподівань українців. З нагоди ювілею хорової капели Кіровоградського педагогічного інституту ім. О. Пушкіна приготувала програму, до якої увійшли твори на шевченківські слова: «Заповіт» К. Стеценка, «Думи мої» Є. Козака, «Садок вишневий» Б. Вахнянина, «Тече вода в синє море» Б. Лятошинського, «Рече та стогне Дніпр широкий» в обробці В. Косенка, а також «Жалібний марш. На смерть Т. Шевченка» М. Лисенка, написаний на слова Лесі Українки до 27-річниці від дня смерті поета.

Перед початком одного з концертів у залі філармонії один з тогочасних партійних функціонерів поставив вимогу зняти з програми твір М.Лисенка. Представників комуністичної влади, мабуть, найбільш драгували рядки:

*Ох і смутний настав час,
Мов на небі місяць ясний згас!*

Керівник хору, корінний елісаветградець, Семен Дорогий «поглянув на хористів і поцікавився їхньою думкою; вони відповіли: будемо співати». Хор прозвучав, після чого у філармонії почулися вигуки: «Слава Україні!». Диригента, який на той час вже мав значні заслуги в хоровій справі, виключили з партії та звільнили з університету. Лише особисте втручання першої особи держави Микити Хрущова дозволило йому (приблизно за рік) поновитись на цій роботі.

Описаний інцидент проливає світло на той факт, що в кіровоградських газетах 1961 року немає повідомлень про виступи хору під орудою С. Дорогого. Згодом Семен Васильович сказав: «Хоч ми зазнавали сильного пресу ідеологічного відділу, нам вдавалося тоді щось зробити. Головне, що молодь, студентство і, зокрема, мої хористи були патріотами».

Відзначення 100-річчя від дня смерті Кобзаря охопило велику кількість музикантів-аматорів. Обласний Будинок народної творчості провів конкурс на краще виконання творів поета, участь в якому взяли не лише читці, а й співаки-солісти та хорові колективи з багатьох міст і сіл Кіровоградщини. Саме 1961 року було встановлено пам'ятник Т. Шевченку в обласному центрі на вулиці його імені.

Однак найбільш урожайним на концерти та інші заходи, присвячені поетові, став 1964-й – рік 150-річчя від дня його

народження. Як і в попередні роки в епіцентрі мистецьких подій у Кіровограді стояли режисер М. Донець та хоровий диригент С. Дорогий. За їхнього творчого співробітництва відбулось відновлення опери М. Аркаса «Катерина» на сцені музично-драматичного театру імені М. Кропивницького за участю хору нещодавно створеного (у 1959 році) Кіровоградського музичного училища. Опера «йшла п'ять березневих днів підряд при заповненому залі й мала великий успіх у глядачів».

У короткій газетній замітці (без зазначення автора) постановка оцінюється як значна подія в музичному житті міста, з чим не можна не погодитись. «Злагоджено і співуче звучать оркестр і хори. Видно, що з ними багато попрацювали на репетиціях диригент театру С. Чумаченко і викладач музичного училища С. Дорогий. Участь в опері вихованців музичного училища – приємне і відрядне явище», – писав автор замітки. Раніше повідомлялось про репетиції, які проходили, в тому числі, в стінах музичного училища.

Студентський хор, яким керував С. Дорогий (концертмейстер – В. Гульбе), окрім цієї постановки та власних концертів був задіяний ще у двох просвітницько-концертних програмах: лекції-концерті «Т. Г. Шевченко у хоровій творчості українських композиторів» та концерті-виставі «Вінок безсмертя».

Перша акція відбувалась під егідою Кіровоградського міського відділення товариства «Знання» за участю лектора, викладача музичного училища Ж. Шепеленко. За словами рецензента В. Мальованої, «хор з глибокою ліричністю виконав «Заповіт» К. Стеценка, «Сонце заходить» В. Іконника, «Садок вишневий коло хати» Б. Вахнянина, «Світає, край неба палає» В. Воздвиженського, «У перетику ходила» М. Доценко, «Тече вода в синєє море» Б. Лятошинського та інші барвисті поезії безсмертного Кобзаря, покладені на музику. З цією програмою хор училища вже виступив у залі лекторію, в робітничому клубі на Новомиколаївці та інших закладах культури обласного центру», а саме: в палацах культури ім. Калініна та ім. Жовтня. Серед не названих рецензентом творів: «Думи мої» Є. Козака, «А мій батько орендар» Ю. Мейтуса, «Реве та стогне Дніпр широкий» в обробці В. Косенка, хор парубків і дівчат з «Катерини» М. Аркаса, українська народна пісня «Ой, літа орел». Завершувався захід хором «Іван Гус» М. Лисенка.

Концерт «Вінок безсмертя» включав частину вже відомої нам програми, а також твір, який дав назву концерту: «Вінок безсмертя» Р. Скалецького (1899-1984). Можливо, саме заради цієї композиції був задіяний ансамбль баяністів під керівництвом І. Жирмунського. У

концерті взяли участь також солісти-вокалісти П. Наточій, К. Шаповалова, Р. Дудник, В. Хлебніков та жіночий вокальний ансамбль. У їх виконанні звучали обробки народних пісень, твори С. Рахманінова, Ф. Колесси й пісні на слова Т. Шевченка: «Три шляхи», «Плавай, плавай, лебедонько» й «Утоптала стежечку» Я. Степового, «Чого мені тяжко» та «Ой по горі роман цвіте» М. Лисенка, «Така її доля» В. Заремби. Музичні номери змінювались художнім читанням та інсценізацією поеми «Відьма» за участю хорового й танцювального колективів. Зрозуміло, що така програма мала свого режисера-постановника (Л. Ландарську) та постановника танців (А. Кривохижу).

Відомо, що С. Дорогий був яскравим інтерпретатором багатьох хорових творів, у тому числі, на шевченківські слова. Серед 12 композицій, записаних ним в студіях грампластини з хоровою капелю Кіровоградського педагогічного інституту для фільму, знятого для Канади у 1967 році та для платівки 1968 року «Ми з України (Кіровоградська область)» є дві шевченківські: «А мій батько орендар» Ю. Мейтуса та «Сонце заходить» В. Іконника. Останній твір завдячує С. Дорогому своїм першим виходом на концертні майданчики, першою інтерпретацією, яка стала свого роду зразком для інших хормейстерів.

До перлин свого творчого доробку відніс ці твори і сам Семен Васильович, включивши їх до нотного видання «Співає академічна самодіяльна хорова капела Кіровоградського педагогічного інституту ім. О. Пушкіна», виданого у Києві в 1970 році. До цієї збірки, що містить методичні поради для керівників самодіяльних академічних хорових колективів, він долучив ще одну композицію на слова Шеченка «Світає, край неба палає» маловідомого автора В. Воздвиженського.

Не залишилися осторонь шевченківських святкувань й інші хорові колективи Кіровограда, зокрема, народна самодіяльна хорова капела Палацу культури імені Жовтня під керівництвом Г. Почапського, яка підготувала ряд пісень на шевченківські тексти.

А 20 березня 1964 року сценою Будинку культури імені Калініна заволоділи учасники художньої самодіяльності з різних куточків Кіровоградщини. Тоді розпочався обласний огляд-конкурс, присвячений шевченковому ювілею. Пісні, танці, вокально-хореографічні постановки, інструментальна музика, художні читання – все чим багаті аматори Кіровоградщини, було продемонстровано під час огляду, на якому протягом трьох днів виступили колективи Кремгесівського, Бобринецького, Маловисківського, Петрівського та Кіровоградського районів.

Шостого березня, того ж ювілейного року, в Кіровограді відбулося свято вулиці Шевченка, яке закінчилося виконанням «Заповіту» гуртом дівчаток біля пам'ятника поету. Продовжилося святкування у клубі офіцерів, педагогічному інституті та у середній школі № 5, де пройшли концерти, на яких звучало безсмертне слово Кобзаря.

Традиція проведення щорічних мітингів біля пам'ятника Шевченку утвердилася із здобуттям Україною незалежності. Як правило, під час мітингів, які відбуваються напередодні, або в день народження Тараса Григоровича – 9 березня, а також в день його перепоховання 22 травня, звучить духова музика у виконанні муніципального духового оркестру. Цей колектив, що був створений у 1991 році, постійно тримає в своєму репертуарі обробку пісні «Рече та стогне Дніпр широкий».

Учасниками мітингів у 1990-х роках найчастіше були: народний хор «Джерела» під керівництвом Віктора Гаврилюка, хорова група народного ансамблю пісні і танцю «Весна» Кіровоградського міського палацу культури ім. І. Компанійця під керівництвом Анатолія Берсана, муніципальний камерний хор під керівництвом Юрія Люболича та інші колективи й солісти, які виконували народні пісні та пісні на шевченкові слова.

Крім щорічних мітингів та заходів на різних культурно-освітніх майданчиках у ювілейні роки, відбувались більш масштабні шевченківські урочистості. Найчастіше вони влаштовувались у театрі ім. М. Кропивницького, зокрема, у 1989, 1994, 1999, 2009 роках.

Так, у рік відзначення 175-річчя від дня народження поета (1989) в концертній програмі взяли участь такі музичні колективи, як хор «Барвінок» заводу ім. В. Таратута під керівництвом Бориса Притули та ансамбль пісні й танцю «Весна» Кіровоградського міського палацу культури ім. І. Компанійця.

До наступного ювілею (1994) було поставлено виставу-концерт «Борітеся – поборете» (автор сценарію та режисер-постановник М. Барський, диригент – Н. Нусбаум). У концерті було виконано сцену з «Катерини» М. Аркаса, а також твір на вірші Шевченка одного з найвідоміших українських композиторів сучасності Є. Станковича (вперше у Кіровограді). Крім артистів та оркестру театру був задіяний ансамбль пісні й танцю «Горлиця» Кіровоградського районного будинку культури під керівництвом Наталії Медведєвої.

Музика, пісня та український танець у виконанні кропивничан і самодіяльних митців, вплелись у концерт-виставу 2009 року під

назвою «Обніміться ж, брати мої», яка закінчилась фрагментом з «Гайдамаків».

А от ювілейний концерт 2004 року був підготовлений силами студентів та викладачів мистецького факультету Кіровоградського Державного педагогічного університету ім. В. Винниченка і відбувся в актовому залі університету. У паралельному ювілейному заході обласного художнього музею взяв участь ансамбль бандуристок «Мальвочки».

На жаль, після творчих досягнень 1964 року подальші шевченківські музичні святкування в Кіровограді складно віднести до справді значних культурно-мистецьких явищ. Сподіваємося, що такі події подарує нам цьогорічний «круглий» ювілей, до якого активно готуються провідні заклади культури і творчі колективи. Водночас, у теперішній вибуховій соціально-політичній ситуації в Україні шевченківські урочистості стануть, поза сумнівом, однією з ланок гострої політичної боротьби.

Література та джерела:

1. Бродський Г.Л., Шевченко І.Л. Давні джерела наших мелодій. – Кіровоград, 2009.
2. Голинська О. Послання Нащадкам // День – 2013. – 12 березня.
3. Демчук Л. На уклін Кобзаря // Кіровоградська правда. – 1994. – 10 березня. – № 28.
4. Квіти і слово шани Кобзареві // Кіровоградська правда. – 1999. – 11 березня. – № 30.
5. Лисецький С. Хоровий диригент Семен Дорогий – Вишневе – 2004.
6. Мальована В. Линуть пісні Тарасові. // Кіровоградська правда. – 1964. – 9 березня. – № 58.
7. Повідомлення видавництва «Дух і літера» <http://duh-i-litera.com/pamyati-serhiya-nihoyana-novi-tvory-valentyna-sylvestrova>
8. Почався огляд-конкурс // Кіровоградська правда. – 1964. – № 69.
9. Рок-Шевченкіана режим доступу <http://rock-oko.com/statt/analtika/rok-shevchenkana.html>

10. Співає академічна самодіяльна хорова капела Кіровоградського педагогічного інституту ім.О.С.Пушкіна // Упорядкування та методичні С.Дорогого. – Київ: Музична Україна – 1970.

11. Тимошенко Ю.В. Поезія Шевченка – це політика боротьби свободи і визволення» режим доступу http://www.tymoshenko.ua/uk/article/yulia_tymoshenko_09_03_2013_01

12. «Український рок віршами Шевченка 22.01.2012»: режим доступу <http://www.lastfm.pl/user/UNDEADUM/journal/2012/01/30/5b6yqv>

13. Хмара А. Катерина. Опера в Кіровоградському музично-драматичному театрі імені М.Л.Кропивницького. // Кіровоградська правда. – 1956. – 07 січня. – №5 (3599).

14. Шевченко кличе до правди // Кіровоградська правда. – 2004. – 11 березня. – № 27.

15. Ясенюк В. На вулиці його імені. // Кіровоградська правда. – 1964. – 9 березня. – № 58.

Ірина СОСНА*

ГІЛКИ РОДУ ВАРФОЛОМІЯ ШЕВЧЕНКА У РОЗВІДКАХ ЙОГО НАЩАДКІВ

Особа Варфоломія Шевченка приваблювала мою увагу здавна, але підштовхнула мене до вивчення його родоводу публікація Ольги Ройциної в журналі «Корсунський часопис». Автор розвідки – дружина правнука Варфоломія Шевченка по лінії його найменшої дочки Софії – склала генеалогічний опис 8 поколінь нащадків Варфоломія, але складеною нею таблицею було незручно користуватись, а зображення родичів Варфоломія були відсутні. На сьогоднішній день кількість знайдених мною світлин добігає сотні. Я намагалася більш детально зупинитись на інформації, пов'язаній з Єлисаветградом, і в певній мірі мені це вдалося.

Формат цієї статті дозволяє мені подати лише незначну частку матеріалу, тому я вирішила показати найменш висвітлені в пресі факти щодо самого Варфоломія Шевченка, його дружини Олександри, середньої дочки Ганни та її сина Бориса з дружиною.

Постать Варфоломія Шевченка стоїть якось осторонь інших родичів та друзів поета, адже серед Шевченкової рідні один він був письменним. Практичний розум та невтомна праця дозволили йому єдиному з усієї рідні викупитися з кріпацтва, дати освіту своїм численним дітям та видати дочок за поважних людей. За життя Варфоломій Шевченко зміг заслужити любов і повагу оточуючих, підкорив серце поета, який називав його «названим братом», «щирим, рідним братом», «єдиним щирим другом» тощо. Варфоломій допомагав абсолютно всім, хто цього потребував: 16-річного Варфоломія старший брат Тараса, Микита, просить написати листа до Петербурга; йому замовляє Шевченко прислати з України ковбас і сала, таких, які куштував у Кирилівці майже 20 років тому; саме Варфоломій підшукує землю під майбутню хату Тараса над Дніпром; йому ж доручає Шевченко невдале сватання до наймички Харитини Довгополенко та приїздить до Варфоломія погостювати та відпочити душею після заслання. До Варфоломія направляє Тарас Григорович Миколу Дементійовича Новицького перед відвідинами поміщика

---

* Сосна Ірина Миколаївна, екскурсовод-краєзнавець.

Флярковського. Саме Варфоломій бере на деякий час у родину Василину – дочку молодшої Тарасової сестри Ярини, щоб та отримала змогу навчатись, до Варфоломієвої багатодітної хати добрі люди поклали на призьбу підкидька Василя, якого так і назвали Пришибленим. Також він шукає хату у Корсуні над Россю для Пантелеймона Куліша, веде перемови щодо друку «Кобзаря» з Платоном Смиренком, а згодом розповсюджує шевченківські «Кобзарі» та «Букварі». Це до нього звертається за допомогою недужий Іван Сошенко перед самою смертю і Варфоломій не тільки доглядає Сошенка в лікарні, але й ховає того власним коштом на корсунському цвинтарі та зводить гранітний надгробок, який зберігся завдяки Варфоломію до нашого часу, а от могила самого Варфоломія не збереглася.

Саме Варфоломій з усією родиною брав найактивнішу участь у похованні Тараса Григоровича Шевченка, а потім протягом 30 років як найвеличнішу святиню доглядав та впорядковував могилу побратима Тараса. Завдяки зусиллям Варфоломія могила на Чернечій горі не була зруйнована. Тому, ми повинні віддавати найвищу шану цій недооціненій людині.

Народився Варфоломій Шевченко у селі Кирилівці у родині кріпака Григорія Євстратійовича Шевченка (якого називали Гринь, на відміну від Григорія Грушевського – батька Тараса Шевченка). Ця подія сталася 11 червня 1821 року. У сім'ї, окрім нього було ще 4 сестри і 2 брата. Нам відомо тільки про сестру Варфоломія Мотрону, яка у 1841 році вийшла заміж за молодшого брата Тараса – Йосипа.

На сьомому році життя, Варфоломія віддають до школи: навчався Варфоломій у того ж таки дяка, що й Тарас – Петра Богорського.

«В 1828 р. мені було сім літ, як отець мій одвів мене у школу в Кирилівці. Річ моя не про школу; я нагадав про неї тільки через те, що там я вперше почув про Тараса Шевченка.

Раз якось учитель був дуже злий і пересік більшу половину школярів. Положили старшого з школярів [...] Василя Крицького. Вставши з-під різок і поправляючи штани, Крицький промовив: «ех! нема на тебе Тараса!» Почувши ці слова, вчитель ще більш розжесвівся; знов положили Крицького, і знов взявся учитель періцити його!

Сей случай на мене, яко на новичка ще, зробив великий вплив; дитинне моє серце забажало довідатися, що то за Тарас такий, що його не можна й споминати у школі? Йдучи разом з Крицьким з школи по улиці, я спитав його про Тараса. Крицький розказав мені, що в школі нещодавно вчився школяр Тарас Грушевський (се уличне прізвище

Шевченка); раз учитель вернувся в школу вельми п'яний, Тарас зв'язав його і висік різками, а сам покинув школу і тепер десть у панському дворі. Крицький додав ще, що Тарас любив малювати і малюнки його є у Тарасового товариша шкільного Тараса Гончаренка. Незабаром я зайшов до Гончаренка і побачив поприліплювані у хаті на стінах малюнки Тараса Грушевського: то були коні і москалі, мальовані на грубому сірому папері».

На той час, Тарас уже служив у пана Енгельгарда. Наступного року Варфоломій їде з Кирилівки до Вільно, та брати так і не зустрілися.

Ми не знаємо, як виглядав тоді маленький Варфоломій, та й хто б зобразив тоді кріпацького сина? Але доля розпорядилася так, що нині ми маємо змогу побачити, як виглядав через два роки юний Тарас Шевченко. І допоміг нам у цьому наш земляк Ієремія Якович Айзеншток – визначний шевченкознавець, який народився в Єлисаветграді 4 березня 1900 року, а помер у Ленінграді 7 червня 1980 року. Саме у його шевченківській колекції знаходився портрет, про який йде мова.

У 2012 році вийшла друком кріга З.П. Тарахан-Берези «Заворожи мені, волхве...», яка у 2014 році була номінована на одержання Державної Шевченківської премії.

У книзі вперше в Україні вміщено репродукцію унікального портрета 16-річного Тараса Шевченка роботи невідомого художника XIX ст. кола Йонаса Рустемаса (1829-1831 рр.). Цей факт підтверджено висновками Техніко-технологічної експертизи, проведеної Науково-дослідним музеєм Академії мистецтв Росії у Санкт-Петербурзі. До його атрибуції причетна і З.П. Тарахан-Бере́за (до цього часу найранішим зображенням поета вважався його автопортрет 1840 р. у віці 26 років). Інші численні документальні раритети, вміщені в книзі, розшукані автором у державних та приватних архівах, музеях України та зарубіжжя.

Цю подію можна назвати новою сторінкою у шевченкознавстві.

***

**Портрет Тараса Шевченка в юності
(роботи невідомого художника XIX ст. з кола Я. Рустемаса
(1829 – 1831 рр.))**

(Портрет з колекції відомого шевченкознавця Ієремії Айзенштока).

Петербурзький дослідник цього портрета, Луїза Целіщева, визначила автора картини як невідомого художника із кола Яна Рустема віленського періоду життя Тараса Шевченка. В Україні портрет друкується вперше. Полотно зберігається у приватній колекції у Санкт-Петербурзі (Російська Федерація).

У 16-річному віці Варфоломій заочно знайомиться з Тарасом, коли починає з ним листування за проханням Тарасового брата: додає від себе привіт троюрідному брату, а у відповідь отримує листа з вимогою не писати москальською мовою, а писати «по-нашому». З тих пір листування між ними переривалось лише під час Тарасової солдатчини. Варфоломій дуже шкодував, що не зберіг ті ранні листи.

У віці 23 років (22 квітня 1844 р.) Варфоломій одружується з Олександрєю Антонівною Кротовою. Вінчалним батьком на весіллі був батько Варфоломія, Григорій Євстратійович (інформація про те, що Варфоломія в дитинстві всиновив якийсь купець помилкова, його рідний батько дожив до 1851 року).

Картина з колекції знаменитого шевченкознавця Ієремії Айзенштока. Петербурзький дослідник цього портрета Луїза Целішева визначила автора картини як невідомого художника з кола Яна Рустема.

Литовський маляр Йонас Рустемас (Ян Рустем, Йонас Рустямас) народився приблизно в 1762 р. у Константинополі. Є різні версії походження цього художника: з греків, з вірмен, з турків. У 1774 р. Рустемаса привіз до Польщі князь Казимир Чарторійський. На кошти князя Йонас вчився образотворчим мистецтвам спочатку у Варшаві у Жана Норблена і Марчело Бачареллі, пізніше в Німеччині. З 1798 р. викладав у Головній віленській школі, яка з 1803 р. стала Імператорським Віленським університетом. З 1807 р. Рустемас — професор і очолює кафедру образотворчих мистецтв, яку сам і створив.

*У Вільні, городі преславнім,
Оце случилось недавно,
Ще був тойді... От як на те
Не вбгаю в віршу цього слова...*
(П. С. 162)

З осені 1828 р. до початку 1831 р. Т. Шевченко зі своїм паном перебував у Вільні, де, можливо, відвідував лекції малювання професора Віленського університету Й. Рустемаса. Ціком імовірно, що саме Тарас і був тим "художником з кола Яна Рустема", тож картина з колекції Айзенштока — власне автопортрет Шевченка-юнака?!

Полотно зберігається у приватній колекції у Санкт-Петербурзі.
В Україні друкується вперше.

(Фрагмент з книжки «Заворожи мені, волхве... »).

З 1844 року Варфоломій працює в конторі у пана енгельгарда. Тут таки трапилась його перша зустріч з Тарасом, а наступна відбудеться перед самим арештом Тараса Шевченка у 1847 році. А далі довга розлука у 12 років...

У 1850 році Варфоломій з сім'єю викупився з кріпацтва.

«Викупивсь він із кріпацтва ще змолоду, продавши всю свою мізерію доценту. Зробивсь він вольним і вбогим, мов той Лазар, та й почав працювати веселим духом ізнову. Поборов кріпацтво, поборов і другу неволю — убожество. Ще ж свого мало: набравшись за свого важкого життя всякого лиха, набравсь і розуму неабиякого. Вийшов з його чоловік як слід письменний і тямущий».

У 1852 році у записі про народження сина Іларіона В.Г.Шевченко вже записаний як Єлисаветградський купець 3 —гільдії.

Як же трапилось, що став він майже нашим земляком?

Щоб викупитися з неволі потрібні були великі гроші. Заробити їх можна було, якщо зайнятися якимсь ділом. Улюбленою справою в

Кирилівці на той час була «чумачка» – згадаємо малого Тараса та його мандрівку в Єлисавет.

От і Варфоломій стає чумаком. Шлях до Криму пролягав через наш край, а в Єлисаветі жили родичі дружини Варфоломія, яких той регулярно відвідував. У однієї з сестер навіть був у 1878 році весільним батьком, тому зовсім не дивно, що саме у Єлисаветграді він записався у купці третьої гільдії.

Що ж відомо про дружину Варфоломія?

Олександра Кротова – сирота, родом із Смоленщини, була вихованкою панів Енгельгардтів, деякий час жила з ними в Петербурзі, а тому була знайома з Тарасом Шевченком.

Під час пізніших зустрічей Тарас все називав її «сестрою». Син Андрій згадував, що його мати була «кацапка», але розмовляла мішаниною наполовину по-українськи. Подружжя дуже любило одне одного. Жити б їм у щасті, але сімейна трагедія гнітила цю дружну сім'ю. У Варфоломія та Олександри за все життя народилося 18 дітей, але 12 з них померло малюками, лише шестеро дожили до повноліття.

Тарас Шевченко, познайомившись з ними у 1859 році щиро полюбив Каленика, Фросину (Прісю), Андрія, Ганнусю, Йосипка, а до народженої у 1860 році Софійки просився в хрещені батьки. До кінця життя він піклувався про них, надсилав дарунки, переживав за їх майбутнє.

Найстарший Каленик, помер молодим у 26 років не створивши сім'ї. Старша дочка Пріся або Рузя навіть листувалася із знаменитим дядьком.

З її п'ятих дітей найбільш уславлена, наймолодша Шурочка (наша землячка) – майбутня дружина письменника Леоніда Андрєєва. Про Йосипа – військового і поета, героя Шипки ми знаємо найбільше. Найменша Софія прожила щасливе життя, мала чотирьох своїх дітей, всиновила ще й сина племінниці Віри Прохорової.

***

Ганна Варфоломійвна Шевченко та її діти

У родині Варфоломія Шевченка Ганна була середньою дочкою, яка народилася у Кирилівці у 1852 році. У 1859 році їй виповнилося 7 років, тому наступного року вона поїхала на навчання, разом із Прісею, у Київ до пансіону мадам Соар.

«Почувши неохвальні відгуки про мадам Соар, в пансіоні якої навчалися Пріся та Ганнуся, Тарас пише Варфоломію 5 жовтня 1860 р.: «Добре б зробив (як матимеш час), щоб сам поїхав у Київ та

своїм оком подивився на оту мадам Соар. По слуху вона мені не подобалась; подивись лиш на неї своїм батьківським оком».

Ці рядки свідчать про те, як дядько Тарас турбується про найбільш досконале навчання своїх племінниць. Шостого листопада 1860 року Тарас Григорович просить М.К.Чалого, інспектора 2-ої Київської гімназії, з котрим він познайомився 1859 року: *«Або самі, або скажіть І.М.Сошенку, щоб він дізнався, де там у Києві живе мадам Соар? Як дознається, то щоб пішов до неї та подивився, як там живуть мої небоги Пріся та Ганнуса? Та, будьте ласкаві, і напишіть мені»*.

Другого грудня Тарас пише Варфоломію: *«Посилаю тобі письмо мого великого приятеля київського, прочитай його; та як будеш у Києві, зайди у 2-у гімназію, спроби квартиру інспектора Михайла Корнійовича Чалого, поклонися йому від мене. Це він мені пише про мадам Соар. Та зайди ще до М.І. Сошенка. Чалий тобі скаже, де він живе. Вони тобі порадять, що робити з Прісею і Ганнусею»*. І в той же день знову прохає М.К.Чалого: *«Як заїде до вас брат Варфоломій, то привітайте і порадьте, що йому робити з Прісею і Ганнусею»*. Варфоломію нагадає 23 грудня: *«Я тобі вже писав, як будеш у Києві, то побачся з Чалим і Сошенко. Вони тебе на все добре наставлять»*. А 4 січня 1861 року питає у М.К.Чалого: *чи був мій брат у вас і що він там зробив з своїми недолітками?»*.

Разом з усією родиною у дев'ятирічному віці Ганна брала участь у похоронах Тараса Шевченка. Ми бачимо її на світліні, зробленій В.Воюцьким, у чепурненькій світлій сукні та капелюшку.

У 1876 році саме Ганні батько доручає доглядати в лікарні смертельно хворого Івана Максимовича Сошенка, а після його смерті своїм коштом ховає покійника на корсунському цвинтарі.

Згодом, ставши дорослою, Ганна виходить заміж за поліського поміщика, мирового суддю з-під Чорнобиля – Миколу Діонісійовича Прохорова. Їх власністю був хутір Буряківка, серед прекрасної поліської природи, тому цей маєток на довгі роки став традиційним місцем зібрань всієї величезної родини Шевченків. Саме біля Ганни у с. Буряківці придбав хату Варфоломій Шевченко, щоб доживати віку.

Є відомості, що родина Прохорових дружила з родиною Івана Карпенка-Карого.

У родині Прохорових народилося троє дітей: старша Ольга (1880 р.н), середня Віра (1884 р.н), молодший Борис (1886 р.н).

Ольга Миколаївна Прохорова вийшла заміж за Миколу Павловича Робустова. У них було четверо дітей: Надія, Сергій, Петро, Микола. Так склалося, що до нашого часу відомі нащадки лише

найменшого сина Миколи Миколайовича Робустова. На сьогоднішній день наймолодшими є брат Олег (1998 р.н.) та сестра Олена (1996 р.н.) Платонові.

Віра Миколаївна Прохорова у 1905 році народила позашлюбного сина Арсенія, якого всиновила найменша дочка Варфоломія Шевченка – Софія Левитська. Через декілька років Віра стає дружиною П.Ю.Войскобойникова, котрий загинув у 1916 році. Вдруге заміж не виходила, допомагала сестрі Ользі ростити дітей. Найменший син Ольги після смерті матері жив у тітки Віри.

Відомостей про Бориса Миколайовича Прохорова збереглося мало, а от про його дружину, яка виросла поблизу Єлизавета на Хуторі Надєждовка з кожним роком ми дізнаємось все більше.

У 1887 року до себе на хутір після заслання повернувся Іван Карпович Тобілевич з молодого дружиною Софією та двома дочками: рідною – Орисею і всиновленою – Марійкою. Марійка дуже швидко звикла до нового місця, взаємини з батьком на все життя стали прикладом щирої дружби і великої любові.

У книзі «Мої стежки і зустрічі» Марія Віталіївна Тобілевич згадує: «з глибоким почуттям радості дивилась я на маленьку нашу донечку Марійку, яку я теж привезла додому і яка завжди старалася ходити в степ з батьком, силкуючись поспіти своїми малими ноженятами за його великими крокам».

Петро Тобілевич у своїх спогадах «Про батька» пригадує життя на хуторі: «у Надії зустріч була сердечна, знайомство з Назаром, Юрком, Орисею та Марією, дітьми Івана Карповича. Почалось нове життя: воля, роздолля, гуляй, їж та спи – після пансіону вражало все...

...Про багате пригодами життя, про те, що цікавило нас усіх, ми писали і видавали «газету». Співробітничали всі – і дорослі, й діти. Було чимало смішного, наших дитячих проб пера і різних епізодів з життя дядьків та батька. У Марусі (дочки Карпенка-Карого) десть, мабуть, залишилось декілька номерів цієї газети – цікаві листи. Власне це був прототип сучасних стінних газет. Щось подібне видавали і дядьки наші, коли були малими...».

Минали роки... Марійка піросла і в 14 років поїхала на навчання. Сім'я обрала той самий навчальний заклад, де вже навчалася Орися: Полтавський інститут шляхетних дівчат.

Із змісту цього листа можна зробити висновок, що саме влітку 1897 року Маруся готувалася до вступу:

«Кременчук.

Милі дорогі і кохані дітки мої – Орисечка і Маруська! Лист ваш одібрали. Раді, що ви здорові і від душі і серця вдячні тьоті Юлі за її опіку над вами.

Яриночко! Ти, моя доню, поменше сиди, краще частіше сидать за працю, але підряд довго сидить не годиться. З Маруською по арифметиці не учись – її хлопці підготовляють, а штудируй тільки німецький та франц., здається треба ще ці два предмети виготовить?

Марусько! А ти, моя дочко, будь усердна, щоб рік не пропав, і щоб Орисечка не дурно з тобою трудилася. Ти вже не маленька і повинна сама знать свою користь».

А згодом до Полтави полетіли листи – і в кожному ми бачимо щиру любов та піклування прийомного батька:

27.12.1900 р. «Мила моя, дорога дитино – Марійко! Я, мама і Орися цілуємо тебе...

Цілуємо тебе всі і благословляємо! Твій батько і мама, любящі тебе всім серцем Софія і Іван Тобілевич.»

04.05.1901 р. «Кохана моя дитино, Марусю!..

...Будь здорова. Цілуємо тебе і благословляємо. Любящі тебе тато і мама Тобілевичі.»

10.01.1902 р. «Дорога моя, мила дитино, Маруся моя кохана!..

...Будь здорова, серденько моє. Цілуємо тебе в думках своїх. Любящий тебе батько і мама Софія і Іван Тобілевич».

Світлана Бронза, авторка книги «Невідомий Іван Тобілевич», пише: «частина листів, що увійшли до цього видання, були знайдені у Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї. Це архів наймолодшої доньки Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) – Марії Іванівни Тобілевич-Кресан, переданий після її смерті до музею відповідно до заповіту...

Марія Іванівна Тобілевич-Кресан
архів М.Б. Карпенка-Карого

Серед автографів з архіву М Тобілевич-Кресан маємо листи до Марії Тобілевич (10), спільні листи до Ярини та Марії, коли ті навчалися в Женеві та Парижі (8), до дітей (2), до М.Кропивницького (2), по одному листу до С.Бердяєва, Є.Чикаленка, «Общества русских драматических писателей и оперных композиторов» тощо. Вони охоплюють період з 1897 по 1907 рр.».

Згодом сестри Тобілевич закінчують у Парижі вищі курси французької мови. а у 1906 році Марія повертається до України. Про

повернення її до України можна дізнатися з листів Карпенка-Карого від 19.03.1906 р. та від 04.09.1906 р.

У вересні 1906 року з хутора Надія Марія відправляється до Києва, де деякий час квартирує у своєї тітки по матері Юлії Бродецької.

Оскільки більш детальної інформації про цей час мені відшукати не вдалось, можна зробити висновок, що саме в період з 1906-1909 рр. і відбулося знайомство Марії Тобілевич з її майбутнім чоловіком Борисом Миколайовичем Прохоровим (дата їхнього весілля невідома).

У 1907 році помирає Іван Карпович. Сім'я Тобілевичів дуже тяжко пережила цю трагічну подію. Саме з цього часу пожвавлюється листування Марії зі своїм дядьком Панасом Саксаганським.

«Спільне горе зробило їх близькими друзями, і протягом 1907-1909 років між ними велося постійне листування – пише мати Марії Софія Віталіївна в книзі «Мої стежки і зустрічі»:

«Декабря, 25 дня 1907 р., г. Харків.

Люба Марусечко! Твого листа одібрав разом з листом мами... Те, що я почуваю, потерявши Івана, виявити не можна. Для цього треба багато часу і багато паперу. Досить того, що він помер, і я не хочу бути на кону! Тяжке положення мами цілком розумію і співчую. «О Одиссей, утешения в смерти мне дасть не надейся»... Твій Панас». (Орфографію збережено).

«15 февраля, 1909 год. Суми.

Серденько Марусю! Листа твого відібрав, спасибі тобі, що не забуваєш мене. Я нездужаю руки болять, що ледве піднімаю. Що воно? Чи ревматизм, чи подагра? А може і нервове явище... Я зовсім відійшов від родини і зостанусь навіки одинцем. До тебе ці слова не стосуються. Ти і Борис мені рідні: ви сердечні і розумні. А через те серце моє буде завжди з вами! Ти знаєш, що я говорю правду, бо не умію кривити душею і міняти свої симпатії... Не забувай же мене. Твій Панас».

Більше ніяких згадок про Бориса Прохорова в епістолярії Тобілевичів мені знайти не вдалось, але це зовсім не означає, що вони відсутні.

Ольга Ройцина, дослідниця родоводу Варфоломія Шевченко, подає таку інформацію: «Борис Миколайович Прохоров (1886-?), його дружина – Марія Іванівна Тобілевич (1883-1957 рр.), донька Івана Карповича Тобілевича (Карпенка-Карого). Подружнє життя Бориса Миколайовича і Марії Іванівни не було довгим, їх розлучили революційні події.

Після революції Борис Миколайович жив у Парижі».

Виходить, що подружжя розлучилось у 1917 році? Дітей Марії бог не дав. Але ось ще одна інформація з того ж джерела: *«діти Ольги Миколаївни (рідної сестри Бориса) і Миколи Павловича Робустових... Надія Миколаївна Робустова (1903-1923 рр.). У 1907 р. після смерті батька її взяла до себе жити Марія Іванівна Тобілевич...»*. То виходить, що в цей час Марія вже була дружиною Бориса Прохорова?

У своїй статті «Учителька героїв Крут» (від 29.10.2010 р.), С.Ш.Шевченко пише: *«Отже, донька Карпенка-Карого Марія Прохорова (саме так про неї пишеться) викладала французьку мову в Київській гімназії Конопницької. Восени 1917 року вона починає працювати у новій 2-й Українській гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства, де виявили бажання навчатися українці з багатьох міст (в т. ч. Києва, Петрограда) Галичини, Буковини. Крім того, що викладала французьку, Марія стала наставницею 7-го класу, частина учнів якого за кілька місяців загине під Крутами»*.

Можливо, перехід Марії Прохорової на нове місце роботи відбувся після розриву з першим чоловіком? Питань як бачите, більше, ніж відповідей.

З того періоду збереглося декілька світлин, а саме: портрет Марії Іванівни Прохорової, фото Саксаганського з Марією і Борисом, та світлина, знята на дачі Саксаганського, на якій зображені сестри Прохорови Ольга та Віра разом з Марією Прохоровою.

«Повернувшись з еміграції, Садовський поновив приятелювання зі своєю небогою Оленою Петляш та з моєю дочкою Марією, яка була вже тоді одружена з землеміром Андрієм Кресаном... У них були спільні інтереси і вони мали змогу частіше бачитись. Особливо часто їздили вони на дачу до Саксаганського, де дуже приємно минав час».

Микола Карпович Садовський повернувся з еміграції у 1924 році. Виходить, що другий шлюб Марії на той час уже відбувся.

Все життя Марія Іванівна віддала українському театрові, українській культурі, працюючи в різних галузях мистецтва та літератури. Перу її належать ряд майстерно перекладених п'єс зарубіжних авторів на українську мову, що збагатили тогочасний театральний репертуар.

Близький друг свого дядька П.К.Саксаганського, М.Тобілевич-Кресан, в останні роки його життя допомагала йому в літературній праці. Завдяки їй була також підготовлена книга спогадів її матері – Софії Віталіївни Тобілевич «Мої стежки і зустрічі».

Подальша доля Марії Іванівни Тобілевич-Прохорової-Кресан вивчена і змальована краєзнавцями досить детально, але вона вже ніяк не була пов'язана з родиною Шевченка.

Викладена інформація дає всі підстави стверджувати, що родини двох українських геніїв Тараса Григоровича Шевченка і Івана Карповича Карпенка-Карого поєдналися в своїх нащадках. Те, що доля не дала здійснити Йосипу Варфоломійовичу Шевченку і Марії Карпівні Тобілевич, вдалося Марії Іванівні Тобілевич і Борису Миколайовичу Прохорову – нащадку Варфоломія Шевченка.

Література та джерела:

1. Бронза С. Невідомий Іван Тобілевич. – К.: 2012. – С. 16, 122.
2. Куліш П. Варфоломїєві Шевченкові // Основа – 1862. – № 10. – С. 30.
3. Пилипчук Р. Спогади про Панаса Саксаганського. – К.: Мистецтво, 1984. – С. 86-87.
4. Тарахан-Береза З. Заворожи мені, волхве... – К.: Мистецтво, 2012. – С. 123.
5. Ш[евченко] В.Г. Споминки про Тараса Григоровича Шевченка // Правда. – 1876. – № 1. – С. 23-24.

Оксана ГОНЧАРОВА *

ТАРАСОВА КАВА

Рік 2014 без перебільшення можна назвати роком кави в Європі. Так, 350 років тому назад, у 1664 р. французький король – Сонце Людовік XIV на званому обіді в Луврі, спробувавши каву, схвалив цей екзотичний напій, і він став невід’ємним атрибутом придворних церемоній.

Та вже у 1674 р., тобто через 10 років потому, в Англії жіноцтво оголосило каві справжню війну, подавши королю Карлу II так звану «Жіночу петицію проти кави», в якій рішуче наполягало заборонити цю «огидну, вонючу, нудотну бурду». Слід зауважити, що жіночий протест був справедливий, тому що прекрасній половині людства вхід до «кавових будинків», як їх називали англіїці, був заборонений. Та навіть попри розлучення жінок через рік кави святкувала свою остаточну перемогу.

Уже в 1684 р. наш славетний козак Юрій Кульчицький відкрив першу кав’ярню у Відні. Він і винайшов всесвітньо відому сьогодні «каву по-віденьськи», а також смачний та улюблений всіма рогалик. А в 1734 р. вперше було виконано жартівливу «Кавову кантату» Йоганна Баха. Вся Європа оспівувала каву, смакувала її, сперечалася через неї та без кави вже не могла.

Тому загадковий аромат кави доноситься до нас через століття і стає ще більш жаданим і яскравим.

Якось Кюхельбекер, товариш О.Пушкіна по ліцею, зачарований кавою, написав: «Кофе – я тебе пою». І справді, кави сьогодні з нами усюди: з ранку й... до ранку. За чашкою кави хтось просто спілкується з друзями, а дехто вирішує долі цілих країн та світу.

Так, у 1860 р. за спогадами К. Юнге, в останній Великдень у своєму житті у далекому та холодному Петербурзі Тарас Шевченко саме за чашкою кави, в колі друзів, переймався долею своєї країни. Він не співав Оди каві, але за кавою він оспівував рідну українську землю. Ці яскраві розповіді не залишали нікого байдужим. Звертаючись до співрозмовників, він називав кожного по-українськи лагідно «серденько моє», що зігрівало кожному душу і серце. Наш Кобзар не

---

* Гончарова Оксана Анатоліївна, вчитель, перекладач.

просто розповідав, він поетично малював картини українського життя, співав українські пісні, читав вірші. Така кава набувала суто українського присмаку. На жаль, сьогодні «українська кава» 2014 року – найгіркіша в Європі і нам всім добре зрозуміло чому. Каву зі смаком гіркого полину п'ють наші страждальці-воїни в зоні АТО.

Наш Тарас неодмінно підтримав би фізично виснажених, але духовно незламних українських солдат. Він би підбадьорив їх своїм палким словом та батьківським поглядом. Ще за своє життя він, як пророк, передбачав скільки лиха випаде на долю українців.

Тому, у спадщину Тарас Григорович залишив нам свої вірші-обереги, які неодмінно захистять українських воїнів від будь-якого лиха.

І наші хлопці з гідністю витримують ці жахливі випробування, а потім живими та здоровими обов'язково повернуться до своїх родин. І ми всі разом, всією Україною, зберемося і заваримо нову, духмяну каву на святій Дніпровській воді, з ароматом причорноморських степів і карпатських трав та приправимо її народними спеціями: любистком, чорнобривцями, м'ятою. Ця кава стане для всіх нас найсолодшою і найдорожчою. Згадаємо і великого Тараса, і його щирі слова до людей: «Серденько моє!». Нехай ці слова завжди обіймають всю нашу Україну з любов'ю до людей і до Бога.

Оксана ГОНЧАРОВА *

КОЛИ МИ ДІЖДЕМОСЯ ВАШИНГТОНА...

Сьогодні українське суспільство в прямому значенні цього слова перебуває на роздоріжжі історичного вибору та вкотре прагне визначити свою долю, і знайти своє місце серед народів світу. Все частіше перед нами постає питання «Quo vadis?», що українською перекладається «Куди йдеш?». І як тут не пригадати слова одного французького діяча післявоєнних років: «Я не знаю куди ми йдемо, але ми там будемо»!

Ми уважно вглядаємося у своє величчє минуле, шукаючи підтримки в героїчних пращурів, для того, щоб гідно перенести суворі випробування долі, які останнім часом спіткали нашу державу. Ми шукаємо натхнення у тих, хто стояв у витоків заснування нашої державності, а саме: «державних мужів», так званих «батьків нації» на різних етапах її розбудови. Хтось пригадає Аскольда, Віщого Олега, Володимира Великого, Ярослава Мудрого. Хтось,

Володимира Мономаха, Петра Могили, Івана Сірка, Петра Калнишевського, а дехто звертається до суперечливої постаті Володимира Винниченка, вишукуючи в його щоденниках причини, що призвели до трагічної поразки здобуття Україною справжньої незалежності та державності на початку ХХ століття.

А я звертаюся до того, хто народився 200 років тому, у 1814 році, і своєю появою змінив Україну назавжди – до генія і пророка української нації – Т. Г. Шевченка.

---

* Гончарова Оксана Анатоліївна, вчитель, перекладач.

Мені пригадалися рядки із твору Великого Тараса «Юродивий», написаного в 1857 році: «...Коли // Ми діждемося Вашингтона // З новим і праведним законом? // А діждемось таки колись».

Ці слова говорять про Шевченкову обізнаність у вирі світових подій, а також про велику надію на цивілізоване і правове реформування своєї держави.

Пригадався й чудовий бронзовий пам'ятник нашому Кобзареві у місті Вашингтоні, названому так на честь Джорджа Вашингтона. Саме на нього, на теренах рідної землі Тарас так очікував, пишучи свої рядки у Нижньому Новгороді. Треба відзначити, що пам'ятник Шевченку, який сьогодні прикрашає столицю США та є одним із найбільш вдалих постаментів нашому народному генію закордоном.

Відомий канадський скульптор українського походження Леонід Молодожанин дуже вдало увічнив Тараса: молодим, енергійним, з відкритим поглядом. За його задумом, Шевченко постав у США, як український Прометей.

Цікаво те, що небайдужими до увіковічення пам'яті українського генія були такі легендарні американські постаті, як: Джон Кеннеді та Рональд Рейган, обидва вважаються визначними президентами свого часу. А экс-президент США Дуайт Д. Ейзенхауер 27 червня 1964 року, тобто рівно 50 років тому, в присутності майже сотні тисяч людей, урочисто відкрив пам'ятник «Кобзарю України і борцю за свободу». Промова Ейзенхауера на відкритті пам'ятника вирізняється щирістю і глибоким розумінням тої вселенської місії борця за свободу і гідності людини, яку Тарас Шевченко ніс усе своє життя не тільки для українського, а й для інших народів світу.

Але давайте і ми заглибимось у світову історію, а саме: заглянемо в Америку другої половини XVIII століття очима Тараса Григоровича. На той час генерал Джордж Вашингтон, 1-й президент США та «батько нації», був дуже романтичним і загадковим героєм та борцем за право гідного існування молодій нації. Він став ідеалом для всіх поколінь американців. Тому Тарас Григорович і звертався до Америки, вбачаючи в історії цієї держави щось непересічне, особливе. Наш геній мав рацію, американські державні діячі зробили для захисту свободи і незалежності своєї країни безпрецедентні та неймовірні речі.

Четвертого липня 1776 року Декларацію Незалежності США було ухвалено. Цей документ і справді став революційним, адже саме з нього почалася історія справжньої американської нації. Без перебільшення треба сказати, що ця подія згодом вплинула на долю всієї світової спільноти і Шевченко це відчував.

56 конгресменів, що поставили свої підписи під Декларацією, стали героями для своєї країни, але злочинцями та зрадниками для Великої Британії. Більшість з них була правознавцями і суддями, тобто обізнаними та освіченими людьми. Всі конгресмени знали чим ризикували, але кожен з них поклявся перед Богом, американським народом, своїми товаришами, своїм добробутом, життям і незаплямованою честю боронити незалежність та гідне існування своєї нації.

Четверо з них померло від ран під час війни за незалежність. П'ятеро – було кинуто за ґрати. Декілька делегатів втратили дружин або дітей. Будинки дев'ятох конгресменів були майже зруйновані.

Отже, долі багатьох родин «батьків нації» були понівечені назавжди. Їхня відданість рідній землі не просто вражає, вона приголомшує та змушує нас самих дуже серйозно замислитись. У свій час Тарас Григорович багато розмірковував над долею України, порівнюючи її навіть із США – країною, яка виборола собі право на гідне існування, але заплатила за це дуже дорого – життям своїх кращих синів-патріотів.

Тому хочеться, щоб і наші депутати та державні діячі заради своєї неньки України, якщо це буде потрібно, не вагаючись, віддали б свої життя, бо поки-що, це героїчно роблять тільки воїни АТО, серед яких дуже багато зовсім молодих хлопців. Сьогодні саме наші воїни: мужні та віддані хоробрі серця з незаплямованою честю постають істинними носіями великої об'єднуючої національної ідеї. Тому саме вони – справжній скарб української нації.

Давайте й ми, разом із Тарасом Григоровичем Шевченком, будемо сподіватися, що вже незабаром з'явиться наш «український Вашингтон» з новим і праведним законом. І нарешті наш багатостраждальний український народ здобуде гідне вільне життя, адже наш пророк Шевченко це передбачав заздалегідь.

Світлана РАТУШНА*

ЗА МУДРІСТЮ ЗВЕРТАЙМОСЯ ДО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(200-річний ювілей Великого Кобзаря)
(З досвіду роботи бібліотек Кіровоградщини)

В історії назавжди залишаються імена, які з гордістю пам'ятає і шанує людство. До них належить ім'я великого українського Поета, Художника і Пророка Тараса Шевченка.

Хоч кожне слово у його творчості – про Україну, Т.Шевченко належить не лише їй, а й усьому людству, бо його поезія могутніми і чистими джерелами влилася в безмежний океан світової культури.

Пропозицію України щодо включення 200-річчя від дня народження поета Тараса Шевченка до Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО у 2014 році було затверджено на сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі. Указом Президента України 2014 рік оголошений Роком Тараса Шевченка в Україні.

Всенародна любов і пошана до Великого Кобзаря втілюється у різноманітних ювілейних заходах, що відбуваються в країні. Вшановуючи національного генія, до святкування 200-річного ювілею Т.Шевченка долучилися бібліотеки Кіровоградщини.

«До висот Шевченкового слова» – під такою назвою проводився обласний конкурс на краще читання творів Тараса Шевченка, ініційований Кіровоградською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. Д. І. Чижевського та присвячений 200-літньому ювілею Кобзаря. У конкурсі взяли участь представники усіх регіонів Кіровоградщини, які на гідному рівні продемонстрували свої таланти.

Мета конкурсу – популяризація творчості Тараса Шевченка та виявлення талановитих авторів, у тому числі, дітей.

Конкурс проводився у два етапи: на регіональному та обласному рівнях.

---

* Світлана Олександрівна Ратушна, бібліотекар I категорії науково-методичного відділу Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського.

Фінальний етап конкурсу відбувся у малій залі Кіровоградського академічного українського музично-драматичного театру ім. М. Кропивницького. Це був відкритий публічний захід. У якості глядачів було запрошено викладачів та студентів вищих навчальних закладів, учнів гімназії ім. Т. Г. Шевченка, бібліотечних працівників, представників засобів масової інформації.

Кожен учасник конкурсу виступав в одній з трьох номінацій: «Твір Т. Г. Шевченка», «Твір патріотичної тематики», «Твір місцевого автора».

Фіналісти конкурсу були урочисто нагороджені заохочувальними призами.

***

Тарас Григорович Шевченко є постаттю, яка об'єднує українців в Україні і за кордоном, яка консолідує українську націю... Сьогодні збереження культурних та історичних традицій, духовних цінностей безпосередньо пов'язане з ім'ям Тараса Шевченка. Не злічити дарунків, що їх підносять ювіляру його шанувальники в усіх кутках України та далекого і близького зарубіжжя. Серед прихильників його таланту, звичайно ж, і мешканці нашого краю, яких віднесено до Шевченківських місць.

Проте чи багатьом жителям Кіровоградщини відомо, що великий поет свого часу відвідав наш рідний край. Малим, чумакуючи разом з батьком, він бачив Гуляйполе (Златопіль, потім – Новомиргород), Дідову Балку, Дев'яту роту, Єлисавет. А його нащадки по сестриній родовій гілці проживали в місті Знам'янка і залишили по собі добрий слід. 1000 примірників поетового «Букваря Южнорусского», який вийшов друком у Петербурзі, були надіслані до Єлисаветграда у місцеві недільні школи. Нині на Кіровоградщині дев'ять сіл різних районів називаються Шевченковими.

Творча група бібліотекарів упродовж 2013 року здійснила цікаву дослідницьку та наукову роботу, результатом якої було створення нового вагомого краєзнавчого медіапроекту обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. Чижевського **«Єлисаветградськими шляхами Кобзаря»**, присвяченого 200-річчю ювілею від дня народження Т.Шевченка.

Мета створення цього проекту: зібрати якомога більше корисної інформації про Тараса Шевченка та його творчість на сторінках одного веб-сайту. Особливістю ж цього ресурсу є те, що вся інформація подана виключно у зв'язку з нашим рідним краєм. Раніше, наприклад, не було впорядковано інформацію про вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка на Кіровоградщині, також в проєкті розкрита

Шевченківська топоніміка на теренах краю, є фото пам'ятників Т.Г.Шевченку на території нашої області. На сайті можна здійснити віртуальну подорож колекцією Кіровоградського обласного художнього музею і переглянути експозицію, присвячену Шевченківським мотивам у творчості митців. Тим, хто захоплюється музикою, естетичну насолоду принесе годинний концерт «Етюди про Шевченка» у виконанні муніципального хору Юрія Любовича.

Ексклюзивом ресурсу є розділ «Книжкова скарбниця» – оцифровані рідкісні й цінні видання з фондів обласної бібліотеки ім. Д. Чижевського: Дмитро Яворницький «Матеріали до біографії Т.Г. Шевченка», Наталя Геркен-Русова «Шевченко у Репніних», а також оригінальне прижиттєве видання «Кобзаря» 1840 року. Сучасні користувачі одразу оцінять перевагу медіапроекту. Адже вищеназвані рідкісні видання, які зазвичай можна побачити лише за склом виставкових стендів, відтепер можна віртуально погортати, прочитати он-лайн, завантаживши у доступних форматах: pdf, mobi, epub, fb2.

Тут Ви знайдете й бібліографічні покажчики книг і статей про Єлисаветградські сторінки біографії Тараса Шевченка, його родовід, Шевченкове коло, а також художнє слово про Тараса Шевченка: місцеві письменники, поети присвячували свою творчість Кобзареві (покажчики книг і періодичних видань).

Сподіваємось, що цей Інтернет-ресурс стане корисним і цікавим учням, студентам, викладачам, науковцям, краєзнавцям, а також кожному небайдужому до історії рідного краю кіровоградцю. Проект наблизить ім'я Шевченка до кожного з нас, сприятиме розкриттю феномену особистості великого сина українського народу.

Завдяки новітнім інформаційним технологіям кожний користувач Мережі може долучитися до електронних ресурсів, що розкривають постать Т.Шевченка.

Тому запрошуємо Вас вивчати Тараса Шевченка разом на сторінках сайту обласної бібліотеки ім.Д.Чижевського <http://library.kr.ua/kray/shevchenko/index.html>.

До ювілею Т.Шевченка на веб-сайті бібліотеки в розділі «Електронна бібліотека» опубліковані чергові видання: **Фототипічне видання «Кобзаря» 1840 року підготовлене і видане у 1914 році – до 100-річного ювілею від дня народження Т.Г.Шевченка**, а також книгу кіровоградського поета Валерія Корнійця «Перо поета», переклади творів Тараса Шевченка та творів лауреатів премії Т.Шевченка.

Своєрідним продовженням цього проекту стала презентація в Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці

ім. Д. І. Чижевського книги **«Тарасові шляхи Приінгулля»** відомого кіровоградського журналіста, краєзнавця **Юрія Матівоса**. Це серія науково-публіцистичних нарисів про перебування Тараса Шевченка на землях теперішньої Кіровоградщини, про зв'язок відомих постатей вітчизняної та світової історії, культури, літератури, що торкнулися Шевченкової долі, його творчості, з Приінгульським краєм.

До видання доклали творчих зусиль багато людей, для кого Тарас Шевченко є не тільки геніальним поетом і художником, а й виміром патріотизму, любові до рідної землі та її народу. Це, насамперед, редактор видання, голова правління Кіровоградської обласної спілки письменників України Василь Бондар; кандидат історичних наук, доцент Кіровоградського державного педагогічного університету ім.В.Винниченка Сергій Шевченко.

Окреме слово – про заключний розділ книжки: «У вінок пам'яті Кобзареві». Одну частину його склали репродукції мистецьких творів провідних художників області – Миколи Бондаренка, Анатолія Дворського, Олександра Логвинюка, Фелікса Полонського, Галини Руденко, Ігоря Смичека, Володимира Федорова. Митці відтворили безсмертний образ народного поета у художніх полотнах. Віддали шану великому Кобзареві місцеві прозаїки і поети – члени обласної організації Національної спілки письменників України: нарис Василя Бондаря, вірші Володимира Могилюка, Антоніни Корінь, Олени Журливої, Володимира Шурапова. Також доповнюють видання прізвища лауреатів Національної премії імені Тараса Шевченка, які стосуються нашого Шевченкового краю.

***

До комплексу краєзнавчих заходів належить засідання **«Краєзнавчих студій»**, тема якого: **«Гілки роду Варфоломія Шевченка у розвідках його нащадків»**.

Сьогодні хочеться якомога більше знати про сповнене трагізму і болю життя, всі сторони таланту Кобзаря, який вабив своєю красою і відкритістю оточуючий світ, всіх, хто особисто з ним спілкувався, а також тих, хто глибоко переймається його геніальною творчістю. А ще багатьох цікавлять витоки Шевченкового проникливого погляду в потаємні сторінки українського духу, його пророцтва долі України.

Шевченкового цвіту – по всьому світу. Близькі і дальні родичі всесвітнього генія нині є скрізь: не тільки в Україні, а й у країнах сусіднього та заокеанського зарубіжжя. І як у крові кожного з нащадків є дивовижний ген славетного роду.

Родовід Шевченка став предметом наукових досліджень провідних українських істориків: М.Костомарова, О.Кониського,

видатних українських інтелігентів: Г. Честахівського, С. Русової, І. Франка, В. Доманицького, М. Рильського, О. Білецького, М. Новицького та багатьох інших.

На засіданні «Студій» екскурсовод-краєзнавець Ірина Сосна представила розвідку про «Гілки роду Варфоломія Шевченка у розвідках його нащадків».

Кожна розповідь, кожнісінький спогад Шевченкових нащадків по-своєму цікаві й повчальні, бо зачіпають струни душі, оживлюють неповторний дух минулого, живлять коріння невмирущого роду.

У заході також взяли участь краєзнавці, співробітники Державного архіву Кіровоградської області, місцевих музеїв, читачі бібліотеки, бібліотекарі та всі бажаючі.

***

Резонансним заходом в Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д. Чижевського стала творча зустріч з народним депутатом України, засновником фонду «Рідна країна» **Миколою Томенком**, який не вперше ініціює цікаві історико-культурні проекти. В рамках відзначення 200-річчя з дня народження Т.Шевченка він презентував іще два нові проекти, зокрема, подарував бібліотекам регіону два альбоми «**Малюнки Шевченка**», а також український щорічник на 2014 рік, присвячений постаті великого Кобзаря.

Зупиніть випадкового перехожого на вулиці та запропонуйте продовжити фразу «Шевченко – це...» і Ви неодмінно почуєте: «Шевченко – це «Кобзар», а вже потім усе інше, для кожного своє власне.

Знайомий з дитинства, зігрітий теплом наших рук, «Кобзар» став предметним втіленням Шевченкового Слова. Тож не випадково кожен, хто мав задоволення оглядати виставку обласної наукової бібліотеки ім. Д. Чижевського «**Шевченкова криниця у віках**», не міг собі відмовити у задоволенні взяти до рук улюблене видання «Кобзаря». Так-так, саме своє улюблене, адже загалом в експозиції було представлено близько 20 «Кобзарів»! А ще – наукові дослідження й публіцистика, художні альбоми й біографічні розвідки, спогади сучасників про Шевченка, художні твори, Шевченківські словники – близько 200 книг, виданих в Україні, Канаді, Сполучених Штатах, Франції, Росії. 6 березня 2014 р. виставка експонувалася у фойє Обласного академічного українського музично-драматичного театру ім.М.Кропивницького, адже саме тут відбувалися урочистості з нагоди 200-річного ювілею Тараса Шевченка.

Серед розмаїття заходів обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. Чижевського в рамках святкування 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка – презентація виставки декоративно-ужиткового мистецтва клубу народних ремесел «Ниточка» – **«3 Шевченком у серці...»**. У роботах майстрів, представлених на виставці, великою шаною і талантом втілено образ Тараса Шевченка. Майстри також звертаються до шевченківської творчості в різних видах декоративного мистецтва: живописі, вишивці, різьбленні по дереву тощо. Під час заходу майстрині клубу та запрошені гості читали вірші Тараса Шевченка.

З нагоди відзначення ювілейної дати працівники відділу абонементу Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського провели в Кіровоградській обласній організації УТОС з незрячими людьми тематичну бесіду **«Сяє Шевченка терновий вінок»**. Відділ уже близько 5 років опікується цією категорією громадян. Тут працює майданчик для людей з вадами зору «Інтерсвіт». На заході бібліотекарі ознайомили присутніх з біографією та творчістю Кобзаря, читали вголос твори великого поета. Членам УТОСу були запропоновані аудіокнижки із записами поетичних 256 творів Т.Г.Шевченка, звучали музичні твори видатних українських композиторів на слова Шевченка у виконанні хорової капели «Почайна». Кожен бажаючий учасник заходу мав можливість взяти додому аудіокнигу з творами Т.Шевченка.

***

Різноманітністю заходів відзначили ювілей Великого Кобзаря бібліотеки Кіровоградщини. Серед великої кількості вартих уваги ювілейних виставок: «Бринить струна Шевченкового Заповіту», «Шевченкові думи переживуть віки», «Велич Тарасового слова», «Великий Тарас завжди серед нас», «Видатний художник, поет, письменник», які висвітлюють життя і багатогранну творчість Великого Кобзаря, його неоціненну для української історії, культури та літератури духовну спадщину.

Шанувальники його творчості мають змогу постійно відкривати маловідомі сторінки з життя геніальної людини та насолоджуватись нев'янучим у своїй красі поетичним словом.

У рамках ювілею Т.Шевченка в Олександрійській ЦМБ ім. О. Пушкіна цікаво пройшла літературно-музична година **«Шевченко в нашій родині»**. Бібліотекарі звернули увагу на незвичайну та, на жаль, незаслужено забуту книгу Шевченка **«Буквар»**. У літературній спадщині Тараса Григоровича саме ця його остання

книга посідає особливе місце, адже в ній він бачив своє геніальне педагогічне дитя. Захід прикрасили пісні на слова Шевченка.

Водночас організована виставка-інсталяція «Тарас Шевченко: доля, муза, слава». Виставка представляє просторову композицію, створену з різноманітних елементів – побутових предметів, промислових виробів та матеріалів, природних об'єктів, фрагментів текстової й візуальної інформації.

Бібліотекарі підібрали дуже цікавий та різноманітний матеріал: книги про Т. Г. Шевченка та збірки його віршів, які були викладені на українському рушнику; ікебани з пшениці, ляльки в українських національних костюмах, макети української хати та тину.

Під час «Шевченківських читань «Шевченко в моєму серці» працівникам центральної бібліотеки вдалося створити дуже теплу, душевну атмосферу для людей з обмеженими фізичними можливостями, які є членами громадської організації інвалідів «Віра» Розповідь бібліотекарів про маловідомі сторінки з життя Шевченка підкріплювалася репродукціями його живописних та графічних творів, музичними творами видатних композиторів, декламуванням віршів Кобзаря та переглядом відеоклипів з фільмів про життя Шевченка.

У бібліотеках Олександрівського району стартувала ювілейна акція «Свіча, запалена від серця», проведено літературні години «Це тихе сійво над Шевченковою долею...», «У майбутнє з нами йде пророк зорі».

Творчість поета популяризується з використанням новітніх технологій: проведена відеомандрівка «Шевченко і світ» – про пам'ятники Тараса Шевченка у світі (Світловодська МЦБС), віртуальна екскурсія «Подорож Шевченківськими шляхами» (Устинівська ЦБС), віртуальна подорож залами Національного музею Тараса Шевченка «Скарби Шевченкового дому» (Олександрівський район). Інтернет-мозаїка «Мистецька Шевченкіана» (Олександрівський район).

Під час літературної години «Об'єднаймо Україну шевченковим словом», яку проводила Компаніївська ЦРБ, учасники заходу, студенти Компаніївського технікуму ветеринарної медицини здійснили відеоподорож до села Моринці – місце народження Т.Шевченка, пригадали життєвий та творчий шлях поета, переглянули презентацію «Жінки в творчості поета» та відеозапис з авторським читанням віршів про Шевченка. Знання творчості великого Кобзаря студенти показали під час літературної вікторини.

Багатолюдний мітинг, присвячений 200-й річниці від дня народження українського пророка – Тараса Шевченка відбувся в

селищі Онуфріївка. Його учасники пройшли колоною до районного будинку культури, на фасаді якого встановлена меморіальна дошка Кобзарю. Біля меморіальної дошки Т. Г. Шевченка районна бібліотека спільно з Онуфріївською школою, селищною радою провели літературно-поетичну годину «Славетний син українського народу».

У Вільшанському районі відбулася читацька конференція «Орлиний злет Шевченкового духу» та коментовані читання «І оживе добра слава, слава України».

Про пам'ятники поетові у різних куточках світу бібліотекарі Олександрійської ЦМБ ім. О. Пушкіна підготували он-лайн круїз «Бронзовий родовід Т. Г. Шевченка» та «Шевченко подорожує світом» для людей з обмеженими фізичними можливостями.

Бобринецька районна бібліотека для дорослих висвітлює роботу бібліотек району з відзначення ювілею Шевченка на веб-сайті бібліотеки, випустила буклет «Шевченко у творчості поетів – земляків».

Працівники Долинської районної бібліотеки провели конкурс малюнків за творами Т. Шевченка, конкурс ерудитів «Шукаємо в собі Шевченка».

Вернісаж читацьких малюнків «Садок вишневий коло хати» пройшов у Новгородківській ЦБС. У Новомиргородській РБ відбувся конкурс «Малюнки за творами Шевченка».

Устинівська ЦРБ провела літературно-музичну годину «Шевченко в музиці». Бібліотекарі та викладачі розповіли учасникам заходу про відомих українських композиторів, які в своїй творчості звернулися до поезії Великого Кобзаря. Завдяки поезії Т. Шевченка українська музика збагатилася новою соціальною тематикою, широкою галереєю народних образів. На заході звучали твори з циклу Миколи Лисенка «Музика до «Кобзаря», пісні-романси, кантати та народні думи на вірші поета.

Історія зберегла імена жінок, які полонили серце Тараса Шевченка. Світлі почуття поета хоч і не дуже часто, та все ж лишали слід у його поезії.

Відвідувачі Олександрійської МЦБС стали учасниками цікавого заходу – музично-поетичної акварелі «Жінки в житті Тараса Шевченка».

Новомиргородська ЦРБ підготувала літературно-поетичну годину «Троянди Шевченкової любові», Добровеличківська РБ – екскурс в біографію «Кохані жінки Кобзаря» та буклет «Кохання в житті Тараса Григоровича Шевченка», Новоукраїнська РБ – літературно-мистецьку вітальню «Музи генія. Лірика Т. Г. Шевченка».

Заходи були проведені з метою глибокого осягнення Великого Кобзаря не лише як поета-борця, генія, а й як простого чоловіка, якому притаманні звичайні людські почуття.

До участі у заходах бібліотекарі запрошують широкі кола місцевої громади, представників місцевої влади. У переважній більшості районів вони були включені до журі районного етапу конкурсу «До висот Шевченкового слова».

***

З повагою і любов'ю до Кобзаря проведені літературні ювілейні заходи з участю представників райдержадміністрацій та міських рад: літературний урок «Ім'я Шевченка стукає в серцях» в Новоукраїнській ЦРБ, круглі столи «Вічне слово Кобзареве» та «Об'єднаймо Україну Тарасовим словом» у Долинській, Олександрівській та Онуфріївській районних бібліотеках для дорослих, літературні читання «Знову відкриваю Кобзаря» в Устинівській ЦРБ, літературно-музичний вечір «Іду з дитинства до Тараса» в Олександрійській ЦМБ.

Свою Україну любіть, // Любіть її...Во время люте, // В останню тяжкую минуту // За неї Господа моліть//. Ці Шевченкові слова були ключовими і звучали на більшості бібліотечних заходів. Вони – з тих, що назавжди лишають слід – в історії, в душі і пам'яті кожного з нас. Слово Тараса і сьогодні є актуальним, пророчим, воно є часткою того, що робить нас народом України, пробуджує найсвітліші почуття любові до своєї країни і велике бажання її захистити.

Сьогодні ми розуміємо Шевченка настільки, наскільки відчуваємо свій час і Україну в ньому. Його геніальні твори будуть жити ще багато віків, бо Шевченко – невичерпний і нескінченний! І крилаті слова про те, що ми – на вічному шляху до Шевченка, сьогодні не лише не втратили своєї актуальності, а й набули особливого звучання.

Анотація

Збірник «Кобзар і Кіровоградщина» є спеціальним випуском (випуск III) видання **«Між Бугом і Дніпром. Науково-красназничий вісник Центральної України»** присвячений 200-річчю від дня народження Т.Г.Шевченка.

У збірнику відображено матеріали VII обласних літературно-красназничих Куценківських читань (Кіровоградський міський літературно-меморіальний музей І.К. Карпенка-Карого, 15 лютого 2014 року) та засідання «Краєзнавчих студій» (Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського, 11 грудня 2014 року), на яких були підбиті підсумки роботи, пов'язані з увічненням пам'яті Т.Г.Шевченка в його ювілейний рік.

У збірнику подані матеріали щодо висвітлення подій та місць пов'язаних із перебуванням Т.Г.Шевченка на Кіровоградщині, проведення заходів з вшанування та увічнення його пам'яті, дослідження шевченкознавчого потенціалу місцевих музеїв, архівів, бібліотек, приватних колекцій, популяризації літературно-мистецької спадщини Кобзаря, питання залучення молоді та педагогічної громади до процесу вивчення, дослідження, збереження творів та пам'ятних місць, пов'язаних з іменем Кобзаря.

Зазначені матеріали містять багато цікавої інформації як для спеціалістів-філологів, так і для усіх, хто цікавиться різноманітними аспектами шевченкознавства. Зокрема привертають увагу, дослідження родоводу Тараса Шевченка по лінії Варфоломія Шевченка, втілення образу Тараса Шевченка в творах художників, музикантів, в дослідженнях письменників та літературознавців, у житті та творчості театральних діячів Кіровоградщини.

Становлять інтерес матеріали, присвячені питанням залучення педагогів, учнівської та студентської молоді до процесу вивчення та дослідження творчості Кобзаря, передусім – регіонально-культурологічний проект «Кіровоградщина – Кобзареві» та Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та юнацької молоді, присвячений Шевченківським дням.

Збірник «Кобзар і Кіровоградщина» є своєрідним підсумком значної роботи фахівців-науковців, ентузіастів-краєзнавців та педагогів гуманітарно-історичного спрямування з увічнення пам'яті Т.Г.Шевченка.

Вивчаючи матеріали VII обласних літературно-краєзнавчих Куценківських читань та засідань «Краєзнавчих студій» можна зробити висновок, що колективна праця її учасників досягла певної проміжної мети у виконанні поставлених перед собою завдань:

деталізації, поповнення, узагальнення шевченківського потенціалу нашого краю, адже робота продовжується, бо геній Т.Шевченка – неосяжний.

Аннотація

Сборник «Кобзарь и Кировоградщина» – специальный выпуск (Выпуск III) издания «Между Бугом и Днепром. Научно-краеведческий вестник Центральной Украины», посвященный 200-летию со дня рождения Т.Г.Шевченко.

В сборнике отражены материалы VII областных литературно-краеведческих Куценковских чтений (Кировоградский городской литературно-мемориальный музей И. К. Карпенко-Карого, 15 февраля 2014 года) и заседания «Краеведческих студий» (Кировоградская областная универсальная научная библиотека им. Д.И. Чижевского, 11 декабря 2014 года), на которых были подведены итоги работы, связанные с увековечением памяти Т.Г.Шевченко в его юбилейный год.

Материалы сборника посвящены: освещению событий и мест связанных с пребыванием Т. Г. Шевченко на Кировоградщине, проведению мероприятий по увековечиванию его памяти, исследованию шевченковедческого потенциала местных музеев, архивов, библиотек, частных коллекций, популяризации литературно-художественного наследия Кобзаря, вопросу привлечения молодежи и педагогической общественности к процессу изучения, исследования, сохранения произведений и памятных мест, связанных с именем Кобзаря.

Указанные материалы содержат много интересной информации как для специалистов-филологов, так и для всех, кто интересуется различными аспектами шевченковедения. В частности привлекают внимание, исследования родословной Тараса Шевченко по линии Варфоломея Шевченко, воплощения образа Тараса Шевченко в произведениях художников, музыкантов, в исследованиях писателей и литературоведов, в жизни и творчестве театральных деятелей Кировоградщины.

Представляют интерес материалы, посвященные вопросам привлечения педагогов, учащихся и студенческой молодежи в процесс изучения и исследования творчества Кобзаря, прежде всего – регионально-культурологический проект «Кировоградщина – Кобзарю» и Международный литературный конкурс ученической и юношеского молодежи, посвященный Шевченковским дням.

Сборник «Кобзарь и Кировоградщина» является своеобразным итогом большой работы специалистов-ученых, энтузиастов-краеведов и педагогов гуманитарно-исторического направления по увековечению памяти Т.Г.Шевченко.

Изучая материалы VII областных литературно-краеведческих Куценкивських чтений и заседаний «Краеведческих студий» можно сделать вывод, что коллективный труд ее участников достиг определенной промежуточной цели в выполнении поставленных перед собой задач: детализации, пополнение, обобщения шевченковского потенциала нашего края.

Summary

This collection of “Shevchenko and Kirovograd Region” is a special edition (Edition III) of the Journal “Between the Bug and the Dnieper. A Scientific and Local Studies Journal of Central Ukraine”, dedicated to the 200-th anniversary of the birth of Taras Shevchenko.

It reflects the proceedings of the VII Regional literature and local studies Kutsenko’s readings (Kirovograd city literature memorial museum of Karpenko-Kary, February, 15, 2014) and the sitting of “Local Studies” (Kirovograd regional universal scientific library named after Chizhevsky, December, 11, 2014), which summarized the results of the work on commemorating T. Shevchenko in the year of his jubilee.

The materials of the collection are dedicated to: illuminating events and places, concerned with Shevchenko’s stay in Kirovograd region; activities for commemorating Shevchenko; research of Shevchenko studies potential of local museums, archives, libraries, private collections; popularization of literature and art heritage of Shevchenko; attracting youth and teaching community to processes of studying, research, preservation of works and localities, concerned with Shevchenko.

The materials mentioned contain much interesting information both for philologists and for all those interested in different aspects of Shevchenko studies. In particular, attention is drawn to the research of Shevchenko’s pedigree on the line of Bartholomew Shevchenko, embodiment of Shevchenko’s image in the works of artists, musicians, writers and critics, in life and creative activities of theatrical personalities of the Kirovograd region.

There are materials of interest, dedicated to questions of attracting teachers and student youth to the process of studying and researching the creative work of Shevchenko, first of all – the regional culturological

project “Kirovograd region to Shevchenko” and the International literary competition of students and youth, dedicated to Shevchenko days.

This collection of “Shevchenko and Kirovograd Region” represents a specific summary of a great work of scientists, local studies enthusiasts and humanities and history teachers on commemorating T. Shevchenko.

Studying the materials of the VII Regional literature and local studies Kutsenko’s readings and the sittings of “Local Studies”, a conclusion might be drawn that the joint effort of their participants has attained a certain intermediary aim in fulfilling the set task of detailing, replenishing, generalizing the Shevchenko potential of our region.

Збірник «Кобзар і Кіровоградщина» є спеціальним випуском (випуск III) видання «**Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України**», який вміщує матеріали Куценківських читань (Кіровоградський міський літературно-меморіальний музей І.К. Карпенка-Карого, 15 лютого 2014 року) та засідання «Краєзнавчих студій» (Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського, 11 грудня 2014 року), на яких були підбиті підсумки роботи, пов'язані з увічненням пам'яті Т.Г.Шевченка в рік його 200-річчя.

У збірнику подані матеріали щодо висвітлення подій та місць пов'язаних із перебуванням Т.Г.Шевченка на Кіровоградщині, проведення заходів з вшанування та увічнення його пам'яті, дослідження шевченкознавчого потенціалу місцевих музеїв, архівів, бібліотек, приватних колекцій, популяризації літературно-мистецької спадщини Кобзаря, питання залучення молоді та педагогічної громади до процесу вивчення, дослідження, збереження творів та пам'ятних місць, пов'язаних з іменем Кобзаря.

Сборник «Кобзарь и Кировоградщина» – специальный выпуск (Выпуск III) издания «Между Бугом и Днепром. Научно-краеведческий вестник Центральной Украины», посвященный 200-летию со дня рождения Т.Г.Шевченко.

Содержит материалы VII областных литературно-краеведческих Куценковских чтений (Кировоградский городской литературно-мемориальный музей И. К. Карпенко-Карого, 15 февраля 2014 года) и заседания «Краеведческих студий» (Кировоградская областная универсальная научная библиотека им. Д.И. Чижевского, 11 декабря 2014 года), на которых были подведены итоги работы, связанные с увековечением памяти Т.Г.Шевченко в его юбилейный год.

This collection of “Shevchenko and Kirovograd Region” is a special edition (Edition III) of the Journal “Between the Bug and the Dnieper. A Scientific and Local Studies Journal of Central Ukraine”, dedicated to the 200-th anniversary of the birth of Taras Shevchenko.

It contains the proceedings of the VII Regional literature and local studies Kutsenko's readings (Kirovograd city literature memorial museum of Karpenko-Kary, February, 15, 2014) and the sitting of “Local Studies” (Kirovograd regional universal scientific library named after Chizhevsky, December, 11, 2014), which summarized the results of the work on commemorating T. Shevchenko in the year of his jubilee.

Наукове видання

Між Бугом і Дніпром

Науково-краєзнавчий вісник
Центральної України

Випуск III

Редактор: *В.Гребньова*
Верстка та дизайн: *В.Білоус*
Коректор: *Я.Пархета, О.Салоїд*

Зверстано та віддруковано
в ТОВ «Центрально-Українське видавництво»
Україна, 25006, м.Кіровоград, вул. Тимірязєва, 69.
Тел.: (0522)24-48-51, 24-25-96.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції від 15.12.2011 р., серія ДК №4234.

Підписано до друку 23.12.2014 р.
Формат 60 × 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк.6.9.
Наклад 100 примірників. Замовлення 330

